

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 1981 | 2

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

**Az Országos Könyvtárügyi
Tanács és a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata**

**27. ÉVFOLYAM
1981. 2. SZÁM**

Szerkesztő bizottság:
Arató Ferenc, Balázs Sándor,
Fekete Gézané, Földi Tamás,
Gál Andorné,
Gálné Ballagi Ágnes,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Juhász Jenő, Kováts Zoltán,
Kövendi Dénes, Mohor Jenő,
Ruzsás Lajosné, Takács Miklós,
Vályi Gábor, Zircz Péter

Szerkesztők: Bárdosi Mária
Gerő Zsoltné
(felelős szerkesztő)

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134-000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 24,- Ft
Évi előfizetési díj: 144,- Ft

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900)
Telefon: 180-855)
Csekk számlaszám: 215-96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.B. 149
1376)

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó Nemes Iván igazgató
Készült a NPI nyomdájában
7,1 A/5 ív terjedelemben
Felelős vezető Vymeták Ferenc
8277/81

**HU ISSN 0023-3773
Index: 26 408**

TARTALOM

TÓTH Gyula	
A könyvtárak káderhelyzete, könyvtárosképzés és -továbbképzés	85
SZABÓ Sándor	
A bibliográfia helyzete Magyarországon	94
MOHOR Jenő	
Kérdőjelek a külföldi hungarika-irodalom kurrens bibliográfiai feltárása körül	101
LUCKHAM, Bryan	
Az információ hatalom: a könyvtár mint erőforrás. (Ford.: VÖLGYES Tamás.)	110

Kitekintés

ZOLTÁN Imre	
A könyvtárak létérdeke — a közönségkapcsolatok sorompóba állítása	115
N. RÁCZ Aranka	
A kiadványok egyetemes hozzáférhetőségének eszméje és gyakorlati eredményei	125
WELLISCH, H. H.	
A bibliográfiai ellenőrzés kibernetikája. A dokumentációs visszakereső rendszerek elmélete felé. (Töm.: DIENES Gedeonné.)	136

Szemle

CORBETT, E. V.: Fundamentals of library organisation and administration. <i>A könyvtárvezetés és -irányítás alapelemei.</i> (Ism.: NOVÁK István.)	138
VADÁSZ Ferencné: A középfokú könyvtárosképzés története és dokumen- tumai 1945–1976. (Ism.: CSAPÓ Edit.)	142
PATTE, G.: Laisses-les lire! Les enfants et les bibliothèques. <i>Hagyjátok őket olvasni! A gyerekek és a könyvtárak.</i> (Ism.: KÁROLYI Ágnes.)	144

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	149
Contents	151
Inhalt	154
Содержание	157

E számunk szerzői, munkatársai: CSAPÓ Edit (KMK), DIENES Gedeonné (OGYK), KÁROLYI Ágnes (KMK), LUCKHAM, Bryan (University of Manchester, Nagy-Britannia), MOHOR Jenő (OSZK), NOVÁK István (OMKDK), RÁCZ Aranka, N. (OSZK), SZABÓ Sándor (ELTE Könyvtártudományi Tanszék), TÓTH Gyula (Tanárképző Főiskola, Szombathely), ZOLTÁN Imre (tájékoztató mérnök), VÖLGYES Tamás (SZOT Központi Könyvtár).

Az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT) – mint a művelődési miniszter tanácsadó, véleményező és javaslattevő testülete – a könyvtárügy fontos és aktuális kérdéseit vizsgálja és vitatja meg. Úgy gondoljuk, ezek olvasóink érdeklődésére tarthatnak számot. Ezért szerkesztő bizottságunk az OKT vezetőivel egyetértésben úgy határozott, hogy az előterjesztéseket, amelyeket általában munkabizottságok készítenek, lapunk hasábjain publikussá tesszük. Terjedelmi okok miatt általában rövidítve vagy cikkesítve. Az alábbi írással kezdjük a sort. (– a szerk.)

A KÖNYVTÁRAK KÁDERHELYZETE, KÖNYVTÁROSKÉPZÉS ÉS -TOVÁBBKÉPZÉS

TÓTH GYULA

A könyvtárosképzés célja és szintjei

Bár a képzés dialektikusan visszahat a könyvtárügy állapotára, mégis a szakmai gyakorlat szükségletei határozzák meg a képzés tartalmát és szervezetét. A képzés céljának megfogalmazásakor alapvetően a könyvtáros és a tájékoztatási szakember pályaképéből, a társadalomnak a könyvtárakkal és tájékoztatási intézményekkel szemben támasztott és gyors ütemben változó, módosuló igényeiből kell kiindulni, s persze nem feledhetjük a tanítható ismeretek állapotát sem. (A tudomány vagy nem tudomány kérdését elkerülendő itt csak a könyvtáros számára tanítható és tanítandó ismeretekről van szó!) Közismert a kultúra, a tudomány és a technika, valamint a könyvtári tevékenység és a könyvtáros pályakép közötti kölcsönhatás. Ezek meggyorsult fejlődése és differenciálódása differenciálta a könyvtárak feladatait, ennek megfelelően létrehozta az ellátandó feladatokhoz alkalmazkodó szervezet típusait, országos és nemzetközi rendszereit, az együttműködés formáit. A könyvtárosnak, tájékoztatási szakembernek a társadalmi munkamegosztásban betöltött helye úgy alakult, hogy az oktatásban a pedagógusnak, a kutatásban a kutatócsoport tagjainak, a termelésben a gyártmányfejlesztőnek és piackutatónak, a kulturált szabadidős tevékenységben a közművelődési szakembernek egyenrangú, azokat befolyásolni képes partnerévé kellett és kell válnia.

A nagyra növekvő intézményekben és rendszerekben a munkakörök differenciálódtak, de arról sem feledkezhetünk meg, hogy mellette fennmaradtak és belátható ideig maradnak is az egy-két személyes könyvtárak, s az ott „mindent csináló” könyvtárosok. Ezért a képzésnek egyaránt nyújtania kell a mindenki számára közös, de legalább a specializálódást is megindító mélységű ismereteket. Mindezekhez járul, hogy a nagyra

nőtt intézményekben egyre szembetűnőbben elválnak az ismétlődő, rutin jellegű feladatok elvégzésére szervezett munkakörök, megjelennek a „könyvtári szakmunkások”.

S végül számolni kell a pályakép, de a képzés oldaláról is azzal, hogy a könyvtári rendszerben vannak olyan feladatkörök, melyeket éppen a munkamegosztás következtében már nem is könyvtári képezésű, hanem más szakmára képzett szakemberek látnak el. A könyvtáros pályakép-hivatáskép legjellemzőbb módosulása, hogy az egységes pályakép felbomlott, körvonalai leomlottak. Még számbavenni is nehéz a szakmánkban előforduló (könyvtárosi és információs) munkaköröket. Mégis a lehető teljességgel szükséges áttekinteni, hogy támpontul szolgáljon a „mit kell oktatni, milyen készségek és jártasságok kialakítására kell gondot fordítani” kérdéseihez.

Azt is nyomatékkal kell hangsúlyozni, hogy a könyvtárosnak, információs szakembernek a könyvtári-információs ismeretek elsajátítása nem elegendő, ismernie kell az ellátandó szakterületnek legalább egyik aspektusát. Minthogy a könyvtáros-információs szakember nemcsak dokumentummal, hanem egyre inkább magával az információval, az ismerettel bánik, rendkívül fontossá, sőt egyre fontosabbá vált a legalább egy másik tudományban való jártasság, s a transzfer elvre építve a szakterületekre való specializálódás. Ezért a könyvtáros és információs szakemberképzés – akár nappali, akár levelező formában – csakis egy másik szakkal párosítva, vagy bizonyos területekre vonatkozóan kizárólag posztgraduális képzés formájában képzelhető el.

E roppant – itt most nem részletezhető – szélességű és változó mélységű feladatoknak csak a felsőfokú képzés képes megfelelni. Az IFLA standardnak és a legtöbb ország törekvéseinek megfelelően nálunk is körvonalazódtak a képzés szintjei. Egyrészt két fokozatú felsőfokú: egyetemi és főiskolai képzésre, másrészt a könyvtári rutinmunkák, az önálló döntést nem igénylő feladatok elvégzésére alkalmas könyvtárkezelők („könyvtári szakmunkások”) képzésére van szükség, akik csak differenciált szervezetű könyvtárban tevékenykedhetnek, „egyszemélyesben” nem.

Az egyes képzési szintek szerint a képzési célok az alábbiakban körvonalazhatók:

a) az egyetemi oktatás célja olyan szakemberek képzése, akik elsajátították a könyvtári és szakirodalmi információ elméletének és gyakorlatának biztos alapismereteit, módszereit és eszközeit (technikáját), a 20. század tudományosságában gyökerező tudományos gondolkodásmódot, a könyvtári és információs tevékenység új jelenségeket követő rugalmasságának készségét. Az egyetemi stúdiumok modern idegen nyelv(ek) magasszintű ismeretét feltételezik.

Az egyetemen képzett könyvtárosnak és információs szakembernek alkalmasnak kell lennie az információs igények és szükségletek kutatására, az olvasói és felhasználói rétegek, kategóriák elemzésére; a különböző információhordozók, idegen nyelvű és hazai dokumentumok gyűjtésére, analitikus és szintetikus feldolgozására, tárolására és rendszerezett, szervezett közreadására; képesnek kell lennie az információ társadalmi hasznosítására, a szolgáltatások előállítására, annak tervezésére, szervezésére és üzemeltetésére, az információ gazdaságtanának, pénzügyi és jogi szabályozásának, valamint szabványosításának végzésére; el kell sajátítania a mindezekhez szükséges kutatómunkának és tudományos gondolkodásnak az alapjait, s végül a számítógépezés könyvtári és dokumentációs alkalmazására.

Természetesen a fentiek potenciálisan veendő figyelembe, a képzés során elsősorban fontosabb szakembertípusokban kell gondolkodnunk, s ezek a következők:

- információs és könyvtári rendszerek (és szervezetek) irányító, tervező, fejlesztő szakemberei (information scientist);
- közművelődési és szakkönyvtáros (scientific librarian);
- irodalomlemző, bibliográfus szakember (information analysts, literature analysts).

A részterületek specialistájává a gyakorlatban, illetve az egyéni és szervezett továbbképzés keretében válhatnak;

b) *a főiskolai képzés célja az, hogy a könyvtári tevékenység gyakorlatának biztos alapismereteit, módszereit és eszközeit (technikáját) nyújtsa; a könyvtári és információs elmélet eredményeinek kreatív alkalmazását, a könyvtári és információs intézmények üzemszerű működtetését (alapvetően a szabványok és normatív előírások stb. alkalmazásával), valamint a központi könyvtári és információs szolgáltatások közvetítését; a könyvtári pedagógia (felhasználó-olvasó kapcsolat) ismereteit és készségeit biztosítsa. A főiskolai képzésnek is feltétele a más tudományokban (művészetekben) való jártasság, valamint idegen nyelv(ek) elsajátítása.*

Itt is nagyobb léptékű szakember típusokban kell gondolkodni, ezért a specializálódás irányai: közművelődés, pedagógia, illetve szakkönyvtár;

c) *a könyvtárkezelő képzés célja olyan munkatársak (könyvtári szakmunkások) képzése, akik differenciált szervezetű könyvtárakban a könyvtári rutinmunkákat végzik, kellő áttekintéssel rendelkeznek a könyvtár- és tájékoztatásügy, illetve az egyes intézményekben folyó tevékenységről, főleg pedig elsajátították az egyes résztevékenységekhez szükséges manuális készségeket és ismerik a vonatkozó alapvető előírásokat. Az önálló döntést igénylő munkára nem, de bármelyik formális könyvtári munkára felkészít.*

A képzés szervezeti és általános kérdései

Az előzőekben jelzett képzési igényeket – figyelemmel a magyar iskolarendszer adottságaira és a többé-kevésbé kialakult képzési bázisokra – a *következő szervezeti keretben lehet és kívánatos kielégíteni:*

- a) *egyetemi könyvtár és információs szak, másik szakkal párosítva (a tudományegyetemen oktatót valamennyi szakkal), továbbá a bármely más felsőfokú oklevéllel rendelkezőknek posztgraduális képzés, nappali és levelező tagozaton;*
- b) *főiskolai könyvtár szak, más szakokkal párosítva és minden más felsőfokú oklevéllel rendelkezőknek kiegészítő szakként, nappali és levelező formában;*
- c) *hálózati és koordinációs központokban levelező és egyes gimnáziumokban nappali könyvtárkezelői képzés. (Ez az iskolai végzettséget illetően többletet nem nyújt, csak a legalacsonyabb szakképzettséget).*

Nagy számukra tekintettel érintjük a részfoglalkozásúak és tiszteletdíjasok képzését is. Első helyen említjük a nem főfoglalkozású közművelődési és általános iskolai könyvtárosokat, hiszen ők vannak a legtöbben. Képzésük a *tanítóképző főiskolák könyvtári*

szakkollégiumának keretében történik. E munkakörökben dolgozók feladata horizontálisan alig kevesebb, mint a főfoglalkozásúaké, csak mélységében más. Ezért itt önmagában helytálló tanterv kialakítása szükséges.

A részfoglalkozásúak és tiszteletdíjasok levelező képzését a hálózati központok is végezhetik. Ez azonban iskolai végzettségben többletet nem jelent, hanem csak az említett tevékenységekre szóló jogosítványnak tekinthetjük.

A szakmai utánpótlást alapvetően nappali tagozatos képzésnek kell garantálnia. A képzés különböző szintjeinek más szakokkal való arányát, egyáltalán a mennyiségét mint megrendelőnek – és a törvényerejű rendeletben előírt joga és kötelessége alapján – a könyvtárügy ágazati irányítását ellátó minisztériumnak szükséges meghatároznia.

A könyvtárosképzés és továbbképzés mindig és minden szinten az állami oktatás szerves része legyen. Ha ez nem mindig lehetséges (pl. a könyvtárkezelői szint vagy bizonyos továbbképzési formák), akkor megfelelő jogszabályban gondoskodni kell arról, hogy az így nyert oklevelet minden munkáltató teljes értékűnek fogadja el.

Különböző számítások alapján az évi növekedés, továbbá a pályáról való eltávozás, vagy nyugdíjazás miatt kiesők pótlására mintegy 500 újonnan képzettel célszerű számolni. Ebből kb. mintegy 100 főt egyetemen, 230–250 főt főiskolán, a többit vagy könyvtárkezelői tanfolyamon, vagy más szakterületen szükséges képezni. A tervezés bizonytalansági tényezői miatt azonban azt kell javasolni, hogy az igényeket minimum öt évre előre és ötévenként kívánatos felmérni. Mindenesetre ezek a számítások elég óvatosak, ezért még inkább indokolt, hogy az egyetemi képzési kereteket és bázist feltétlenül meg kell erősíteni, a meglévő két főiskolai bázis esetén ugyanez szükséges, de még így is elkerülhetetlenül és a legrövidebb időn belül meg kell indítani a budapesti főiskolai képzést is, elsősorban a budapesti közművelődési és a szakkönyvtári igényekre tekintettel. Mivel nem minden kiképzett helyezkedik el könyvtárosként, azért 30–50%-kal az igényeknél több hallgatót kell felvenni. Ez még akkor is szükséges (legfeljebb kisebb arányban!), ha megvalósítanánk azt a rendkívül fontos javaslatot, hogy a szakpárosítások meghirdetésekor a jelentkezők számára tegyük egyértelművé: ez a képzés a könyvtáros és információs szakember utánpótlás biztosítására van. Természetesen mindennek a felvételi konzekvenciáit is le kell vonni: *a szakmának megfelelő teszt(ek) kidolgozásával és alkalmazásával.*

Tartalmi-tantervi kérdések

Amikor korábban úgy fogalmaztunk, hogy a szakma kádergondjainak megoldása nemcsak tantervi, hanem mennyiségi kérdés is, akkor nem akartuk vitatni, vagy tagadni az ezirányú fontos feladatokat. A képzési-nevelési célokat elvileg a képesítési utasítások tartalmazzák. Ez a régiekre sem volt jellemző, de sajnos érvényes a legújabb, 2/1980. (III. 14.)KM. számú rendeletre is. Úgy véljük, hogy a rendeletet keret-jogszabálynak tekintve, szükséges lenne a korábbiakhoz hasonlóan könyvtártípusonként és munkakörönként megjelölni, hogy melyekhez szükséges egyetemi, főiskolai, könyvtárkezelői szakmai végzettség, s melyekhez elegendő a puszta érettségi.

A külföldön tapasztalható és az IFLA standardban is megfogalmazott kétlépcsős felsőfokú képzés lényegében behelyettesíthető a mi egyetemi és főiskolai képzésünkkel. Összhangban a várható és most forrongó pedagógusképzési változtatásokkal ez azt jelentené, hogy az egyetemi és főiskolai képzés az első két évben *azonos tartalmú alapozást* végez, s ezután válik szét, illetve ez a második szakasz lenne alkalmas – a szintekbéli különbségeken túl – egyfajta specializálódás megindítására. Le kell azonban szögezni, hogy *az alapképzés könyvtárosi-tájékoztatói szakmára és nem munkakörre képesít.* További specializálódási irányt jelenthetnének a szakpárosítások. Ki kell mondani, hogy az igazi szakosodás részben a munkavégzés során, részben arra épülően a továbbképzés egy fajtájaként jöhet létre.

Hangsúlyozzuk, hogy az előbb vázoltak nem mondanak ellent az egyre inkább elfogadottnak tekinthető, ún. „Y” modellnek, sőt, mintegy más metszetben megkettőzik az ipszilón szárát.

Alapvetően tantervi feladat az egyetemi és főiskolai képzés összehangolása, egymásra építése. Akár megoldható lesz a panelszerűen építkező képzés, akár nem, a mindkét szinten szükséges ismeretek oktatása után és mellett figyelembe kell venni az egyetemi és főiskolai képzés célja közti különbségeket. Aki *egyetemen* folytatja tanulmányait, *az elméletibb, a főiskolán gyakorlatibb* megközelítésben tanulja a szakmához szükséges ismereteket. Lehetnek olyan különbségek, hogy bizonyos tárgyak csak az egyetemen, míg mások csak a főiskolán szerepelnek a tantervben. Az egyetemet végzők elsősorban olyan ismereteket tanulnak, melyek a könyvtári és tájékoztatási intézmények és rendszerek tervezéséhez-szervezéséhez-működtetéséhez szükségesek; a főiskolai hallgatók viszont olyanokat, melyek az egyszemélyes, vagy kiskönyvtárak irányításához és a nagyobb könyvtárakban érdemibb könyvtári feladatok ellátásához kellene. Összefoglalóan tanterveméleti megfogalmazásban: a könyvtárosképzés tantervei előbb lineárisak, majd spirális struktúrát követnek. Megfontolandó javaslat, főleg akkor, ha ez a pedagógusképzéssel is egyeztethető, hogy az alapozó szakasz után, vagy az államvizsga előtt a nappali hallgatók hosszabb: féléves, vagy még inkább éves gyakorlatra menjenek az arra kijelölt gyakorló könyvtárakba.

A tantervi-tartalmi munkálatoknál nemcsak a szóbjárehető tantárgyakat, azok tömör tartalmát kellene megfogalmazni, hanem kiindulva a képzési-nevelési célokból, pontosan ki kell munkálni a különböző szinteken és a szakosodásnál megtervezett ismeretek, készségek és jártasságok körét, továbbá nagyon alaposan kívánatos számba venni *az egyes tárgyak egymásraépülését*: mit tanult korábban, mit ismer majd meg későbbi tantárgyban stb.

A képzés tartalmi váza *informatikai alapozású* kell, hogy legyen. A továbbiakban a képzés tartalmára vonatkozóan az előterjesztés és nyomában az OKT határozata is elfogadta Horváth Tibornak és Katsányi Sándornak a Könyvtári Figyelő. 1980. 2. számában, valamint az ún. „1972-es bizottság” által lefektetett elveket. A tantervek kialakításánál erősen *építeni kell az ún. közös tárgyak, illetve a másik szak által nyújtott ismeretekre is.* Rendkívül lényeges, hogy a tudományegyetemeken, ill. a tanárképző főiskolákon oktatott *valamennyi szakkal párosítható legyen a könyvtár szak,* és a szakpárosítást is a könyvtárügy igényei szerint lehessen megtervezni.

A képzés korszerűsítésének további feltételei

Kívánatos, hogy a képzés tartalmi korszerűsítése a felsőoktatás, ill. a pedagógusképzés részeként történjék meg. Ezért a munkához haladéktalanul hozzá kell látni. A feladat elengedhetetlenül igényli egy állandóan működő ún. tantervi munkaközösség (bizottság) létrehozását a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztálya mellett, amelyben az Egyetemi és Főiskolai Főosztály is képviselteti magát a más szakokkal való egyeztetés és általános felsőoktatási szempontok érvényesítése céljából, és amelyet minden fórum illetékesnek ismer el a tantervek korszerűsítése kérdésében. A bizottság felkért szakértőkkel, kutatókkal dolgozna együtt a képzés tartalmának, didaktikájának és metodikájának kimunkálása érdekében. Ez a munka pénzt, talán nem is kevés pénzt és még több munkát igényel, de az biztos, hogy a szakma helyett ezeket a feladatokat senki nem végzi el, s a tárgyi-személyi-anyagi feltételek biztosítása az ágazati minisztériumnak kikerülhetetlen feladata.

Világszerte és minden szinten erősödik a közoktatásban a modern oktatási segédletek, információhordozók felhasználása. Nálunk azonban még a hagyományos oktatási anyagok, jegyzetek, szöveggyűjtemények, példatárak is sokszor hiányoznak. Külön feladat tehát ezek megalapozása és elkészíttetése.

Nem elhanyagolható az oktatók különböző módon (tanulmányutak, tanfolyamok, önképzés stb.) való elő-, ill. felkészítése az új koncepciójú képzésre. Mindenképpen szükséges a gyakorlókönyvtári bázis megteremtése mind az egyetemi, mind a főiskolai nappali képzés számára. Ehhez a könyvtárakban a tárgyi-személyi feltételeket meg kell teremteni.

A levelező és kiegészítő hallgatók számára a gyakorlólóhely (sőt a szakosodás iránya is) adott. A szakképesítés nélküliek nagy számára tekintettel biztosítani kell, hogy csak könyvtárosi-szakirodalmi tájékoztatói munkakörben dolgozókat lehessen és kelljen könyvtár szakra felvenni.

A legsürgősebben meg kell változtatni a könyvtár szakos hallgatók elhelyezkedési rendjét. A könyvtárosok, tájékoztatói szakemberek elhelyezkedését a jövőben a Könyvtári Osztálynak kell kezébe vennie és a könyvtárügy, ill. a más tárcák érdekeit szem előtt tartva lebonyolítani.

Továbbképzés

Nemcsak azért, mert logikusan a végére szorult ez a téma és ez óhatatlanul is elnagyolásra inspirál, de egyértelmű, hogy „továbbképezni” csak már „képzettet” lehet. Márpedig ahol és amikor ekkora hiányok vannak a szakképzésben, ott az alapképzésnek kell mindenképpen elsőbbséget adni.

A továbbképzés formái meglehetősen változatosak. Az egyes előadásoktól a hosszabb tanfolyamokig, illetve egyes szakosító tanfolyamoktól az időszerű könyvtárügyi feladatokat elősegítő programokig a paletta igen széles.* Miként az alapképzésben, itt is

* Az elmúlt 10 év áttekintését ld. GYŐRI Erzsébet: A könyvtárosok továbbképzéséről. = Könyvtári Figyelő. 1981. 1. sz. 15–22.p.

túlzott a sokféleség, ugyanakkor ezek a formák államilag elismert „papírt”, oklevelet nem adtak, az egyént nem inspirálta, nem kényszerítette semmi más, mint az önképzést általában: a szakmai és munkahelyi becsület. Ha az eddigi képesítési rendeletek egyik súlyos hiányossága (beleértve a legfrissebbet is!), hogy a képzéshez kevés fogódzót nyújt, nos akkor a továbbképzéshez szinte semmit.

Meg kell különböztetni államilag előírt, vagy legalábbis „inspirált”, szervezett, döntően szakmai jellegű, a szakismereteket felújító vagy specializálódást nyújtó, hosszabb-rövidebb időtartamban, többnyire tanfolyami keretben zajló és valamilyen „igazolással” (oklevéllel-diplomával) lezárt és ezért a szakmai hierarchiában előrelépést garantáló továbbképzést a hálózati keretben tartott, aktuális mozgósító erejű továbbképzéstől, vagy a politikai, s végül az egyén törekvése alapján más területen (pl. nyelvtanulás) végzett továbbképzést.

A könyvtári és információs továbbképzés főbb típusai az alábbiak lehetnek (természetesen az egyes típusok képzési célja, tartalma, időtartama, segédletei részletesen kidolgozandók):

- vezetőképző tanfolyamok vezetőknek, ill. olyan szakemberek részére, akik a vezető-utánpótlásra alkalmasak,
- ideológiai képzés,
- szakirányú („szakmászító”) képzés a szakorvos, szakmérnök analógiájára,
- általános jellegű könyvtári-információs ismeretek megújítását szolgáló előadás-sorozat az időszerű szakmai újdonságokról, 5–10 évente az összes felsőfokú végzettségű szakember részére);
- probléma-megoldó központi tanfolyam egy-egy aktuális témában: bibliometriai módszerek, teaurusz-készítés, könyvtárközi kölcsönzés, stb.,
- ágazati, koordinációs és hálózati központok továbbképző tanfolyamai az adott szakterület információs problémáiról,
- más szakterületek tanfolyamain való részvétel „kiegészítő ismeretek szerzése” céljából: Országos Oktatástechnikai Központ, MTESZ, SZÁMOK, egyetemi továbbképző intézetek tanfolyamain stb.,
- a hazai és külföldi konferenciák, kongresszusokon való részvétel,
- idegen nyelvi képzés és továbbképzés,
- egyéni, de központilag (munkahely által) támogatott önképzés: doktori, akadémiai fokozatok, tanulmányutak, alkotóház (pl. tankönyvek, monográfiák megírása céljából stb.).

Miközben a hálózati központok, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, ill. egyes szervezetei és szekciói és az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ ezirányú eddigi erőfeszítéseit és eredményeit messzemenően hangsúlyozzuk és elismerjük, *a képzéssel egységes rendszerben elképzelt könyvtártípusra vagy munkakörre szakosító és ismeret-felújító továbbképzési formákat egyrészt a felsőoktatási képző intézmények és az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ feladatává kell tenni.*

A képző intézmények munkamegosztásban, szakosítva (pl. ELTE könyv- és könyvtártörténeti, informatikai, stb., a szombathelyi főiskola gyermek- és iskolai könyvtárosi, tájékoztató könyvtárosi, stb.) láthatnák el a továbbképzési feladatokat.

Javaslatok

Az előterjesztés és a vita alapján az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT) az alábbi javaslatokat terjesztette a Művelődési Minisztérium (MM) vezetése elé.

1. Az OKT megállapítja, hogy a könyvtáros és tájékoztatási szakemberképzés és a továbbképzés, valamint a feltételek megteremtésében a feladatok nagyok. A mindent egyszerre akarás itt sem kínálkozik jó megoldásnak. Rangsorolni kell a fontosság alapján és mérlegelni kell a lehetőségek szerint, s haladéktalanul hozzá kell látni – az előreláthatólag több éves – az alapos és szerteágazó munkához.

Javasolja, hogy az MM ágazati joga és felelőssége alapján teendő intézkedései, valamint a könyvtárügy és tájékoztatásügy más tárccákkal kapcsolatos képviselete során, összhangban az Országos Közművelődési Tanács idevonatkozó állásfoglalásával, tekintse koncepciónak és cselekvési programnak az OKT által most megtárgyalt és elfogadott „A könyvtárak káderhelyzete, könyvtárosképzés és továbbképzés” című előterjesztést, s használja fel a könyvtárügy középtávú és távlati terveinek kidolgozásakor.

2. Az OKT megállapítja, hogy az eddigi képesítési és besorolási utasítások nem tisztázták kellőképpen a különböző képzési formák célját, nem inspiráltak kellő módon a továbbképzésre.

Javasolja az MM-nek, hogy a könyvtárosképzés és továbbképzés ügyét jogszabályi úton is segítse elő. Kívánatosnak és járható megoldásnak kínálkozik, hogy a 2/1980.(III.14.)KM. számú rendelethez – mint a kulturális tárca egészére vonatkozó jogszabályhoz – kerüljön kibocsátásra kiegészítő utasítás, melynek célja a könyvtárosok és tájékoztatási szakemberekre konkretizálni az előírásokat. Fontos, hogy a kiegészítő jogszabály világosan fogalmazza meg a képzési célokat, az egyes munkakörök betöltéséhez szükséges szakképzettséget, ill. szakosító-specializáló képzettséget, valamint segítse elő a továbbképzést.

3. A könyvtárak káderhelyzetének, a könyvtárosképzés és továbbképzés kérdéseinek áttekintésekor az OKT megállapítja, hogy a könyvtárak és tájékoztatási intézmények mennyiségi és minőségi fejlődésével nem tartott lépést a képzés és továbbképzés.

a) Ezért szükséges, és javasolja az MM vezetésének, hogy tegyen erőfeszítéseket a meglévő egyetemi és főiskolai képzési bázisok megerősítésére és egy fővárosi főiskolai képzési lehetőség mielőbbi megteremtésére. A képzési bázisok kapacitását és a szakpárosításokat úgy kell megállapítani, hogy adjon módot arra, hogy az 1970-es években keletkezett képzési hiányokat belátható időn belül pótolni lehessen, a könyvtárak és tájékoztatási intézmények folyamatos igényeit ki tudja elégíteni, ill. vállalni tudják a szakosító és ismeretfelújító továbbképzésből reájuk háruló feladatokat.

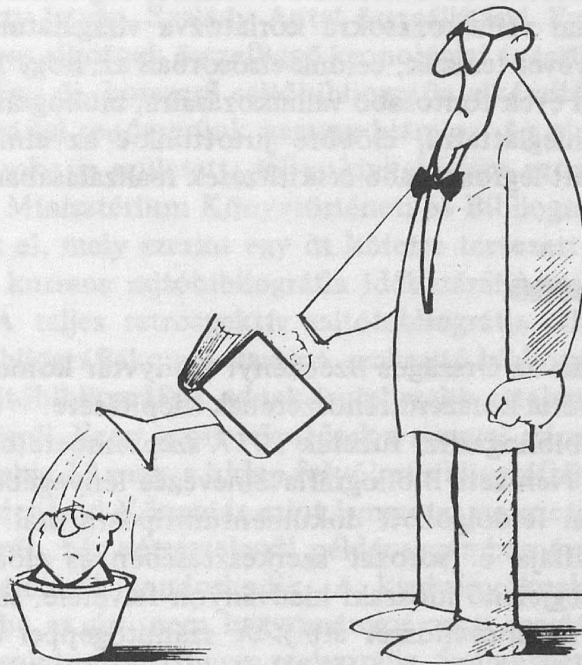
b) A képzés tartalmi megújításának részletes kimunkálására és folyamatos gondozására javasolja az OKT egy oktatási-továbbképzési szakmai állandó bizottság létrehozását, melynek feladata a tanterv korszerűsítése, folyamatos

gondozása, az oktatási segédletek elkészítése, a képzés didaktikájának és módszertanának részletes kimunkálása és fejlesztése.

c) A továbbképzésnek a képzéssel és a könyvtárak, tájékoztatási intézmények valós igényeivel való összehangolása és egy átfogó rendszer kidolgozása céljából javasolja az OKT a Könyvtári Osztálynak, hogy az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központtal készítsen egy részletes továbbképzési koncepciót abból a célból, hogy azt egy későbbi időpontban az OKT elé lehessen terjeszteni.

4. A könyvtárosképzés tartalmi fejlesztése, megfelelő oktatási segédletek (jegyzetek, szöveggyűjtemények, példatárak, oktatófilmek, diasorozatok stb.) elkészítése, használható külföldi anyagok adaptálása, az oktatók továbbképzése, a könyvtárak tan-könyvtárrá fejlesztése megfelelő anyagi alapozást is kíván.

Ezért az OKT javasolja az MM vezetésének, hogy a könyvtárosképzés és továbbképzés mennyiségi és minőségi fejlesztésére és továbbfejlesztésére a Könyvtári Osztállyal teremtesse meg az anyagi-pénzügyi és személyi alapokat, mint a könyvtár és tájékoztatásügy feladatainak megoldásához elengedhetetlenül szükséges szellemi beruházást.

(Zeichnung: Walter Hanel)

A Buch und Bibliothek humorából.

A BIBLIOGRÁFIA HELYZETE MAGYARORSZÁGON

SZABÓ SÁNDOR

A hazai bibliográfiai munkálatok legátfogóbb értékelésére mindmáig az 1961-ben Gödöllőn rendezett Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet vállalkozott. A munkaértekezlet megállapította, hogy „eredményeink elégtelenek, a bibliográfiai termésben nagy hézagok mutatkoznak, még nem sikerült biztosítani a kellő rendszerességet, itt-ott a megkívánható színvonalat sem, s mindenképpen hiányzik a kellő szervezethezesség”.¹ A helyzet elemzése alapján az értekezlet ajánlások formájában megfogalmazta a legfontosabb teendőket, így többek között a munkamegosztás és együttműködés megteremtését, az igényekhez igazodó bibliográfiai tervek készítését, a hazai bibliográfiai munkák koordinálását.

A következőkben az utóbbi 5–10 év kiemelkedőbb hazai bibliográfiai munkálatait igyekszünk áttekinteni, elsősorban a nemzeti irodalmat regisztráló általános nemzeti és a nemzeti szakbibliográfiai vállalkozásokra korlátozva vizsgálatunkat. Mindezt nem az elemzés és értékelés igényével tesszük, célunk elsősorban az, hogy megpróbáljuk ráirányítani a figyelmet az utóbbi évek fontosabb vállalkozásaira, bibliográfiai munkánk értékeire és fogyatékoságaira, s megláttatni, előbbre jutottunk-e az elmúlt két évtized során a Gödöllőn megfogalmazott legfontosabb célkitűzések realizálásában.

Általános nemzeti bibliográfiák

Az elmúlt évek során az Országos Széchényi Könyvtár komoly erőfeszítéseket tett a magyar nemzeti bibliográfia korszerű rendszerének kiépítésére.

A kurrens nemzeti bibliográfiai füzetek 1977. szeptemberétől megváltozott címmel jelennek meg, a Magyar Nemzeti Bibliográfia elnevezés lényegében sorozatcím lett, az alcím az adott sorozatban feldolgozott dokumentumtípusra utal. A legtöbb változás az MNB Könyvek Bibliográfiája c. sorozat szerkesztésében és előállításában történt (új indulású, ill. új címen megjelenő időszak kiadványok felvétele, szótárrendszerű, árnyaltabb keresést biztosító mutatórendszer stb.). A számítógéppel előállított bibliográfia további korszerű szolgáltatások alapjául is szolgál, ill. szolgálhat: éves kumulációk gyors előállítása, központi cédulaellátás megszervezése, különböző származékbiográfiák készítése stb. A fejlesztési munkák azonban ezideig lényegében csak erre a füzetre korlátozódtak. Az évek óta számos jogos kifogásokkal, bírálattal illetett Időszaki Kiadványok Repertóriumá-nak szerkesztésében 1981 elejétől várható változtatás.²

Kurrens nemzeti bibliográfiai rendszerünknek megindulásától, 1946-tól egyik legnagyobb hiányossága, hogy elmulasztja a sajtótermékek rendszeres számbavételét. Az elmúlt években ezen a területen is szerencsés változás történt: az Országos Széchényi Könyvtár közzétette az 1976-ban megjelent periodikus kiadványokat tartalmazó bibliográfiát, mely a tervek szerint évenként fog megjelenni.³ Reméljük, a jelenleg meglévő lemaradás csökkenni fog, hiszen 1980 végén még csak az induló kötet áll rendelkezésünkre.

Megoldatlan a hungarika-anyag bibliográfiai regisztrálása. Az érintett két kiadvány (Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok és a Hungarika Irodalmi Szemle) erősen szelektív és a könyvek esetében nem tekinthető többnek egy gyarapodási jegyzéknél, hiszen csupán a magyarországi könyvtárak által beszerzett és az OSZK Könyvek Központi Katalógusába bejelentett könyvek bibliográfiai adatait tartalmazzák. Változtatást, fejlesztést itt is terveznek.⁴

A retrospektív nemzeti bibliográfia munkálataiban jelentős előrehaladás történt az elmúlt években. Lényegében befejeződtek a Horthy-korszaknak, az 1921–1944 közötti időszaknak a dokumentumtermését feltáró nyolc kötetre és két mutatókötetre tervezett bibliográfia munkálatai. Az első kötet már megjelent, melyet remélhetően évenként további kötetek fognak követni. Folytatódtak az RMNY munkálatai és kiegészítő kötetek készültek a Petrik ciklusokhoz.

Nem ilyen kedvező a helyzet a periodikumok visszatekintő feldolgozásánál. Könyvészeti irodalmunkban a sajtótermékek retrospektív feldolgozása a múlt század második felében és a 20. század elején jelentős szerepet kapott, számos munka készült ekkor el, pl. Dezsényi Béla, Kereszty István, Szalády Antal összeállításai. Ezek forrásértékű felhasználását nehezíti, hogy nem alkotnak összefüggő kronológiai és területi egységet, feldolgozási módszerük is eltérő. Egy új, korszerű sajtóbibliográfia elkészítése tehát rendkívül fontos lenne, nélküle bibliográfiai rendszerünk nagyon hiányos. Az elmúlt évtizedek során több elképzelés, sőt rész munka is született, teljes kivitelezésre azonban egy sem került. Az MTA és a Művelődési Minisztérium Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága egy új tervezetet fogadott el, mely szerint egy öt kötetre tervezett sorozat 1705-től 1975-ig (az 1976-os tárgyévű kurrens sajtóbibliográfia időhatáráig) regisztrálná a megjelent időszakos kiadványokat. A teljes retrospektív sajtóbibliográfia elkészültéig a sajtótörténeti monográfiákon és bibliográfiákon, valamint szaksajtó-bibliográfiákon kívül elsősorban a területi (megyei) sajtóbibliográfiák adnak legteljesebb áttekintést, igaz területi tagolásban a hazai sajtótermésről. Ezért is oly jelentősek a megyei, városi könyvtárak helyismereti bibliográfiái. Napjainkig 13 megye hírlap-folyóiratbibliográfiája készült el.⁵

Az Országos Széchényi Könyvtár, mint ismeretes, nemzeti dokumentumtermésünknek csupán egy részéről, bár kétségtelenül példányszámban és fontosságban jelentősebb hányadának számbavételéről gondoskodik. A kiadványoknak egy tekintélyes részét, melyeket többé-kevésbé az ún. nem hagyományos vagy speciális dokumentumok kategóriájába szoktunk sorolni, az MNB nem regisztrálja. Számbavételük, bibliográfiai adataik közreadása azokban az intézményekben történik, ahol azok országos jellegű gondozása, gyűjtése és feldolgozása folyik. Az a gyakorlat, hogy az az intézmény legyen a bibliográfia közreadója, ahol a gyűjtemény van, helyeselhető. Így kerülnek regisztrálásra pl. a szabaddalmi leírások az Országos Találmányi Hivatal hivatalos lapjában, a „Szabaddalmi Közlöny

és Védjegyértékesítő”-ben, a szabványok a Magyar Szabványügyi Hivatal kiadásában megjelenő „Szabványügyi Közlöny”-ben stb. Ezen, a nemzeti bibliográfiai rendszer részét képező, a speciális dokumentumokat regisztráló szolgáltatások száma az elmúlt években öröndetesen nőtt. Ezek sorában említhető pl. a hazai prospektusokról a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára által közzétett index-mű, vagy az Országos Oktasástechnikai Központ szerkesztésében megjelenő Új Média c. kiadvány. Néhány fontos dokumentumtípus bibliográfiai számbavétele azonban a mai napig megoldatlan. Így pl. nem kerülnek regisztrálásra a hazai kutatási jelentések (az MNB Könyvek Bibliográfiája 1979-től a kötelespéldány-szolgáltatás útján beérkező jelentéseket regisztrálja ugyan, de ez az összvolumennek feltehetően csak töredéke), nem minden egyetem készíti el a doktori disszertációk jegyzékét, de megoldatlan a vállalati irodalom több típusának a kontrollja is.

Nemzeti szakbibliográfiák

A hazai szakbibliográfiai rendszer első és egyben utolsó átfogó tervét a két világháború között az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ készítette el. A kétségkívül irreális elképzelésből elég kevés valósult meg. 1945 után, különösen az 50-es évek végén és a 60-as években számos tudományterületen jelentős bibliográfiai tevékenység kezdődött. Ekkor indult ma is élő kurrens szakbibliográfiáink többsége, és ezekre az évekre tehető több jelentős retrospektív vállalkozás munkálatainak a megindulása is. E munkálatok egy részére azonban az esetlegesség, koordinálatlanság, gyakran a túlméretezettség volt jellemző, amely a mai napig nem sokat javult. A hiba egyik legfőbb oka, hogy hiányzik hazánkban a bibliográfiai munkák tervezése és koordinálása. Mintha a dolgok a fejük tetejére lennének állítva: bibliográfiai műhelyek, könyvtárak, tudományos intézmények bejelentik, hogy milyen összeállítást kívánnak készíteni és ezek summázatából állnak össze az éves bibliográfiai tervek!⁶ A bibliográfiák, így a szakbibliográfiák is egymást kiegészítő, egymáshoz igazodó rendszert kellene, hogy alkossanak, amely viszont csak akkor működhet jól, ha azt előre megtervezik.

A magyar bibliográfiai munkálatok ma gyakran az egyes érintett intézmények anyagi és szellemi kapacitásától, vezetőik belátásától, egyes bibliográfusok lelkesedésétől függenek, csak esetlegesen veszik figyelembe a tényleges szükségleteket és a reális lehetőségeket.

Túlméretezettség, a lehetőségek reális mérlegelésének a hiánya egyes retrospektív vállalkozásainknál, érthetően elsősorban a nemzeti tárgyú tudományok területén figyelhető meg. Az I. Tóth Zoltán szerkesztésében megjelent Magyar Történeti Bibliográfia megjelenése közben, még 1950-ben hozzákezdtek a vállalkozás folytatásához, az 1867–1945 közötti korszak magyar történeti bibliográfiájának anyaggyűjtéséhez. A munka, mint ismeretes, nem készült el, a gyűjtőmunka leállt, az anyag túlzott méretei miatt folytatására nem is számíthatunk. A néprajztudomány területén az 1945 utáni irodalmat feldolgozó összeállítások után 1977-ben megjelent az 1850–1970 közötti korszak bibliográfiai feldolgozása, több mint ezer oldalon. Önkéntelenül adódik a kérdés, hogy

a szerkesztőknek, összeállítóknak lesz-e lehetőségük megkezdett munkájukat be is fejezni, nem jut-e ez a vállalkozás is a történeti bibliográfia sorsára, nem leszünk gazdagabbak ismét egy torzóval? Az is kérdéses, hogy a kutatás igényli-e egyáltalán ezt a teljességet? Meggyőződésünk, hogy a megoldást a bibliográfiai kalauzok, guide-ok jelentenék, melyben az egy Kosáry-t leszámítva sajnos híján van szaktudományi könyvészetünk.

A koordináció hiányának, a rendszertelenségnek a nyoma elsősorban egyes kurrens szakbibliográfiai vállalkozásunkon érzékelhető. Hazánkban jelenleg – az időszaki kiadványokban megjelenőket is figyelembe véve – több mint negyven kurrens vállalkozás él.² Ez igen magas szám. Az általános jellegű és határterületi irodalom vonatkozásában óhatatlanok az átfedések, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy olyan szűkebb és egymáshoz közeli szakoknak van önálló bibliográfiája, mint a belkereskedelem és vendéglátás. Ugyanakkor olyan diszciplínák irodalmának regisztrálása megoldatlan, mint a matematika, kémia, fizika. A biológiai irodalom is csupán három helyről, az orvosi, állatorvosi és mezőgazdasági bibliográfiákból gyűjthetők össze, ugyanakkor félő, hogy a növényteni és állattani irodalom egy része a három szolgáltatás között elvész. A rendszertelenségre kirívó példaként szolgál „A magyarországi nyelvtudomány bibliográfiája”. Az 1961-es tárgyévvel indított, jól szerkesztett és igényes bibliográfiai vállalkozás néhány év után megszűnt, legfőképpen azért, mert a szerkesztője nyugdíjba vonult. Több mint tíz éve nem találtak megoldást a munka folytatására, vagy talán eredeti formájában nem is volt rá igény?

Meglévő kurrens bibliográfiáink eltérő gyakorlatot követnek többek között a regisztrálandó dokumentumok tekintetében, a határterületek irodalmának lajstromozását illetően, a bibliográfiai leírás gyakorlatában.⁷ Kellő koordinációval ezek nagyrészt kiküszöbölhetők lennének.

A bibliográfiai munkákban tapasztalható tervszerűtlenség, koordinátlanság, a még ma is meglévő „fehér foltok” ellenére az elmúlt években – elsősorban egyes bibliográfiai műhelyek jóvoltából – néhány szakterület irodalmának feltárásában komoly eredmények születtek.

Az utóbbi időszak talán legjelentősebb bibliográfiai vállalkozása az irodalomtudomány területén folyik. A magyar irodalomtudomány régi adósságát törleszti a kilenc kötetre tervezett, az MTA Irodalomtudományi Intézetében szerkesztett irodalomtörténeti bibliográfia elkészítésével.⁸ E bibliográfia az 1970-ig megjelent, a magyar irodalom történetével foglalkozó munkákat, kritikai kiadásokat, tanulmányokat, cikkeket dolgozza fel, s lemond irodalmunk szövegeinek, az írói alkotásoknak a feldolgozásáról. A bibliográfia gyűjtőkörének ez a leszűkítése napjainkhoz közelítve fog érzékelhetőbbé válni, hiszen csak azokat a szépirodalmi műveket dolgozza fel, melyeknek kritikai visszhangja is volt. Ezért is volna oly fontos, hogy az egyre nagyobb lemaradással készülő Kozocsa-féle bibliográfiák nem állnának meg az 1961–1965-ös időszaknál, hanem a következő öt év irodalmi anyagát is feldolgoznák. 1980-ban az Országos Széchényi Könyvtár elkészítette „A magyar irodalom és irodalomtudományi bibliográfia” c. kurrens kiadvány 1. kötetét 1976-os tárgyévvel. Ha visszamenőleg is feldolgoznák az 1971–1975-ös évek anyagát, akkor lényegében teljessé válna a magyar irodalmi bibliográfia rendszere.

Figyelemreméltó feltáró munka folyik a Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvtárában. Az 1972-ben indított Bibliográfiai Füzeteknek immár hat sorozata van, melyek közlik a magyar irodalmi folyóiratok, az irodalomtörténeti művek bibliográfiai adatait, továbbá a magyar irodalom első kiadásai, almanachok, folyóiratok analitikus feldolgozásai alkotják az egyes sorozatokat. Ezek közül, korszerű retrospektív sajtóbibliográfia hiányában talán a folyóiratokat feldolgozó „A” sorozat számíthat a legnagyobb érdeklődésre. Régebbi indulású, de ma is nélkülözhetetlen forrás, különösen az MNB Időszaki Kiadványok Repertóriumá gyűjtőkörének ismeretében a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kéthavonta megjelenő „Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai” c. szolgáltatása.

A történettudomány területén korábban tapasztalt élénk bibliográfiai munkálatok az utóbbi időben alábbhagytak. Utolsó jelentősebb vállalkozás a „Kosáry” új kiadásának első kötete, valamint a Magyar történettudomány válogatott bibliográfiája volt.⁹ A Kosáry-bibliográfia további köteteinek anyaggyűjtése folyik, a válogatott bibliográfia folytatása a közeljövőben nem várható.

Az 1970-es évek elejétől a szociológiai irodalom számbavételének fontos műhelye a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 1972-től jelenteti meg a Szociológiai Információ c. negyedéves bibliográfiát, mely közli a Magyarországon megjelent magyar és idegen nyelvű, valamint a külföldön magyar nyelven közzétett szociológiai irodalmat. Egyidejűleg hozzákezdtek egy hét kötetre tervezett retrospektív bibliográfia szerkesztéséhez, mely 1900-tól 1972-ig, a kurrens bibliográfia indulásáig dolgozza fel a hazai szociológiai irodalmat. Eddig az 1., 2. és 5. kötetek jelentek meg.¹⁰

Az utóbbi időben egyre gyakrabban találkozhatunk a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának bibliográfiai kiadványaival. Az 1970-től évente megjelenő közgazdasági bibliográfia,¹¹ valamint az egyetem oktatóinak irodalmi munkásságát és a disszertációkat feldolgozó bibliográfiák mellett figyelmet érdemel a Közgazdasági Szakkönyvtári Kalauz c. kiadvány,¹² mely 21 közgazdasági gyűjtőkörű könyvtár állományáról, szolgáltatásairól informál.

Jelentősen bővültek az elmúlt évek során a jogi tájékoztatás eszközei is. Az Országgyűlési Könyvtár számos korábbi, rendszeresen megjelenő bibliográfiai szolgáltatásai mellett (Unesco kiadványok válogatott bibliográfiája, ENSZ Titkársági kiadványok stb.) 1981-től jelenteti a magyar jogi szakirodalom kurrens bibliográfiáját. Figyelmet érdemel még a könyvtárnak a közelmúltban készített két kiadványa,¹³ melyek a jogi információszolgáltatás hazai, ill. külföldi forrásait és eszközeit tekintik át. Ilyen másodfokú bibliográfiai kalauzok hasznosak lennének más szakterületeken is.

Egy sajátos bibliográfiai vállalkozás indult az elmúlt időszakban, mely tartalomtól függetlenül egy intézményrendszer által közzétett dokumentumok regisztrálását tekinti feladatának. A Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ gondozásában megjelenő „A Magyar Múzeumok Kiadványainak Bibliográfiája” c. sorozat 1–3. kötete a hazai múzeumok 1945–1974 között megjelent kiadványainak retrospektív összegzése, míg a 4. kötettől 1975-ös indulással kurrens éves bibliográfiának tekinthető.

***

Áttekintésünk a lehetőségekből adódóan csak vázlatos lehetett, elsősorban néhány bibliográfiai műhely munkájára, újabb vállalkozásokra akarta ráirányítani a figyelmet. Nem érintettünk olyan bibliográfiákat, melyek régebbi keletkezésűek, ill. indulásúak, így bibliográfiai rendszerünknek régóta számontartott, fontos tagjai, mint pl. a mezőgazdasági, orvosi, pedagógiai, könyvtártudományi stb., továbbá a folyóiratokban megjelent összeállításokat, valamint az egyes könyvtárak szűkebb, speciálisabb témában, vagy egy-egy alkalomra készített bibliográfiáit. Ugyancsak mellőztük a közművelődési könyvtárak szerteágazó, elsősorban helyismereti témára koncentráló bibliográfiai munkálatait. Ez utóbbiról a közelmúltban két átfogó tanulmány is megjelent.⁵

Az elmondottak úgy hisszük, jól érzékeltetik, hogy még nem beszélhetünk a hazai bibliográfiák teljes rendszeréről, inkább csak annak keretei, egyes oszlopai vannak meg. A tényleges előrelépések mellett az általános nemzeti bibliográfia terén is még komoly hiányokat kell pótolni elsősorban a sajtótermékek regisztrálását illetően. Szakbibliográfiai munkánk az elmúlt évek során aránytalanabbá vált: egyes diszciplínák irodalmának korszerű bibliográfiai feltárásai mellett más területeken évek óta semmit nem léptünk előre. A bibliográfiai munkák gyakran tapasztalható koordinálatlanságának, tervszerűtlenségének legfőbb oka, hogy a bibliográfia ügyének nincs gazdája Magyarországon. El kellene érni, hogy a bibliográfiai terveket ne csak regisztrálják, hanem a bejelentések a koordináció alapjául szolgáljanak. A tervszerűség, az irányítás és a számonkérés e területen sem nélkülözhető!

JEGYZETEK

1. Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet. Gödöllő, 1961. Sajtó alá rend. BERECZKY László. OSZK–KMK, Bp. 1962. VI. 284 p. in: 93.p.
2. SONNEVEND Péter: Válaszúton a kurrens magyar cikkbibliográfia. = Könyvtári Figyelő. 26.évf. 1980. 6.sz. 601–608.p.
3. Kurrens Időszaki Kiadványok. A Magyarországon megjelent időszaki kiadványok bibliográfiája. 1976. 1–2.köt. Bp. 1977–1979.
4. MOHOR Jenő: Kérdőjelek a külföldi hungarika-irodalom kurrens bibliográfiai feltárása körül. = Könyvtári Figyelő. 27.évf. 1981. 2.sz. 101–109.p.
5. LISZTES László: Helyismereti bibliográfiai kiadványok Magyarországon. = Könyvtáros, 1980. 12.sz. 733–737.p.
PÉTER László: Könyvtáraink helyismereti kiadványai. = Könyvtári Figyelő. 24. évf. 1978. 3.sz. 247–261.p.
6. A magyar könyvtárak bibliográfiai tervei 1971– (Összeáll. JORDÁN Katalin.) [Közread. az] OSZK KMK. Bp. 1979. 64 p.
7. Ld. bővebben FÜGEDI Péterné: Kurrens nemzeti szakbibliográfiáink elemzése. Bp. NPI. 1972. 59 p.
8. A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. Bp. Akad.K. 1.köt. 1772-ig. 1972. 2.köt. 1772–1849. 1975.
9. KOSÁRY Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Bp. Tankönyvkiadó, 1970. 889 p.
A magyar történettudomány válogatott bibliográfiája 1945–1968. Bp. Akad.K. 1971. 855 p.

10. A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája. 1–2. köt. Folyóiratok. 1900–1919. Szerk. LITVÁN György – REMETE László. [Közread. az] MTA Szociológiai Kut. Cso. FSZEK. Bp. 1970–1975.
A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája. 5.köt. Könyvek és folyóiratok 1945–1948. jún. Szerk. REMETE László – BÓNA Márta. [Közread. a] FSZEK. Bp. 1977. 257 p.
11. Magyar közgazdasági irodalom. Közread. a Marx Károly Közgazd. Egyetem Központi Könyvtára, 1970–
12. Közgazdasági szakkönyvtári kalauz 1978. Bp. Marx K. Közgazd. Egyet. Központi Könyvtára. 1978. 105 p.
13. A magyar jogi információszolgáltatás forrásai és eszközei. Összeáll. NAGY Lajos. Bp. Országgyűlési Könyvtár, 1977. 102 p.
A külföldi jogi információszolgáltatás forrásai és eszközei. Összeáll. NAGY Lajos – BALÁZSNÉ VEREDY Katalin. Bp. Országgyűlési Könyvtár, 1979. 135 p.

TELETEX HELYETT MIKROSZÁMITÓGÉPES TERMINÁLOKKAL bonyolítja le a könyvtárközi kölcsönzést Minnesota állam közművelődési könyvtári hálózata. Egyelőre 26 terminált szereztek be. Az új rendszer 10-szer olyan gyors, mint a régi, s hosszú távon gazdaságosabb is, főként mivel más célokra is használható.

(Advanced Technology – Libraries. 1980. nov.)

NYILVÁNOS MŰHOLDAS TELEFACSIMILE SZOLGÁLTATÁS indult London és Torontó között. Az A/4 formátumú anyag első lapját 4, a továbbiakat 2 forintért továbbítják, minimum 3 óra alatt. Ezt az „Intelpost” szolgáltatást más országokra is ki fogják terjeszteni.

(Inform. Retrieval and Libr. Automation. 1980. júl.)

A KÉPERNYŐS TERMINÁLOK mellett végzendő számítástechnikai, tájékoztatási, könyvtári stb. munka feltételeit külön munkaügyi rendelet szabályozza Brémában (mint az NSZK egyik tartományában). Az ilyen munka a munkaidőnek legföljebb felét teheti ki, minden 50 perc után 10 perc szünettel. A rendelet előírja az ilyen munkahelyen dolgozók előzetes orvosi és időközönkénti speciális szemészeti vizsgálatát, a munkahely ergonómiai stb. kialakításának kritériumait. [Hasonló intézkedésekről számolt be a Buch und Bibliothek a Detusche Bibliothek (Frankfurt/Main) vonatkozásában –, erről lapunk múlt évi 4. számában hírt adtunk (362.p.).]

(Zentralblatt für Bibliothekswesen und Bibliographie. 1980. 2.no.)

KÉRDŐJELEK A KÜLFÖLDI HUNGARIKA-IRODALOM KURRENS BIBLIOGRÁFIAI FELTÁRÁSA KÖRÜL

MOHOR JENŐ

Előzmények

A hungarikumok (s ezen a továbbiakban külföldi hungarikumot – ha úgy tetszik exterritorikumot – tehát külföldön létrejött nyelvi, személyi-intézményi vagy tartalmi hungarikumot értsünk) bibliográfiai számbavételének igénye, a hungarika-bibliográfia mint kérdéskör és mint cél, voltaképpen a magyar nemzeti bibliográfiával egyidős, és ha a nemzeti öntudatra ébredés korától napjainkig az indítékok egyike-másika változott is, a cél és a törekvés állandó maradt. Hiszen minden nemzetnek természetes törekvése, hogy kultúrájának, tudományának terjedését, hatását figyelje, hogy önmaga jobb megismerése érdekében a mások által rajzolt képét, „hírét a világban” is szemügyre vegye, s vajon egy kialakult hamis kép, egy félreismerés ellen tud-e kellő mértékben ellenhatást kifejteni, ha a hamis képet – éppen a tartalmi patriotikumok figyelése révén – időben nem észleli?

A feltárás célja, értelme, szükségessége nem lehet – talán nem is volt soha – vitás, csak a módszerek, a szervezeti keretek másultak az idők folyamán, és ezek változására alighanem a további fejlődés érdekében is szükség lesz. A hungarika-bibliográfia „hősi korszakát” – ahogyan Haraszthy Gyula mondta¹ – nagy egyéni teljesítmények, szinte egész életművek jelzik. A Szabó Károly, Petrik, Szinnyei, Kertbeny, Apponyi után következő korszak azonban még a legalapvetőbb feladattal, a területi hungarikumok bibliográfiai regisztrációjával – azaz a voltaképpeni kurrens magyar nemzeti bibliográfia rendszeres megjelentetésével – sem tudott megbirkózni. 1945-ben – az újra induló élettel együtt – indul új életre a kurrens *Magyar Nemzeti Bibliográfia*, és a következő évben már életre kel a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a is. A kifelé tekintést azonban a korszak ideológiája sokáig szinte lehetetlenné tette.

Szakirodalmunkban talán Hankiss Jánosnak a Kossuth Lajos Tudományegyetem 1955-ös évkönyvében megjelent írása² említi először a magyar vonatkozásokat, és ezekben az években valóban megtörik a jég. 1957-ben a varsói bibliográfiai konferencia résztvevői a nemzeti bibliográfia fogalmának tisztázásakor annak körébe vonták a patriotika-irodalmat, tehát az adott országban, továbbá az adott ország nyelvén megjelent kiadványokat (területi és nyelvi patriotika), valamint azokat a dokumentumokat, amelyek szerzőjük nemzetisége vagy tartalmuk alapján a nemzeti irodalomhoz sorolhatók (ezeket nevezzük személyi, illetve tartalmi patriotikumnak). A varsói bibliográfiai konferencia eredményeként – és mintegy az elvi tisztázás gyakorlati illusztrációjaként – az európai szocialista országok között megállapodás született a patriotika-irodalom

bibliográfiai leírásainak kölcsönös cseréjéről. 1958-ban a Magyar Könyvszemlében jelenik meg Szentmihályi János tanulmánya a hungarika bibliográfia problémáiról³, és a következő években szinte megpezdül a hungarika-bibliográfia ügye, de még jó tíz évig csak elméletben. Az 1961 őszen tartott gödöllői bibliográfiai munkaértekezlet 1963-ra irányozta elő a „hungarika dokumentáció” megvalósítása lehetőségeinek vizsgálatát, és mégis, 1967-ben Vértesi Miklós többé-kevésbé jogosan állapítja meg, hogy Hankiss és Szentmihályi lassan tíz éves javaslatai visszhang nélkül maradtak.⁴ A szomorú megállapítás azonban mégsem teljesen jogos, hiszen a nemzeti könyvtárban ekkor már alakulnak a tervek. Haraszthy Gyula a Könyvtáros 1966-os évfolyamában a magyar nemzeti bibliográfia rendszeréről szólva így ír: „...a lehangsúlyozottabban a hungarica bibliográfia és dokumentáció ügyét kell kiemelnünk. Ismert és jogos óhaj volt az, hogy az OSZK a külföldi magyar és magyar vonatkozású dokumentumok címanyagát gyűjtse, rendezze, végül valamilyen formában a közreadás problémáját is oldja meg.”⁵ Ugyanebben az évben (az OSZK Híradó hasábjain) az *Országos Gyarapodási Jegyzék* szerkesztője már konkrét hungarika tervekkel jelentkezik.⁶ Igaz, hogy végül is az OGYJ hungarika-melléklete mindössze egy próbaszámot ért meg, de az is tény, hogy 1970-ben, amikor a 3. Országos Könyvtárügyi Konferencián a bibliográfiai feladatok élére került a külföldi magyar nyelvű és magyar vonatkozású közlemények feldolgozásának kérdése, az Országos Széchényi Könyvtár már megjelentette a *Hungarika Külföldi Folyóiratszemle* próbaszámát.

Fordulópont

A kényszerű hallgatás, majd az ország határain kívül élő magyarokhoz való viszonyunk ideológiai-politikai tisztázása, és az ezt követő tervezetések után tehát voltaképpen 1970 tekinthető a *kurrens hungarikum-feltárás fordulópontjának*. És ha Haraszthy Gyula a hungarika-bibliográfia hősi korszakáról beszélt, ezt az 1970 körüli néhány évet talán a hungarika-bibliográfia „optimista korszakának” nevezhetnénk. „Sok lelkesedés, tennivágyás és munka jellemezte ezt az időszakot”⁷, és úgy látszott, „kiépítjük a hungarica információk teljes rendszerét”.⁸ Valóban: a *Hungarika Külföldi Folyóiratszemle* próbaszámát követően 1971-ben megindul a lap rendszeres negyedévenkénti megjelenése, és napvilágot lát a *Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok* repertóriumának próbaszáma. Ez utóbbi a következő évtől válik (ugyancsak negyedéves lapként) rendszeressé, és átveszi a *Hungarika Külföldi Folyóiratszemle* magyar nyelvű anyagát. Ezzel kialakult a hetvenes évek elejére jellemző átlagos tájékoztatási igényeknek megfelelő dokumentációs kiadványforma. Az Országos Gyarapodási Jegyzék tervezett mellékletének kiadása azonban lekerült a napirendről, és így a hungarika-bibliográfia csonka maradt: éppen a könyvek bibliográfiai regisztrációjára kellett egészen 1977-ig várni. Ebben az évben ugyanis mindkét kiadvány tartalma (és ennek megfelelően címe is) lényegesen megváltozott: a *Hungarika Irodalmi Szemle* az idegen nyelvű, a *Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok* pedig a magyar nyelvű hungarika-könyvek leírását is közli. Mindkét kiadvány könyvanyagának forrása a Könyvek Központi Katalógusához érkező bejelentések, illetve az OSZK saját feldolgozása.

A kurrens külföldi hungarikumok bibliográfiai közreadásán tehát jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár két kiadványa osztozik, egy vitatható fontosságú szempont (a dokumentum nyelve) alapján. Az kétségtelen, hogy általában a patriotika-dokumentumok tipizálásakor a területi szempont után a nyelvi következik, sőt, nem egy ország nemzeti bibliográfiája ez utóbbit részesíti előnyben, és az adott nyelven megjelent dokumentumokat regisztrálja, függetlenül a megjelenés helyétől. Ha azonban a szűkebb értelemben vett nemzeti bibliográfia a területiség elvét vállalja, az azt kiegészítő patriotika-feltárás már saját céljának elérése érdekében választhatja meg további szempontjait, és ezek közt nem feltétlenül a nyelv szerinti megoszlás lesz az első. Napjainkban – és a jövőre nézve – a területi szempontú nemzeti bibliográfiát kell korszerűnek tekintenünk. A nemzeti bibliográfia és a patriotika-irodalom viszonyának megítélése is ennek megfelelően (alig tíz év alatt) erősen módosult. Még a 3. Országos Könyvtárügyi Konferencián is leszögeztük: „Minden fejlett könyvtárüggyel és nemzeti bibliográfiai szolgálattal rendelkező ország arra törekszik, hogy a mindenkori állam határain kívül, de nemzeti nyelvén megjelent, továbbá a vele kapcsolatos (idegen nyelvű) legfontosabb dokumentumokat is feltárja...”⁹ A fejlődés azonban a nemzetközi együttműködés felé irányította a könyvtárügy, a nemzeti könyvtárak és a nemzeti bibliográfiák figyelmét. Megfogalmazódott az egyetemes bibliográfiai számbavétel (UBC) programja, és e programmal összhangban az 1977-es párizsi nemzeti bibliográfiai világkongresszus fő célként a „nemzeti impresszum” számbavételét tűzte a nemzeti bibliográfiák elé. A kongresszus megállapítása szerint a patriotika regisztrálást ugyan fontos kultúrpolitikai szempontok indokolhatják az egyes országokban, ezek közlése azonban más nemzeti bibliográfiák tartalmának részbeni megismétlését jelenti, ezért megjelentetésüket ajánlatos a nemzeti bibliográfiától külön elkülöníteni. A korszerű nemzeti bibliográfia tehát az adott ország területén létrejött dokumentumok regisztrációját tekinti céljának, és fejlődése, kiteljesedése elsősorban a feldolgozásra kerülő dokumentumtípusok körének bővítése, a különféle nem hagyományos ismerethordozók fokozatos bevonása felé tarthat. És ha az ország határain kívül a nemzet nyelvén keletkezett, vagy a nemzet külföldön élő fiai által alkotott műveket a nemzeti tudat többé-kevésbé magáénak érzi is, bibliográfiai feltárásuk funkciója nem azonos a nemzeti bibliográfiáéval.

Regisztrálás és tájékoztatás

Két kurrens hungarika bibliográfiánk kialakításában különböző célok felé törekvő szándékok működtek. Szerepet kapott a nemzeti könyvtári feladatok elsősorban nemzeti szempontú értelmezése, a nemzet iránti felelősséget és a társadalmi memória-funkciót vállaló teljességre törekvés; a mindig a jövő számára dolgozó bibliográfus hite, igényessége és precizitása; valamint a tájékoztató, „informatív” funkciók felismerése és betöltésének igénye. E több irányú törekvések közös eredményeként a kiadványokban keveredik a dokumentációs (tájékoztató, információs) és a bibliográfiai (regisztratív) szempont; az objektíve el nem érhető teljességre törekvés és a válogatás szándéka. A Hungarika Külföldi Folyóiratszemle próbaszámának megjelenésekor az OSZK 86 intézményhez, illetve

könyvtári szakemberhez fordult, hogy véleményt kérjen az új kiadványról¹⁰ A szakmai fogadtatás több olyan kérdést vetett fel, amelyre a megnyugtató választ még ma, tíz év elteltével sem tudjuk.

Arra az aggályra, amely az önálló kiadvány létjogosultságát vitatta és egy egységes cédulakatalógus előnyösebb voltát vetette fel, a válasz egyértelmű: valamiféle publikációra feltétlenül szükség volt, és nyilvánvalóan van is. A tudományos élet és a könyvtárügy már 1970-ben sem volt teljesen főváros-központú, és a decentralizálódás folyamata azóta sem állt meg. A csak helyhez kötött használható cédulakatalógus pedig természetéből adódóan elsősorban csak a helyi (budapesti) érdeklődés kielégítésére alkalmas. A fejlődés azonban nemcsak a tudományos élet decentralizálódását, hanem a korszerű távközlési eszközök könyvtári és információs használatának elterjedését is eredményezi. Mindezeket figyelembe véve a kérdés lényege: a regisztráció és a publikáció viszonya, a publikálandó mennyiség aránya a regisztrált (regisztrálandó vagy regisztrálható) mennyiséghez képest, ma sem megoldott problémája a kurrens hungarikum-feltárásnak. Legalább ilyen lényeges kérdés az azóta is választ várók közül az, amelyik a kiadvány feladatkörének pontos körülhatárolását hiányolja: „csak a kurrens tájékoztatást tekinteti feladatának vagy az irodalomkutatások segédeszköze kíván lenni...”? A válasz hiányát a felemás gyakorlat mutatja: a Hungarika Irodalmi Szemle tartalmának visszakeresésére ma sincs mód, a Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványokhoz viszont éves mutató járul. De lássunk egy kisebb jelentőségűnek tűnő példát is: valaki javasolta „a mai Magyarországon és az egyéb külföldön élő magyar szerzők valamiféle megkülönböztetését”. A javaslat merőben gyakorlati, hiszen a magyar szerző műve így is, úgy is személyi hungarikum, függetlenül a személy pillanatnyi lakhelyétől. (Tekintsünk most el a magyar szerző definiálásának nehézségeitől.) A tájékoztató funkciót vállaló bibliográfiai feltárás azonban akkor tölti be igazán hivatását, ha minél sokoldalúbban tájékoztat. És aki a bibliográfiát tájékoztató eszközként veszi kézbe, annak – adott esetben akár még a mű tartalmára, a téma megközelítési módjára is utaló – fontos információ lehet, hogy magyarországi, vagy külföldi magyar szerző munkájáról értesül-e lapjairól.

Érdekes, hogy az 1970-es próbaszám visszhangja általában helyeslően értékelte a hungarika-bibliográfia tartalmi teljességre törekvő gyűjtését. Alig néhány vélemény mondott olyasmit, hogy esetleg helyesebb lenne, ha „...az orvostudományi tanulmányok a kiadványban nem kapnának helyet és továbbra is a MOB (Magyar Orvosi Bibliográfia) tárná fel az anyagot”, vagy hogy „...műszaki, mezőgazdasági és orvosi területen [a hungarikum-anyag feltárása] jobban illeszkedne a meglévő nemzeti szakbibliográfiák profiljába, illetve ebben a külön kiadványban való közlésük sok duplikációt eredményezne”.¹¹ Rózsa György szerint „a teljes értékű könyvészethez hozzátartozik a külföldön megjelent vonatkozó irodalom is”.¹² Ha ezt a kívánalmat egy-egy szakma vagy tudományág könyvészetére, tehát a szakbibliográfiákra értjük – főként társadalomtudományi területeken – nehezen vitathatjuk igazságát.

Ezzel azonban újabb, a kurrens hungarika-bibliográfiák funkcióinak tisztázása szempontjából alapvető fontosságú kérdéshez érkeztünk. Azonos jelentőségű-e a hungarikum általában, és a nyelvi, személyi vagy tartalmi hungarikum külön-külön az egyes tudományterületeken, a társadalomtudományokban, a művészetek terén, a természet- vagy éppen

az alkalmazott tudományok bibliográfiai regisztrációjában, illetve bibliográfiai szintű információellátásában? A Hungarika Külföldi Folyóiratszematé recenzeáló Csúry István örömmel üdvözölte, hogy a bibliográfia kiterjed a természet- és alkalmazott tudományokra, de éppen e téren az anyagot redukálандónak tartja: „...elsősorban a tudománypolitikai, gazdaság- és iparpolitikai, illetve szervezési tevékenységek információigényeinek kell majd meghatározó jelentőséget tulajdonítani”.¹³ Íme, a lehetséges válaszok egyike. A további válaszkéréshez pedig néhány adat nyújtson segítséget. A Hungarika Irodalmi Szemle hazai előfizetői közül a társadalomtudományi szak- és felsőoktatási könyvtárak és egyéb intézmények (levéltárak, kiadók, kisebb tudományos intézetek) száma 85, míg a természettudományi, orvosi, műszaki és mezőgazdasági jellegűeké 39. A Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok esetében ugyanez az arány kevésbé éles: 71 – 40. Az elmúlt év folyamán a hungarika-bibliográfiák szerkesztősége a hazai előfizetők körében kérdőíves felmérést végzett. Érdemi válaszokat 33 közművelődési könyvtár, 36 társadalomtudományi profilú és 10 műszaki, orvosi és mezőgazdasági jellegű könyvtár (illetve egyéb előfizető) adott. Válaszaik szerint az alábbi szakterületeken, illetve témakörökben hasznosítják a kurrens hungarika-bibliográfiák anyagát: 15–15 előfordulással: helyismeret, helytörténet, illetve irodalom, irodalomtudomány; 10 esetben történelem, 4–4 említéssel mezőgazdaság, orvostudomány, társadalomtudományok, művészet. A továbbiakban szerepel még művelődéstörténet, levéltártudomány, ásványvagyon-történet, hidrológia, hungarológia, nyelvészet, zene, építészet, néprajz, biológia stb. Az összesített eredmény az eddigi legnagyobb eltérést mutatja: a társadalomtudományok körébe sorolható a megnevezett témakörök közül 98, míg a természet- és alkalmazott tudományokra mindössze 16 említés esik.

Érdemes ezeket a tényeket néhány más adattal – a bibliográfiák tartalmi arányai-val – összevetni. Ezekből megállapítható, hogy a HISZ (Hungarika Irodalmi Szemle) lényegesen kevesebb természettudományi előfizetőjét jobban látja el, mint a társadalomtudományi érdeklődésűeket, holott nyilvánvaló, hogy a hungarika jelleg a társadalomtudományi szakirodalomban nagyobb jelentőségű. Egészen szélsőséges eset az orvostudomány, ahol a négy felhasználó 482 tételt kap, azaz: A Hungarika Irodalmi Szemlében az orvostudomány információellátása valamivel több, mint hatszorosan múlja felül a társadalomtudományokét. (Idézzük fel ezzel kapcsolatban a 11. számú jegyzetben már említetteket.) A külföldi magyar nyelvű publikációk közel fele szépirodalmi alkotás, és a fennmaradó szakirodalomnak csak mintegy nyolcadrésze sorolható a természet- és alkalmazott tudományok körébe. Ennek alapján a Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok egy társadalomtudományi előfizetőjére 31, egy természettudományira 4 bibliográfiai tétel jut.

Az összesített eredmények szerint a két hungarika-bibliográfia egy társadalomtudományi profilú felhasználójára (az utolsó három év átlagában) 21, egy természettudományi témakört megnevezőre 42 bibliográfiai tétel jut. A megközelítően feleannyi természet-tudományi előfizető tehát pontosan kétszer olyan jól ellátott, mint a társadalomtudományi jellegű előfizetők. Ha ez a megállapítás nem is adhat teljesen pontos és hű képet az előfizetők és a bibliográfiák viszonyának minden részletéről, arra mindenképpen felhívja a figyelmet, hogy a bibliográfiák tartalma és az irántuk megnyilvánuló felhasználói igény között nem teljes az összhang.

Kérdőjelek

A gondokból, megoldatlan kérdésekből – mutatóba – talán ennyi is elég. Ilyen gondokkal kell megküzdenie, ilyen kérdésekre kell a választ megtalálnia a kurrens hungarika-bibliográfiáknak ahhoz, hogy a könyvtári hungarika-dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának keretterve¹⁴ által javasolt fejlesztésük megkezdhető legyen. A fejlesztésnek ugyanis alapvetően két útja képzelhető el. Az egyik az adott (kialakult) formák megtartása, illetve megszilárdítása: kiteljesedettebb tartalommal, megbízhatóbb, ellenőrzöttebb teljességgel való megtöltése; a járulékos formai elemek (mutatók, kumulációk stb.) fejlesztése; a munkamenet tökéletesítése (az átfutási idő csökkentése, a megjelenés gyakoribbá tétele stb.). Nyilvánvaló, hogy jelen adottságaink között ez a fajta intenzív fejlesztés nem valósítható meg, és a keretterv egy másik javaslatának figyelmeztetése egy ilyenfajta elképzelésre is vonatkozik: „A tartalmi hungarikumok teljességre törekvő bibliográfiai regisztrálási rendszerének kiépítését csak józan mértéktartással lehet elhatározni. A mindenre kiterjedő rendszer olyan szellemi és anyagi ráfordítást jelentő feladat lenne, amelynek megoldása körülményeink között lehetetlennek látszik. A dokumentumokra irányuló kutatásokban főirányokat és súlypontokat kell meghatározni.”. A másik út viszont éppen az alapvető formák módosítása felé vezet: a fejlesztés ebben az esetben új gyűjtőkör és új megjelenési mód kialakítását, a nagyobb szelektivitást, egyes korábbi funkciókról való lemondást, illetve e funkciók lehető áthárítását jelenti.

A fejlesztés – magától értetődően – elsősorban tartalmi módosulást kell, hogy jelentsen, és a tartalmi módosulás (módosítás) nem képzelhető el a funkciók megváltoztatása, az új funkciók megfogalmazása nélkül. A hungarika-bibliográfiák jelenlegi funkciója lényegében a teljesség vállalásából adódik: magyarországi magyar szerzők külföldi megjelenéseit, külföldi magyarok bármilyen nyelvű – és tárgyú – munkáit, magyar vonatkozású írásokat, magyar teljesítmények és alkotások külföldi visszhangját és a magyar nyelvű külföldi produktumokat (könyv és folyóiratcikk formájában) egyaránt regisztrálva, voltaképpen a teljes magyar szellemi aktivitás Magyarország határain kívüli hatását, szerepét, jelenlétét kívánja mérni és rögzíteni. Természetes, hogy a „teljesség” korántsem lehet teljes, a figyelt folyóiratok, szakterületek, sőt, országok, nyelvek tekintetében sem, a feltárt anyag bizonyos mértékben válogatott megjelentetése is szükségszerű, és végül – a könyvanyag tekintetében – csak azt regisztrálja, ami az országba, illetve bejelentés formájában az OSZK-ba beérkezik. E sokat – sőt, mindent – markoló, és végül is szükségszerűen csak egy (bár jelentős) részt fogó funkció-felfogást felválthatja egyrészt a különböző hungarika-kategóriák, másrészt a különböző tudományágak és szakterületek megválogatásával leszűkített profil, illetve – harmadrészt – e két válogatási szempont kombinációja.

Feltétlenül érdemes például azt megvizsgálni, hogy az egyes hungarika-féleségek (úgy mint: magyar szerző megjelenése, külföldi magyar szerző műve, magyar vonatkozású mű, külföldön magyar nyelven megjelent mű) azonos értékűek – helyesebben szólva: azonos érdeklődésre számot tartók – minden szakterület szempontjából. Már 1966-ban megfogalmazódott: „Alig hihető, hogy szélesebb rétegeket érdekelne, hogy egy magyar származású szerző egy dán lapban mit ír egy biokémiai kérdésről, illetve, ha érdeklí, nem

azért érdeklí, mert magyar volt az illető. S ha ezt is tudja, úgy ez legfeljebb érzelmi színezetet ad, de nem tudományos többletet.”¹⁵ Azonban a Hungarika Irodalmi Szemle megalapítása óta a fent jelzett érdeklődést is kielégíti (legalább is igénye és lehetőségei szerint), és a Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok válogatási szempontjai is nagyon „nyitva hagyják a kaput”. De arra is gondolunk, hogy a magyarság, a magyar nyelv jelenlétének regisztrálására nem elég-e esetenként egy magyar nyelvű lap meglétének tényével, e tény rögzítésével beérnünk, és kell-e ennél több gondot fordítanunk olyan lapokra, amelyek valójában csak nyelvükben magyarok. Ami pedig a külföldi magyar szerzőket illeti, talán meglepő, de tény: számos megkérdezett társadalomtudós közül mindössze az irodalomtörténészek tekintik lényeges szempontnak, hogy a külföldön megjelent, témájukba vágó cikk szerzője magyar, illetve magyar származású. Ugyanerre a kérdésre a megkérdezett történészek határozott nemmel válaszoltak. Ez a válasz persze nem jelent mindent, és az alig néhány tíz (viszont kétségtelenül élvonalbeli és neves) tudóst, kutatót válasza kérésre tájékozódásunk eredményeit nem kezelhetjük úgy, mint egy nagy apparátusú és széles körű felmérését. Annyit azonban mindenképpen leszögezhetünk, hogy abban a pillanatban, amikor a kurrens hungarika-bibliográfia lemond a „teljességről”, másként kell tekintenie a külföldi magyar szerzőt, attól függően, hogy szépíró, természettudós, az alkalmazott tudományok valamelyikét művelő szakíró, vagy a társadalomtudományok területén működik-e. Természetes és jogos az a büszkeség, amit egy Szent-Györgyi Albert vagy Gábor Dénes műve, sikere kelt bennünk. De vajon ez a büszkeség feladatunkká teszi-e, hogy akár az ő életművet, akár egy majdani magyar származású Nobel-díjas tudós teljes életművét bibliográfiaileg feltárjuk? A UBC programhoz és az azon alapuló nemzeti bibliográfiai elképzelésekhez igazodva a mi feladatunk az lehet, hogy azt tárjuk fel, azt tegyük megismerhetővé, hozzáférhetővé, ami az életműből hazánkhoz kötődik – ez azonban már nemzeti bibliográfiai feladat, vagy egy kiépítendő nemzeti szakbibliográfiai rendszer ügye (ha cikkekről, és nem monografikus művekről van szó). A kurrens hungarika-bibliográfia pedig szűkebben megszabott, a felhasználói igényekhez jobban igazodó tartalmi keretek között, erőit jobban koncentrálna, mélyebben és megbízhatóbban tárhatja fel azon területek hungarika irodalmát, amelyekre vállalkozik.

Egy ilyen új hungarika-bibliográfia kialakításakor a fentiekben vázolt körülmények és megfontolások mellett figyelembe kell venni természetesen a hazánk határain kívül élő magyarok számát és elhelyezkedését, de érdemes tekintetbe venni más országok patriotika-feltárási gyakorlatát is. Nem hagyható figyelmen kívül a hazai szakbibliográfiák viszonya a hungarika-anyaghoz, de gondolni kell arra is, hogy e viszony szükség esetén módosulhat. Számításba kell venni a külföldi hungarika-irodalom mennyiségi és minőségi jellemzőit, és az iránta megnyilvánuló érdeklődés sokcélúságát. El kell különíteni a regisztratív és informatív funkciókat, nem ezek szembeállítása, hanem mindkettő megfelelő színvonalú ellátása érdekében. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a külföldön megjelenő magyar vonatkozású, szerzőjű, vagy nyelvű könyvek rendszeres bibliográfiai feltárára és e bibliográfia közreadására feltétlenül szükség van. Ami a folyóiratcikkekkel illeti, távolról sem biztos, hogy a jelenlegi megoldás a leginkább célravezető. Bizonyos – főleg természet- és alkalmazott tudományi – témakörökről lemondva, más, nagyobb érdeklődésre számot tartó (illetve fontosabbnak ítélt) témakörökben a figyelt folyóiratok körét

bővítve, a hungarika közlemények feltárásának színvonalát is emelni lehetne. A külföldi magyar nyelvű folyóiratok figyelésének jelenlegi módja ugyancsak módosítható: több folyóirat figyelésével egyidejűleg a repertorizálás során szigorúbb válogatás tehetné értékesebbé a feltáró tevékenység eredményeit.

A feltárt cikk-anyag valódi hasznosítását pedig nyilvánvalóan nem a negyedévenkénti füzetekben való közzététel jelentheti, hanem egyrészt a megfelelő visszakeresési lehetőségeket nyújtó feldolgozás és tárolás, másrészt a felhasználói igényeknek megfelelő, folyamatos és célzott információellátás. Így tehát a hatvanas évek közepétől tervezett „hungarika-dokumentációt” és a hetvenes években létező „hungarika-bibliográfiát” felváltathatná a „hungarika-információ”. Ennek megoldása számos további kérdést vet fel, ezek azonban már a jövő, ha – remélhetőleg – nem is távoli jövő kérdőjelei. Ez az írás viszont csak arra vállalkozott, hogy a külföldi hungarikumok kurrens bibliográfiai feltárása jelenlegi rendszerének néhány vitatható pontjára irányítsa az olvasó figyelmét.

JEGYZETEK

1. HARASZTHY Gyula: „Hajszálgökerek” és a hungarika-bibliográfia. [Közread. az] OSZK KMK. Bp. 1974. 22 p.
2. HANKISS János: Magyar vonatkozások gyűjtése könyvtárainkban. = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1955. Debrecen, 1956. 183–260.p.
3. SZENTMIHÁLYI János: A hungarika bibliográfia néhány problémája. = Magyar Könyvszemle. 1958. 2.sz. 109–117.p.
4. VÉRTESI Miklós: Hungarika bibliográfiát! = Magyar Könyvszemle. 1967. 3.sz. 283–285.p.
5. HARASZTHY Gyula: A magyar nemzeti bibliográfia rendszere. = Könyvtáros. 1966. 5.sz. 287–288.p.
6. RÓNA-TAS András: Hungarika-tervek az Országos Gyarapodási Jegyzéknél. = OSZK Híradó. 1966. 2–3.sz. 36–37.p.
7. HARASZTHY Gyula már idézett „Hajszálgökerek” c. előadásában jellemzi így ezeket az éveket.
8. HARASZTHY Gyula: Kiépítjük a hungarica információk teljes rendszerét. = Könyvtáros. 1971. 3.sz. 153–154.p.
9. Harmadik Országos Könyvtárügyi Konferencia. Országos központi szolgáltatások. Az 1970. október 8–9-i ágazati ülés anyaga. Bp. OSZK. 1970. 75 p.
10. A szakmai fogadtatást FERENCZY Endréné: Az új hungarika bibliográfia visszhangja c. cikke foglalja össze az OSZK Híradó 1970. 7–8. számában (111–115.p.). A következő idézetek onnan valók.
11. Ami a duplikációt illeti, az Orvosi Könyvtáros 1976. 3. számában BAKUCZ Pálné érdekes elemzésének megállapításait olvashatjuk A hungarika-anyag feldolgozása a Magyar Orvosi Bibliográfiában címmel. Kiinduló kérdésére, hogy az OSZK hungarika bibliográfiai tevékenysége mellett is érdemes-e a MOB-ban ezt az anyagot feltárni, vizsgálódásai alapján igenlő választ ad. A cikk adatai és konklúziója az orvosi szakbibliográfia szempontjából egyértelműek, az általános gyűjtőkörű hungarika-bibliográfia számára azonban egész mást jelenthetnek. Az elemzés alapján talán fel kellett volna vetni a másik kérdést is: az orvosi hungarika anyagot teljes mértékben közlő MOB mellett szükséges-e, érdemes-e a hungarika-bibliográfiában duplikálni a magyar orvosok külföldi szaklapokban megjelent cikkeinek feltárását?
12. RÓZSA György: A hungarica-dokumentáció néhány vonatkozásáról. = Magyar Könyvszemle. 1966. 3.sz. 264–268.p.

13. CSÜRY István: Hungarica Külföldi Folyóiratszemle. = Könyvtári Figyelő. 1972. 5.sz. 553–558.p.
14. A Könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának keretterve két részletben került kidolgozásra, sokszorosított formában 1977 április, illetve 1978 márciusi keltezéssel került a szűkebb szakmai fórumok (pl. MTA – MM Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság) elé. Teljes szövegét a Magyar Könyvszemle 1979. 4. számában HAVASI Zoltán: Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása c. cikkében közli (347–368.p.).
15. RÓNA-TAS András i.m.

TÁRSADALMI MUNKÁBAN szállították át Billerica amerikai kisváros lakói 3 óra alatt a könyvtár 40 000 kötetét az új épületbe: 300 ember adta kézről kézre a csomagokat a majdnem 1 kilométeres úton. Mintegy 4000 dollár szállítási költséget takarítottak meg a könyvtárnak.

(Wilson Library Bulletin. 1980. június.)

A FRANCIA TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁJÉKOZTATÓ szolgáltatás, a FRANCIS (French Retrieval Automated Network for Current Information in Social and Human Sciences) adatbázisa 1980 elején 500 000 bibliográfiai egységet tartalmazott, kulcsszavakkal (s zömében referátummal) együtt. Évi gyarapodása mintegy 70 000 tétel. A szolgáltatást a Centre de Documentation Sciences Humaines tartja fenn.

(Inform. Retrieval and Libr. Automation. 1980. aug.)

ÚJABB CIKKEK A WHCLIS-ről. A Fehér Házban rendezett Könyvtári és Tájékoztatási Konferenciával kapcsolatban (*White House Conference on Library and Information Sciences* – WHCLIS) lapunk múlt évi 6-os számában kétrészes szemlecikk jelent meg *Buda Béláné* és *Hegedüs Péter* tollából. Ezt kiegészítendő ajánljuk még a következő írásokat:

– *White House Conference on Library and Information Services*. = *American Libraries*. 11.vol. 1980. 1.no. 18–29.p.

– ETTAL, Wolfgang: Information an den Bürger herantragen. Ergebnisse der Konferenz im Auftrag des Weissen Hauses zu Dienstleistungsaufgaben des Bibliotheks- und Informationswesens (*White House Conference*). = *Nachrichten für Dokumentation*. 31.Jg. 1980. 3.no. 139–144.p.

– A Special Libraries konferenciával foglalkozó tematikus számából (71.vol. 1980. 2.no. 59–130.p.) a konferencia *határozatait* külön ismerteti a *KDSZ* (Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom) *referáló lap 1980/4. száma*.

AZ INFORMÁCIÓ HATALOM: A KÖNYVTÁR MINT ERŐFORRÁS

BRYAN LUCKHAM

A szerző Budapesten, az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjában tartott előadásának átdolgozott változata.

Napjainkban a gyors változások korát éljük, amelyben rohamosan nő az információ szerepe. Szociális és adminisztratív átszervezések, átstrukturálódások szenvedő alanyai vagyunk. Az egyes embereknek magánéletükben is állandó változásokhoz kell alkalmazkodniuk. Kénytelenek vagyunk képességeinket és tudásunkat folyamatosan fejleszteni, bővíteni.

Bár a fenti változások jellege más és más lehet szocialista és kapitalista országokban, vagy éppen a harmadik világban, az embereknek végül is mindenütt egy új életmóddal kell szembenézniük. Az urbanizáció, az iparosítás és a nagyméretű szervezetek létrejötte egyaránt egyetemes jelenség. Sokan értenek egyet abban, hogy a változások mértéke és skálája minden eddiginél gyorsabb, szélesebb és folyamatosabb is, mint a korábbi évszázadokban volt.

A változások számtalan formában jelenhetnek meg a műszaki, a gazdasági vagy a politikai életben, de mindegyikük az egyes emberekre is kiható következményekkel jár. A megnövekedett tudás egy része az új felfedezésekből ered, más része a társadalompolitika fejlődéséből, vagy a változó körülményekre adandó válaszokból, amilyen például a világméretű energiaválság, vagy a környezetszennyezés. Ugyanakkor sok olyan változás – melynek szintén intenzív személyes kihatása van – magából a mindennapi életből ered, abból, ahogy az egyén perspektívái az idő múlásával változnak; a felnőttéválás fellendüléséből, az öregedéssel együttjáró hanyatlásból.

Nem meglepő ezek után, hogy az emberek információs igénye igen magas, napra-készen szeretnék tudni, hogy mi történik világukban és saját magukkal. Természetes, hogy az emberek nem csupán tényeket és statisztikákat várnak. Az információ egy bizonyos mennyiségen felül már önvédelemre kényszerít. A nyugati, ipari országokban, ahol az adattermelés nagyméretű, azt szoktuk mondani, hogy a közgazdászok összeroppannak saját statisztikáik súlya alatt.

Különbséget kell tenni információ és tudás között. Az utóbbi a fontosabb, mivel tartalmazza az alkalmazhatóság és a relevancia fogalmait is. Ahhoz, hogy az egyén az információt tudássá alakíthassa, szelektálnia, osztályoznia, interpretálnia és alkalmaznia kell azt. Némely tudásanyag birtoklása további döntéseket tesz lehetővé. Ami önmagában

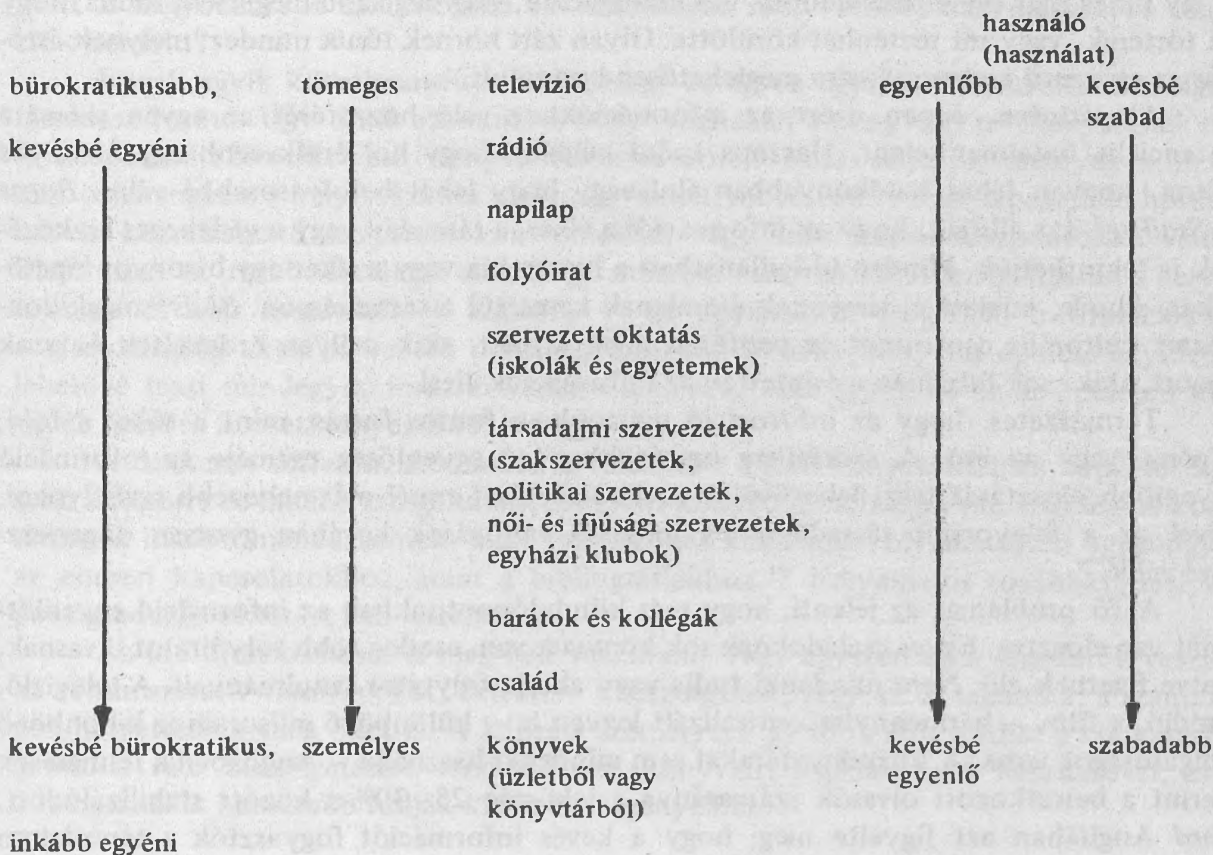
aprómunkaként jelenik meg, az összességében új struktúrát és új megfigyeléseket eredményezhet.

Az információ és a tudás újraelosztása úgy tekinthető, mint az egyenlőség elősegítésének és növelésének útja, de ez a tevékenység nem fejlődik szükségszerűen könnyen és gyorsan. Olyan pontról indulunk, ahol még az információk egyenlőtlen elosztása a status quo. *Wilensky*¹ azért fektet súlyt a hierarchiára, specializációra és centralizációra, mert ezeket tartja az intelligencia (tudás) egyenlőtlen elosztása és blokádjá okának. Az információ természetéből fakadóan nem folyamatosan és egyenletesen jelenik meg. Az új ismereteket mindig csak néhány személy állítja elő.

Az egyszerű ember önmagában képtelen a számára potenciálisan elérhető információk feldolgozására. Még az egyén baráti köre kollektíven sem képes ebben az értelemben segítséget nyújtani. Éppen ezért az egyén, az úgynévezett információrobbanás következtében egyre inkább függ az információk személytelen vagy formális forrásaitól, mint amilyen például az oktatás. Ahogy az elérhetőség költségei és módozatai távolodnak, a források többé-kevésbé bürokratizálódnak, ezért csak többé-kevésbé érhetőek el az egyszerű ember számára, következésképpen egyenlősítő erejük is különböző.

Az alábbi modell világosan mutatja az információs források nyitottságát és jellemzőit az egyszerű emberek számára:

Az információs csatornák jellemzői

Bár csak aránylag kevés különbséget lehet tenni a televízió és rádió között hozzáférhetőségüket tekintve, és bár igen nagyok lehetnek a különbségek a különféle oktatási intézmények és könyvtárak között, ez a modell széles körű megkülönböztetést sugall az információhordozók és az információs csatornák fajtái között. Örök konfliktus adódik abból, hogy maximalizálni csak kompromisszumok árán lehet. Paradoxonnak tűnhet, hogy egy forrás egyszerre „szabadabb” és „kevésbé egyenlő” lehet, illetve fordítva. Rögtön belátható azonban, hogy egy televíziós adás minden előfizető számára elérhető, de ez a technikai követelmények miatt csak úgy lehetséges, ha centralizált. Másrészt viszont senki nem vehet meg, vagy kölcsönözhet ki minden könyvet, de általában szabadon választhatja ki bármelyiket, mivel a költség relatíve elég alacsony. Képtelenség, hogy annyi televíziós program közül válasszunk, ahány könyvből. Ráadásul a könyvek rendezetten tároltak, és egyes részeik is visszakereshetők, míg a rádióadások vagy filmek – éppen folyamatos jellegükből adódóan – nem.

A folyamatosság ténye más szempontból is fontos. A könyvtárak történelmileg múzeumokhoz hasonlíthatók, a múlt kövületeinek is tekinthetők: az emberi gondolatok, az emberi tudás tárházai. Az információ viszont folyamatosságot sugall. Egyre inkább be kell látnunk: nemcsak az a szerepe, hogy áttekinthetővé teszi, hanem hogy indukálja is a változást. Azért van rá szükség, hogy a rendszerezett információk segítségével jövőnk tervezhető legyen. De éppen az információk rendszerezése újabb és újabb változásokat indikál. Új lehetőségek és ellentmondások tárulnak fel, így a folyamat öngerjesztővé válik, és így nincs már olyan individuum, aki szabályozni, vagy legalább megérteni tudná, hogy mi történik, vagy mi történhet körülötte. Olyan zárt körnek tűnik mindez, melynek áttörése az egyszerű ember számára meglehetősen bonyolult.

Alapszinten éppen ezért az információkhoz való hozzáférés az egyén számára potenciális hatalmat jelent. Hasznos tudni például, hogy hol értékesebb egy bizonyos valuta, hogyan lehet hatékonyabban élni, vagy hogy lehet befolyásosabbá válni. *Burns* és *Stalker*² azt állítják, hogy az információt a siker, a támadás vagy a védekezés eszközeként is tekinthetjük. Minden időpillanatban a hierarchia vagy a siker egy bizonyos lépcsőfokán állunk, mialatt új ismeretek áramlanak keresztül a társadalmon. *Shils*³ megkülönböztet kulturális centrumot és perifériát azok között, akik mélyen érdekeltek és azok között, akik csak felszínesen érintettek az információk által.

Természetes, hogy az információ ugyanolyan fontos forrás, mint a tőke, a föld, a pénz, vagy az erő. A szocialista országokban az egyenlőség eszméje az információ egyenlőbb elosztását teszi lehetővé. A tudás elosztását ennél már nehezebb szabályozni, mivel az a felgyorsult társadalmi és műszaki változások korában gyorsan öngerjesztővé válik.

A fő problémát az jelenti, hogy már kiindulópontunkban az információ egyenlőtlenül van elosztva. Egyes családoknak sok könyvük van, esetleg több folyóiratot olvasnak, illetve fizetnek elő. Nem mindenki tudja vagy akarja folytatni tanulmányait. A televízió, a rádió, a film – bármennyire centralizált legyen is – különböző műsoraihoz különböző hallgatóságot vonz. A közkönyvtárakat sem mindenki használja – Angliában a felmérések szerint a beiratkozott olvasók számaránya a lakosság 25–30%-a között stabilizálódott. *Ward* Angliában azt figyelte meg, hogy a kevés információt fogyasztók a társadalom

hátrányos helyzetű rétegei közül kerülnek ki, noha az információkkal őket célozzák leginkább, és jobban rá is szorulnak az információs szolgáltatások tanácsaira, mint az emberek általában.⁴ Továbbmenve megállapítja, hogy a tudatos információs stratégiákat azokra kell irányítani, a szolgáltatási kedvezményeket azoknak kell biztosítani, akik az információkat igénylik is.⁵

Hagyományosan a könyvek, monográfiák voltak az információk fő forrásai, és a könyvtárak elsősorban – néha kizárólagosan – ezek irányába fejlődtek. Azóta más hordozók jelentősége is megnőtt, mint például a periodikumoké; újabban pedig a hanglemezeké, kazettáké, filmeké és fotókópiáké. Ugyanakkor néhány informatikus úgy véli, hogy egy olyan információs lélektan alakult ki, amely megragad a hagyományos könyvtárnál és könyvtárhoz kötött rendszernél.⁶ *Wilson*⁷ azt állítja, hogy az informatikusoknak nem adatokkal, hanem az információ funkcióival, gondolatalkotással kell foglalkozniuk.

Jelentős változások érik a könyvtárakat. Időbe telik, amíg az új helyzethez alkalmazkodni tudnak. Az információk rohamos növekedése lassan eláraszt bennünket. Az egyszerű ember már-már úgy fest, mint az úszni nem tudó úszógumi nélkül. Anélkül, hogy a végtelenségig tágítanánk a feladatok körét, a könyvtárosnak az információk szűrése is feladata lehet. Ezt sokkal inkább a döntéshozó pozitív szerepének, semmint a portás negatív szerepének kell értékelnünk.⁸

Vannak olyan érvek, melyek szerint a helybéli szolgáltatások vezetői jogosan bízhatnak abban, hogy információs szolgáltatások szociálisan hasznosabbnak bizonyulhatnak, mint a hagyományos könyvkiadás és -kölcsonzés, mely utóbbi nagymértékben rekreáció-orientált.⁹

Ennek egyik következménye lehet, hogy az egyén egyre differenciáltabb szolgáltatásokhoz fordul. Úgy tűnik számomra, hogy Angliában a könyvtári tevékenységnek négy fő alternatívája létezik. Ezek: könyvkölcsonzés szórakoztatás céljából; tananyagok biztosítása összhangban a helyi oktatási intézményekkel; művészeti és más kapcsolódó hordozókat is közrebocsátó kulturális centrumokká, vagy információs központokká válni.¹⁰ Elsősorban ez utóbbi alkalmas arra, hogy műszaki információkat szolgáltatson a helybéli üzemek és más munkahelyek számára –, de ugyanakkor megfelelő információkat is a társadalmilag aktív és vezető polgárság számára. Néhány könyvtár épülete egyidejűleg lehetővé teszi mindegyik funkció vállalását, néhány csak egyet, de ez az épületen kívüli egyéb helyi és körzeti tényezőktől is függ.

A funkciók differenciálódásánál is fontosabb a jövő könyvtárosának képzése. Szélesebb látókörre és inkább szolgáltatás-, semmint könyvorientáltságra van szükség. A könyvtárosnak inkább menedzsernek, mint megőrzőnek kell lennie, olyannak, aki ugyanúgy ért az emberi kapcsolatokhoz, mint a bibliográfiákhoz.¹¹ Folyamatos továbbképzést, vagy posztgraduális oktatást kell létrehozni.

Az idő újraelosztását is meg kell valósítani. Vagy egyszerűen a segéderők veszik át az adminisztratív tennivalókat, beleértve a kiszolgálást, vagy az új technika, a számítógépek helyettesítik még őket is. A képzett személyzet így több időt tölthet a könyvtárlátogatókkal való beszélgetéssel, tanácsadással, könyvtári segédanyagok készítésével, és így a felhasználók hamarabb tudják kielégíteni igényeiket.

Mindez könnyebben megvalósítható kis közösségekben, ahol a könyvtárosok közelebb állnak felhasználóikhoz, személyesen ismerik őket, könnyebben tarthatnak kapcsolatot a helybéli üzemekkel és szervezetekkel, lakásukon kereshetik fel az embereket, a szolgáltatásokat, inkább vihetik házhoz a potenciális felhasználóknak – minthogy várják ez utóbbiak eljövetelét. Természetesen ezt könnyebb elmondani, mint megvalósítani. A magyar közkönyvtárakról az a benyomásom, hogy használatuk igen időigényes. A csúcsgalomban munkaidő utánra esik, mivel a felnőtt lakosság túlnyomó része bérből és fizetésből él. A könyvtárosok a nap korai óráiban inkább képesek személyes tanácsadásra, információs megbeszélésre – akár időpont egyeztetéses rendszerben –, mint nálunk Angliában, mivel nálunk a látogatók nyomása sokkal egyenletesebb.

Mindez persze a források elosztásának és tervezésének kérdése. Az alapkérdés úgy hangzik, vajon képesek lesznek-e a könyvtárosok a jelenleginél sokkal pozitívabb szerepet játszani az információ és a tudás újraelosztásában úgy, hogy abból a lehető legnagyobb társadalmi haszon származzék, vagy sem? Nem lehet többé elkerülni azt az implicit változást, melyet *Bernstein*¹² eredetileg a tanárokat és az oktatási rendszert vizsgáló kutatása mutatott ki, de amely egyaránt érvényes a könyvtárosokra és az információ-előállító folyamatokra is, nevezetesen, hogy a tudás társadalmi szelekciója, osztályozása, elosztása, közvetítése és fejlesztése hatással van a társadalomra is.

IRODALOM

1. WILENSKY, H.: *Organisational intelligence*. Basic Books. USA, 1967. 42.p.
2. BURNS, T. – STALKER, G.: *The management of innovation*. Tavistock, 1961. 152 p.
3. SHILS, E. A.: *The logic of personal knowledge*. Kegan Paul, London, 1961. (see chapter on Center and periphery).
4. WARD, J.: *Equality of information*. = *Municipal and Public Services Journal*. London, 17th May, 1974. 595–598.p.
5. WARD i.m. 596.p.
6. WILSON, L.: *Director of Association of Special Libraries and Information Bureaux in ASLIB Proceedings*. London, 31.vol. 1979. 1.no. 13.p.
7. WILSON i.m. 6.p.
8. PETTIGREW, A. M.: *Information control as a power resource sociology*. London, 6.vol. 1972: 187 p.
9. BOWEN, J. *Public library policy – Some effects of Government Involvement at National and Local Level*. Paper given at British Sociological Association Conference, April, 1977. 28.p.
10. LUCKHAM, B.: *The library in society*. Library Association, London, 1971. especially 120–121.p.
11. OLDMAN, C.: *Scientism and academic librarianship* paper given to Libraries and Information Section of the British Sociological Association, November, 1978. 1.p.
12. BERNSTEIN, B.: *Class, codes and control*. 1.vol. Routledge and Kegan Paul, London, 1975. 227.p.

(Fordította: VÖLGYES TAMÁS)

KITEKINTÉS

A KÖNYVTÁRAK LÉTÉRDEKE – A KÖZÖNSÉGGKAPCSOLATOK SOROMPÓBA ÁLLITÁSA

GALBRAITH, J. K.: Are public libraries against liberty? (*American Libraries*. 1979. 8.no. 482–485.p.) és CURZON, S.: Survival strategies for library managers (*Wilson Library Bulletin*. 1979. 4.no. 225–229.p.) írásai alapján ZOLTÁN IMRE szemléje.

A KÖNYVTÁRAK ÉS TÁRSADALMI KÖRNYEZETÜK AZ USÁ-BAN...

1978-ban Kaliforniában törvényjavaslatot nyújtottak be, amely a vagyonadók lényeges leszállítását s ezzel egyidejűleg a könyvtárak anyagi támogatásának tetemes csökkentését irányozta elő.

A könyvtárügyet alapjaiban veszélyeztető törvényjavaslattal foglalkozó amerikai reagálások közül e helyütt két mértékadó tanulmányt emelünk ki és ismertetünk, a könyvtáros társadalmat közgazdasági érvekkel, és a könyvtárigazgatókat a közönségkapcsolatok fegyverével felvértezőt.

John Kenneth Galbraith, világhírű közgazdász, az ALA (American Library Association) 1979. jún. 27-én Dallasban rendezett éves konferenciáján ismertette a külön ez alkalomra fogalmazott téziseit. Felszólalását a könyvtárügy, a könyvtár, a könyv féltő szeretete hatotta át, és az eltökélt szándék, hogy a tudomány objektív érveit állítsák szembe a szerencsétlen fogantatású törvényjavaslattal s annak romboló hatásával.

„Könyvtárak a szabadság ellen?”

Mindenekelőtt a törvényjavaslat megszövegezését előkészítő álszent „ideológiai alapot” kell megismernünk, ami eképpen fest: „a közvagyonból fenntartott közösségi szolgáltatások – s ezek között a könyvtárak is – súlyosan sértik az emberi szabadságot”. A mellébeszélők azonban elhallgatják a valódi okot, ami nem más, mint hogy senki sem szívesen fizet adót. Abba a további „ellentmondásba” sem hajlandók belenyugodni, hogy mások akik a legtöbb adót fizetik, s mások akik a közszolgáltatásokat „élvezik”.

Igaz, a közszolgáltatások zömére valóban a szegények szorulnak rá. A tehetősek számára érhetőek csak el a magániskolák és kollégiumok, a golfklubok és magánuszodák, marad hát a szegényebbek számára a közoktatás, a nyilvános park, a tömegközlekedés, a közkórház és a nyilvános közművelődési könyvtár.

A közösségi szolgáltatásoknak azonban sok fajtája létezik. A jómódúak ezek közül soha nem kifogásolják az olyanokat, mint pl. a repülés biztonsága, az autószerződés fenntartása, de annál hangosabban méltatlankodnak az – úgymond – improduktív célokra „pazarolt” szolgáltatások, mint pl. a rászoruló gyerekek, öregek, munkanélküliek segélyezése miatt. Mivel azonban ezeket a segélyeket a szövetségi kormányzat rendeli el és nyújtja, az egyes állami és helyi szervek hatásköre az olyan közösségi szolgáltatásokra korlátozódik, mint a játszóterek, parkok, közkönyvtárak stb. fenntartása.

A vonakodó adófizetők a szabadság védelmének ürügyén odáig merészkednek, hogy a kormányzat részéről elrendelt némely közszolgáltatást jogtiprásnak kiáltanak ki. S bár aligha igényel külön érvelést, hogy egy civilizált társadalomban az olyan jellegű közszolgáltatások mint az iskolázás, egészségvédelem, biztonságos közlekedés, jogvédelem stb. nemcsak nem ellentétesek az emberi szabadsággal, de éppen azon kiteljesedését jelentik.

Vegyük hát röviden sorra azt a 6 „parancsolatot”, amelyekkel a könyvtárosok felvehetik a küzdelmet az ügyük és személyük ellen indított méltatlan támadással szemben.

1.

Védd a közszolgáltatásokat!

Az eddiginél határozottabban, öntudatosabban, szilárdabb hivatástudattal kell vállalni és hirdetni, hogy a közművelődési könyvtárak minden vonatkozásban kiállják az összehasonlítást a magánkönyvtárakkal; bátran hangsúlyozandó ezenkívül az a missziós szerepük is, hogy míg a gazdagok és gyermekeik megvásárolhatják a könyveket, a szegények számára ugyanezt a könyvtár nyújtja.

2.

Állj ki a kollektív döntés mellett!

Szegüljünk szembe az értelmetlen okoskodással, miszerint a kollektív döntés is ellentétben áll a szabadsággal. Hangsúlyozni kell, hogy a modern társadalom valamennyi lényeges szolgáltatásának, köztevékenységének csakis a kollektív döntés lehet a záloga.

3.

Állj ellen az inflációnak!

Inflációs időkben a pénzügyi vagy kincstári politika hagyományosan mindjárt a közkiadások leszűkítéséhez vagy az adók megemeléséhez szokott folyamodni. Bármilyen is legyen az intézkedés, az ostor vége leginkább a köztisztviselőkön csattan.

Az infláció enyhítését s a munkanélküliség elkerülését csak úgy érhetjük el, ha a vázolt hagyományos pénzügyi politika helyett, áttérünk a tőkeerős csoportok, részvénytársaságok jövedelmei közvetlen, általános, méltányos és hatékony ellenőrzésének politikájára. Ilyen politika ad lehetőséget arra, hogy az egyes közszolgáltatásfajták közötti méltánytalan diszkriminációt kiküszöböljük.

4.

Szerezz szövetségi támogatást!

Különös figyelemmel kell kísérnünk és ismernünk szövetségi adórendszerünk működési mechanizmusát. Látnunk kell, hogy ahogy a gazdaság terjeszkedik és a népesség szaporodik, az adópénzek növekvő tömege, a személyi és társulati bevételekből származó jövedelemadó a szövetségi kormányzathoz áramlik. Míg tehát e gyorsan halmozódó jövedelemadók egy helyre folynak be, a költségek az eddig feltételezettnél jóval nagyobb mértékben főként a nagyvárosokban merülnek fel.

Ezt felismerve, érvényt kell szerezni az elvnek, amely szerint a szövetségi kormányzat a bevételek egy részét a helyi használat céljaira áramoltassa vissza. Annál is inkább sürget a bevételek fokozottabb visszatáplálása, hogy a vagyonadó nagyságától és helyi elosztásától való bizonytalan függés a könyvtárak létét ne veszélyeztethesse.

5.

Tartsanak a könyvtárosoktól!

A legerélyesebben vissza kell verni a közalkalmazottak elleni általános politikai kirohanásokat. A könyvtárosok eddigi passzivitásán felbátorodva, egyes politikusok legutóbb már mint osztályt merézzelik a hivatalnoki kart kikezdeni.

Ezentúl a támadó politikusok tudomására kell hozni, hogy a válaszuk nem fog elmaradni. Semmi sem csillapítja le hatásosabban az effajta vitákat, mint a politikai megtorlástól való félelem. Manapság ugyanis a politikai konzervativizmus legelszántabb szószólói is, mielőtt nyilatkoznának, a választásra gondolnak.

Minden körülmények között el kell érnünk, hogy a közalkalmazottak általában, a könyvtárosok különösen veszélyeseknek látsszanak, hogy tartsanak tőlük.

6.

Légy hatékonyabb!

A könyvtárosi munka hatékonyságára nincs mértékegység. Arra sincs semmiféle adat, hogy a közösségi szolgáltatások kevésbé volnának hatékonyak a magánszolgáltatásoknál.

A közalkalmazottnak azonban különbnek kell lennie a magántisztviselőnél. Már csak azért is, mert inkább szem előtt van, többen és jobban látják. S bár nem valószínű, hogy a jelenleginél jobb szolgáltatásokat kevesebb pénzráfordítással is elérhetnénk, azt mindenesetre célul kell kitűznünk, hogy a közalkalmazottakat éppen a hatékony és eredményes munkájuk révén ismerjék és ítéljék meg.

Az eddig ismertetettek során a neves közgazdász adott betekintést az adózás mechanizmusába, a szegények és gazdagok világába, a különféleképpen értelmezhető emberi szabadságjogokba. A címben feltett bizarr kérdésre („Könyvtárak a szabadság ellen?”) a maga 6 pontjával adta meg a csattanós választ, s egyben az útmutatást is a könyvtáros társadalomnak, hogy azok szellemében vehesse fel a harcot nemes ügye védelmében.

A továbbiakban a téma változatlan. Ugyanarról az 1978-ban benyújtott törvényjavaslatról lesz szó. Ezúttal *Susan Curzon*, a Nemzeti Könyvtáros Egyesület kaliforniai elnöke állásfoglalását ismertetjük, aki a könyvtárigazgatókhoz címzi alábbi téziseit, számszerint 8-at, azzal a rendeltetéssel, hogy azok fegyverével is küzdhessenek a „túlélésért”.

„A túlélés stratégiája”

A könyvtárügy történetébe sötét napként vonult be 1978. jún. 6., amikor az üres politikai ígéretésektől, a féktelenül duzzadó adóterhektől megcsömörlött választók benyújtották az ominózus 13. sz. törvényjavaslatot, amely azáltal hogy lényegesen leszállította a vagyoadót, egyben drasztikusan lecsökkentette a könyvtárak anyagi támogatását is. Konkrétabban: az egyébként sem rózsás helyzetű könyvtárigazgatóknak máról-holnapra költségvetési tételeik 20–80%-os megnyirbálásával kellett szembe nézniök.

Jelen írás a 13. sz. törvényjavaslatot követő nehéz idők tapasztalatai alapján kikristályosodott, az ország minden könyvtárosa részéről megszívlelendő tanácsokat, téziseket foglalja magában. Ime a 8 tanács:

1.

Létesíts erőbázist!

A politikai porondon csak az számíthat sikerre, aki jóelőre kiépítette erőbázisát. Olyan csoportok hozandók létre, amelyek készek a könyvtárügy önzetlen támogatására. Ilyen csoportok megszervezése nem könnyű, mégis nélkülözhetetlen feladat. Meg kell találni mindazokat a személyeket, csoportokat, szervezeteket, egyesületeket, amelyek levélírással, előszobázással, tárgyalásokkal, kérvényekkel stb. szívesen és meggyőződésből hajlandók kiállni ügyünkért. Naprakész listát kell karbantartani a segítőkész helyi, megyei, városi vagy állami csoportokról, továbbá fel kell venni a kapcsolatot mindazokkal, akik otthonosan mozognak a parlamenti folyosókon. Emellett, éppen a könyvtáraknak a társadalomban elfoglalt helyzetéből adódóan, az üzleti és vallási szervezetekkel sem szabad a kapcsolatok ápolását elhanyagolni.

A támogatók listájának elkészülte után, el kell jutnunk azokhoz a bizottságokhoz, helyi és állami politikusokhoz, akik szószólói lehetnek a könyvtárügynek, és képesek is álláspontjukat politikai súlyukkal védelmezni, azaz befolyásolni a törvényjavaslat további sorsát, illetőleg megnyitni azokat a forrásokat, amelyek szükségesek a megcsontított könyvtári költségvetés egyensúlyba hozásához.

2.

Ismerd meg sajtódat!

Médiaorientált társadalmunkban a sajtó rendkívüli erőt képvisel. Állást foglalhat a közszolgáltatások mellett éppúgy, mint az egyéni szabadság „védelmének” ürügyén a közszolgáltatások támogatása ellen.

Először magunknak kell tisztában lennünk könyvtárunk tényleges arculatával (imágójával), megkülönböztetve attól az ideális állapottól, amelynek elérésére törekszünk. A sajtót arra kell sarkallnunk, hogy folyamatosan foglalkozzék a könyvtár missziójával, írjon meggyőzően szolgáltatásai életképességéről, és érje is el ily módon, hogy a magasabb igényű élethez alapvető és nélkülözhetetlen könyvtári szolgáltatásokat maga a közösség követelje.

Körütekintéssel összeállított lista vezetése nélkül a sajtóval kapcsolatos munkánk szervezésénél sem boldogulhatunk. Ebben éppúgy helyet kapnak a riporterek, fotósok, lapkiadók, mint a lemezlovasok, vagy a rádió- és tv-adók. A politikai arénában a játék-szabály alapvető eleme: bánni tudás a sajtóval.

3.

Tervezd meg public relations (pr) kampányodat!

Talán már az eddigiekből is világos, hogy az adócsökkentés válságos időszakában csakis egy megfelelő szakember képes összehangolni a tervezett akciókat és stratégiát.

Arra kell törekednünk, hogy az alkalmazandó közönségkapcsolati* szakember rendelkezék a következő adottságokkal: eredményes közönségkapcsolati előélet, politikai érzék, szervezési tapasztalat, manőverezési készség, türelmesség, meggyőző erő, megnyerő modor.

Az esetek többségében a közönségkapcsolati funkció betöltésére a könyvtárigazgatók nem alkalmasak már csak azért sem, mert ez a feladat teljes embert kíván, s a könyvtárigazgatók más elfoglaltságuk miatt sokszor nehezen volnának elérhetőek.

Meg kell tervezni a közönségkapcsolati kampánnyal elérni kívánt könyvtári célt. Ez pedig elsősorban: minden eszközzel megakadályozni az adócsökkentés elfogadását. Másodsorban: ha mégis bekövetkeznék, úgy semmiképp se érintse a könyvtárat súlyosabban más közszolgáltatásnál.

Az akció érdekében a legkreatívabb (legalkotóképesebb) embereket össze kell hívni, s segítségükkel meghatározni a lépéseket és manővereket, amelyek az adóleszállítást megghiúsíthatják.

---

* A public relations magyar elnevezését kereső, 1972-ben összehívott értekezleten a reklámszakemberek és nyelvészek 56 javaslat megvitatása után többek között a *közönségkapcsolat(ok)* kifejezést minősítették alkalmasnak a pr-rel kapcsolatos szóösszetételek kifejezésére.

Néhány ilyen akció, amelyet egyeztetni, időzíteni ajánlatos: kell-e, s ha igen, mikor és hogyan megkezdeni a médiák koncentrációját?; hirdessünk-e meg látványos szolgáltatásokat?; összehívandók-e sajtóérekeztetések?; kezdjünk-e hirdetési kampányba?; milyen feladatokat ruházunk a támogató csoportokra, a könyvtár barátaira?; csatlakozzunk-e, lépünk-e koalícióba más szolgáltatásokkal?; miképpen alkalmazkodjunk más könyvtári egyesületek és más könyvtárak menetrendjeihez?; stb.

Még emlékeztetünk néhány szempontra. Mindenekelőtt: fel kell készülnünk rugalmasságra, hiszen minden politikai természetű ügynek sok változata lehet, s azokhoz ajánlatos azonnal alkalmazkodni. Nem kevésbé lényeges, hogy döntő érveinket az utolsó pillanatokra tartogassuk, akkor lehetnek igazán hatásosak. Kerülendők továbbá a nem tisztességes politikai fogások, mert azok révén könnyen elveszíthetjük hitelünket.

Legyünk tudatában, hogy közönségkapcsolati akciónk lényegében az erőnk tükré. Felkelti a sajtó figyelmét, sürgeti a köztámogatást, és hat a politikusokra. Csatanyerésről azonban még ebben a stádiumban sem beszélhetünk. A tényleges munkára, megoldozásokra a magánhivatalokban, a kórtól társalgókban és a fegyveres erőkben kerül sor. A politikai életnek ezek a mellőzhetetlen tartozékai, s valójában komoly sikereket éppen a fontos emberekkel létesített személyes kapcsolatok révén lehet csak remélni.

4.

Tarts készen alternatívákat!

Számolni kell a legrosszabbal is, hogy minden óvintézkedés ellenére az adócsökkentés megvalósul. Ezt pedig csak felkészült könyvtár képes átvészelni.

Az új felkészüléshez megint az előbbi, a közönségkapcsolati stratégiát tervező kreatív csapatot kell mozgósítanunk, velük elemeznünk a helyzetet, a teendőket. Alternatív tervek készíthetők 10, 20, 30%-os csökkentések eseteire. Ilyen jellegű kérdéseket kell most vizsgálnunk: minden szolgáltatásfajtára egyformán terjedjen-e ki a százalékos csökkentés?; helyettesítsünk-e valamely szolgáltatást egy másikkal?; csökkentjük-e a nyitvatartási időt?; szüntessünk-e meg egyes szolgáltatásokat? stb. ...

Mielőtt a magunknak feltett kérdésekben döntenénk, előbb alaposan vizsgáljuk meg a könyvtár egészét, iktassuk ki a párhuzamosságokat és a költséges műveleteket, vegyük szemügyre valamennyi szolgáltatás-típusunkat abból a szempontból is, hogy közülük melyek és hogyan részesülhetnének az eddigi hagyományos források helyett állami és szövetségi pénzforrásokból.

Minden döntésünknel az a cél lebegjen a szemünk előtt, hogy a könyvtár színvonalát a lehető optimális szinten megőrizzük.

5.

Készítsd fel vezetőidet!

A huzamosabb bizonytalanság idegőrlő periódusában különös figyelmet kell fordítani a dolgozókkal való foglalkozásra. Tapasztalni fogjuk – s ez a helyzet Kaliforniában – a mindenkit hatalmába kerítő romboló hatást, az ellenségeskedések elburjánzását,

a szorongó félelem járványként terjedését, a testi-lelki összeomlások mind sűrűbb bekövetkeztét. Aligha szorul bővebb indokolásra, hogy éppen az ilyen általánossá vált stressz-helyzetben a vezetők feladata az emberekkel való figyelmes törődés. Persze nem hallgatható el az sem, hogy a megnyugtató szavak egy olyan vezető részéről, aki maga is stresszben él, a vezetés legnehezebb formáját jelenti.

Amikor a személyzet morális szintje a mélypontra süllyed, amikor tehát a főgond a jövő havi fizetés, akkor aligha lehet többé a könyvtári hivatásra vagy öntudatra hivatkozni. Most válik igazán fontossá, hogy a vezetői magatartást a megértő, emberi kapcsolatok hassák át. Az őszinte hang és tettek feszültségoldó hatása bizonyára nem fog elmaradni.

Ami ez utóbbi tetteket illeti, ajánlatos a teljes személyzet számára ún. „training programot” szervezni. A rendkívüli állapotra kidolgozott program valamennyi könyvtári dolgozó képzésére, az új helyzetre való felkészítésre szolgál, lehetővé teszi a munkakörök jobb áttekintését, beosztások felcserélését, a megüresedő funkciók összevonását, egyes dolgozók kiemelését stb.

6.

Töltsd fel személyzeti állományodat!

Azoknak a könyvtáraknak viszonylag szerencsésebb a helyzetük, amelyek az adócsökkentés előtt még idejében tehetnek lépéseket. Az időelőnyt kihasználva, ajánlatos gondosan elemezni a teljes időben és a részdőben foglalkoztatottak listáját, s betölteni az üres helyeket. A munkakörök betöltése annál is inkább fontos, mert a későbbi, esetleg évekig tartó létszámbefagyasztás során a személyzetnek akár az egyharmada is lemorzsolódhat. Nagyon valószínű ugyanis, hogy a huzamos bizonytalanság légköre arra kényszeríti a dolgozókat, mindenekelőtt a nem hivatásosakat, az irodaiakat és a részdősöket, hogy biztosabb megélhetés után nézzenek.

7.

Alakíts ki leépítési politikát!

A vezetés talán legnehezebb, legkínosabb feladata: az elbocsátandók kiválasztása. Pedig sok esetben a költségvetési megszorítások ellensúlyozására a felmondásokhoz kell folyamodni. Az egyes könyvtárakban végrehajtandó leépítésre néha a város, a megye ad utasítást.

Kellő előkészítés híján a pánik nehezen kerülhető el. Az ügyet, de a dolgozókat is segíti, ha megbeszélések során előre tisztázzuk a lényeges kérdéseket. Ilyenek lehetnek: a megmaradó személyzetnek mi lesz az új munkaköre?; meg lehet-e osztani a személyzetünket más könyvtárakkal?; stb.

E népszerűtlen feladatnál tisztában kell lennünk avval, hogy ami esetleg jó a könyvtárnak, az nem feltétlenül előnyös a személyzetnek, továbbá ami méltányos az egyik, nem biztosan méltányos a másik dolgozóval szemben.

Óvakodni kell az elbocsátások és a munkakörök új elosztásánál a részrehajlás gyanújának árnyékától is, ugyanis ezáltal a személyzet jóvátehetetlenül ellenséges magatartását idézhetjük elő.

8.

Fejlessz ki kommunikációs szervezetet!

Az adócsökkentés időszakában még a már meglévő kommunikációs hálózatra sem lehet építeni. Ezekben a rendkívüli időkben egyrészt nincs kellő lehetőség az információcserére, másrészt éppen ilyenkor lehet és kell tárgyilagos információkkal a személyzet növekvő aggodalmát csillapítani.

Bár általános recept nem adható, mégis vannak javasolható lépések az ilyenkor helyes belső tájékoztatás kialakítására. Ki kell választani egy olyan személyt, aki mind az igazgatóhoz, mind a személyzethez közel áll, s aki általában el is érhető. Az így kijelölt személy lesz hivatott és köteles megválaszolni a felmerülő kérdéseket, és tőle nyerhető folyamatos értesülés az adócsökkentést érintő fejleményekről. Ha a dolgozók érzik, hogy bármikor akár telefonon akár személyesen megtudhatják az igazat, a hangulat javulni és a folyosói suttogás csökkenni fog.

A körülmények indokolttá, sőt kötelezővé teszik értekezletek tartását, ahol mód nyílik arra, hogy a személyzet kifejtse véleményét, megkaphassa a megfelelő választ, és ahol közölhetjük az időszerű információkat. A közvetlen, személyes eszmecsere az adott körülmények között összehasonlíthatatlanul jobb szolgálatot tesz minden írásos közleménynél.

A teljes személyzettel való gyakori, a részlegvezetőkkel való ennél is sűrűbb megbeszéléseken kívül fontos tanács még, hogy a kritikus időkben a könyvtárigazgató látható és elérhető legyen, s ennek érdekében gyakran és feltétlenül szakítson is időt arra, hogy a könyvtár különböző részlegeit látogassa.

Igy fest hát a könyvtári helyzet a Kaliforniában benyújtott 13. sz. törvényjavaslat benyújtása óta. A vázolt kép azonban vigasztalanul általános: a kormányzati kiadások erőteljes visszafogása és a költségvetések drasztikus megnyirbálása országos tendenciává vált.

A küzdelemre tehát országosan fel kell készülnünk. Tudnunk és tudatosítanunk kell, hogy a mi esetünkben nem a sok közül az egyik közösségi szolgáltatásról van szó, hiszen a könyvtár elégíti ki az ember kultúrigényét, önmegvalósítását. A könyvtár kapuin nap mint nap átlépő könyvtárosok és látogatók millióihoz az élet értelméről szólnak és arról, hogy a szellem világának megőrzése éppoly lényeges mint a test épségéé.

Ha tehát át akarjuk menteni és meg akarjuk menteni a könyvtári szolgáltatások folytonosságát, úgy meg kell végre ismernünk – mégha elkésve is! – külső környezetünket, amely éppúgy visszahat ránk, mint mi saját szűkebb környezetünkre. Ki kell fejlesztenünk készségünket előrelátni az eseményeket, megtervezni és következetesen végigvinni hosszútávú stratégiánkat, s keményen megküzdeni közérdekű ügyünk sikeréért.

... ÉS NÁLUNK?

Mindaz, amit eddig elmondottunk „csak” a kaliforniai konkrét, illetve az Egyesült Államokbeli általános helyzetről adott meglehetősen vígasztalan képet.

Az alapul szolgáló tanulmányok egytől egyig, nevén nevezve vagy csak utalva rá, a kialakult kritikus könyvtári helyzetért a közönségkapcsolati szemlélet elhanyagolását teszik felelőssé, s a kiút egyetlen lehetőségét a következetes közönségkapcsolati stratégiában jelölik meg. Ez a lépéshátrány annál meglepőbb, mert maga a pr kifejezetten amerikai eredetű szemlélet, elméletét és gyakorlatát először ott dolgozták ki, sőt a tájékoztatótudományra, a könyvtárra való adaptálásokra is onnan származnak az első tanulmányok.

A galbraithi 6 és a curzoni 9 „parancsolat” (vagy szerényebben tézis, útmutatás) java része megérdemli az egész könyvtáros társadalom részéről a figyelmet, még akkor is, ha az eredetileg tőkés könyvtárak képére életre hívott közönségkapcsolati elméletet és gyakorlatot saját hazai viszonyainkra csak kellő módosítással tehetjük alkalmassá.

Az amerikai könyvtárakat, illetve általában a tőkés országok könyvtárait a befolyt adókból, a közvagyonból tartják fenn, létük tehát az adózók, a közösség jóindulatától függ, s nem élvezhetik az állam által nyújtott anyagi biztonságot. Számukra tehát létkérdés a közönségkapcsolatok ápolása.

De számunkra, a magyar könyvtárügy fejlődése és jövője szempontjából sem lehet közömbös saját társadalmi környezetünk megbecsülése és támogatása. S bár tudjuk, hogy e téren még sok az elérni- és tennivalónk, nyugodtan állapíthatjuk meg, hogy viszonylag elég korán, már több mint egy évtizede folyik következetesen hazánkban is a közönségkapcsolati tevékenység könyvtári alapelveinek megfogalmazása, rendszerezése, tudatosítása a napi- és szaksajtóban, előadásokon és előadássorozatokon, vándorgyűlésen és szaktanfolyamokon, konferenciákon. Talán még azt is megkockáztathatjuk, hogy a magyar könyvtárügy legutóbbi fejlődésében már eddig is komoly szerepe volt a céltudatos közönségkapcsolati munkának.

Az amerikai könyvtárügy fölött sűrűsödő viharfelhők légkörében fogant, a kibontakozás útját kereső, s pontokba sűrített „intézkedési tervből” azt kell kiszűrniünk, ami azokban általános érvényű. Ez pedig az a közönségkapcsolati szemlélet, amelyet talán így is fogalmazhatnánk:

A közönségkapcsolat tervszerű, állandó *tájékoztatás* megfelelő médiák útján a társadalmi környezet — olvasók, fenntartók, társintézmények, saját munkatársak — számára oly módon, hogy biztosítva legyen ugyanezen rétegek visszajelzése is, hogy ezt a *tájékoztató* *dást* a könyvtár szolgáltatásai színvonalának emelésére fordíthassa, s mindezek eredményeképpen a könyvtár méltó arculata, közérdekű fontossága mindenki meggyőződésévé váljon. Más szavakkal: a közönségkapcsolati koncepció lényeges eleme a *többsirányú*, visszacsatolással kézben tartott tevékenység: *kifelé* — a közönségre hatás, *visszafelé* — a közönség reagálása, s *befelé* — saját könyvtárunkon belül a bizalom légkörének kialakítása.

A párhuzamba vont galbraithi és curzoni téziseknek természetesen nem mindegyike vonatkoztatható — szerencsére — hazai viszonyainkra, de a tanácsok zöme gondolatébresztő és megfelelő áthangolással bizonyára haszonnal alkalmazható saját portánk javára is.

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

1. FARAGÓ Lászlóné: A kapcsolatszervezésről. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1974/8–9.sz. 611–614.p.
2. LADÓ János: A public relations magyar elnevezése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1973/8. 611–614.p.
3. LIPÓT József: A public relations a gyakorlatban. Bp. 1968. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 306.p.
4. PELEJTEI Tibor: A könyvtári közönségkapcsolatok első évtizede hazánkban. = Könyvtári Figyelő. 1978/6.sz. 712–721.p.
5. PELEJTEI Tibor: Közönségkapcsolatok. A könyvtári alkalmazás módszerei. Bp. 1979. Népművelési Propaganda Iroda. 252 p.
6. ZIRCZ Péter: Könyvtáraink és társadalmi környezetük. = Könyvtáros. 1973. 1.sz. 3–6.p.
7. ZOLTÁN Imre: Az informatika és a public relations. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1973/8.sz. 545–557.p.

ETO TÁJÉKOZTATÁSI KÖZPONT létesült a University of Maryland könyvtár- és tájékoztatásügyi karán, az USA nemzeti FID-bizottságával együttműködésben. Gyűjti az ETO különféle nyelvű kiadásait, országos letéti központja lesz az ETO-táblázatok kiegészítéseinek, a módosítási javaslatoknak stb.

(Inform. Retrieval and Libr. Automation. 1980. okt.)

A VINITI ANYAGÁBÓL angol nyelvű referáló szolgáltatásokat indít kizárólagos joggal az angol Pergamon Press, az 1980-ban 10 évre kötött szerződés értelmében. 1981-ben az informatikai-számítógéptudományi-kommunikációs és a környezetvédelmi, 1982-ben a matematikai, az energetikai és a gépészeti szolgáltatás indul meg mind nyomtatott kiadvány, mind on-line használatú adatbázis formájában. A VINITI a (nem bizalmas természetű) eredeti dokumentumokat is a Pergamon rendelkezésére bocsátja, mikrofilmlapon.

(Inform. Retrieval and Libr. Automation. 1980. aug.)

ALBÉRLETI REFERENSZMUNKÁHOZ folyamodott egy illinois-i könyvtári rendszer, a North Suburban Library System (USA). – A rendszerhez 230 könyvtár tartozik (felsőoktatási, szak- és közművelődési könyvtárak vegyesen); a központ referenszrészlegének forgalma 5 év alatt ötszörösére nőtt, s létszámát nem lehetett ilyen arányban növelni. A nagy hátralékot végül úgy dolgozták le, hogy 200 kérdésre egy üzleti jellegű tájékoztató cégtől kértek választ, 6000 dollárért.

(Advanced Technology – Libraries. 1980. 9.no.)

A KIADVÁNYOK EGYETEMES HOZZÁFÉRHETŐSÉGÉNEK ESZMÉJE ÉS GYAKORLATI EREDMÉNYEI

N. RÁCZ ARANKA

A könyvtárügy irányító szakembereit manapság főképpen két kérdéskör foglalkoztatja: az egyik a kiadványok egyetemes számbavétele (Universal Bibliographic Control – UBC), a másik a kiadványok egyetemes hozzáférhetősége (Universal Availability of Publications – UAP). Mindkét célkitűzés része az IFLA közléstávú, 1975–1980. évekre terjedő programjának.¹

Közismert, hogy a UBC a kiadott dokumentumok egyetemes számbavételét tekinti céljának elsősorban a nemzeti bibliográfiák rendszerén keresztül. Az országonként összegyűjtött bibliográfiai adatanyagot kívánja nemzetközileg hozzáférhetővé tenni, elsősorban a könyvtárak használatára, számolva a számítógépek adattároló és visszakereső lehetőségeivel. A UBC programot az IFLA 1969-ben fogadta el, figyelembe véve az UNESCO, a FID és az ICSU által meghirdetett UNISIST programot. Az UNISIST egy másik programja az ISDS (International Serial Data System), amely szerves része az UBC-nek a periodikumok regisztrálása vonatkozásában.

Az UBC világméretű programjának meghirdetése után 5 évvel, 1974-ben, az IFLA Vezetőtanácsa egy másik, nem kevésbé fontos világméretű programot tűzött napirendre és fogadott el: *a kiadványok egyetemes hozzáférhetőségének programját*. E program abból a felismerésből indult ki, hogy a dokumentumokról nyújtott tájékoztatás önmagában nem elég. A közzétett információk javítják ugyan a szakirodalmi tájékozottságot, egyben azonban fokozzák a dokumentumok iránti igényeket, amelyek szolgáltatására sem az egyes országok könyvtárai, sem a nemzetközi könyvtári rendszer nincsen felkészülve. Az UBC programját tehát a kiadványok hozzáférhetőségének programjával kell kiegészíteni. E célkitűzés összhangban van az UNESCO 1974-ben kezdeményezett NATIS (National Information Systems) programjával is.

Az UAP program nem kevesebbet kíván elérni, mint hogy bármely kiadványt bárki megkaphasson, bárhol éljen is. Nem lehet kétséges, hogy e program megfogalmazói csak hosszú távon, igen sok feltétel megvalósulása után látják e célt elérhetőnek. Ennek ellenére *az UAP nem utópia!* Minél fejlettebb egy-egy ország könyvtárügye, annál többet tud belőle megvalósítani.

Az UAP program szerint a szolgáltatás felelősségét nem valamely nemzetközi szervezet, vagy szolgáltató hely viseli, hanem az egyes országok. Ez a szemlélet jelenti voltaképpen e program realitását. A célkitűzés olyan mértékben válik valóra, amilyen mértékben az egyes országok megteremtik a lehetőséget saját dokumentum-állományuk hozzáférhetővé tételéhez. Az elérhetőség javításának célkitűzése új szemléletet formál, mégpedig

egy alapjaiban az *olvasóra irányított* szemléletet, amely alkalmas arra, hogy kiiktasson minden olyan akadályt, amely a hozzáférést nehezíti, és előmozdítson egy sor reformot a könyvtárügy szervezetében, a dokumentumbázis és a szükségletek összhangjának megteremtésében, a könyvtárközi kölcsönzésben, a lelőhelyek feltárásában és a könyvtári kooperáció gócaira irányítsa a figyelmet.

Az UAP program terjedésének fontosabb állomásai

A Nemzetközi Kölcsönzési és Központi Katalógusok Bizottsága az IFLA 1973. évi grenoble-i konferenciáján sürgette annak elfogadását, hogy minden egyes ország felelős saját kiadványainak hozzáférhetővé tételéért. Az UAP szükségességének legkorábbi formális elismerése 1974. novemberében következett be, amikor az IFLA Nemzetközi Kölcsönzési és Központi Katalógusok Bizottsága az alábbi szövegű határozati javaslatot terjesztette az IFLA Vezetőtanácsának ülése elé: „erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy a kiadványok megszerezhetősége javuljon az egyes országokon belül és ezek között, mivel ez lényeges eleme a könyvtárügy mindenféle nemzeti és nemzetközi tervezésének, növelve a könyvtárközi kölcsönzés hozzáférési lehetőségeit és gyorsaságát, egyszerű és hatékony módszerek alkalmazásával. A végső cél, hogy biztosított legyen mindenki számára szerte a világon, hogy személyes használatra megszerezhessen bármely kiadványt, bárhol és bármikor jelent az meg, akár eredeti formában, akár másolatban.” A „kiadványok egyetemes hozzáférhetővé” kifejezés magában foglalja „a világ minden kiadványához való hozzáférést” és „az egész világ számára való hozzáférést”. Az értelmezés első része étfogó gyűjteményeket, a második része egyetemes, világméretű könyvtárközi kölcsönzést tételez fel.²

Az UAP és az UBC program célkitűzéseit, elveit *M. B. Line* foglalta össze és tette közzé 1977-ben (UNESCO Bulletin for Libraries 1977. 3.no.). A programmal az IFLA különböző fórumai foglalkoztak, többek között egyik központi témája volt az IFLA 1978. évi általános konferenciájának is.^{3*} A téma felvetése, gondozása, ismertetése 1977-ig az IFLA 1975-ben újjászervezett Office for International Lending (Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzési Iroda) tevékenységéhez fűződik, amelynek igazgatója (*M. B. Line*) egyben a BLLD igazgatója. Az IFLA szervezésében 1977. júniusában összeült Londonban az UAP tervező értekezlete, mely az IFLA irányítása alatt létrehozta az UAP irodát (UAP Office), megválasztotta ennek vezető testületét, amelynek tagjait az IFLA Végrehajtó Tanácsa 1978. augusztusában erősített meg. Az UAP Office feladata a fejlődés elősegítése az UAP céljai irányába, nemzetközi adatgyűjtés, speciális tanulmányok végeztetése stb. Az UAP célkitűzéseit ettől kezdve nemcsak a Könyvtárközi Kölcsönzési Iroda, hanem az IFLA egyéb szekciói és osztályai is segítik. Tervezik egy összefoglaló

* A konferenciáról, az ott elhangzott fontosabb UAP-pal kapcsolatos előadásokról *Kovács Ilona* számolt be lapunk hasábjain (1979. 2.sz. 158–164.p.). Ugyanitt található (165–169.p.) a konferenciára készült előadások bibliográfiája.

kötet kiadását az UAP-ról, valamint 1981-ben egy kormányközi értekezlet összehívását az UAP témában.⁵

Az UAP és a könyvtárközi kölcsönzés

A nemzetközi szakirodalomban az UAP-val ma már cikkek, tanulmányok egész sora foglalkozik. Közülük kiemeljük M. B. Line összefoglaló cikkét, amelyben a könyvtárközi kölcsönzés terén eddig elért eredményekről olvasható áttekintés.⁴ A cikk fontos megállapításokat fogalmaz meg a program és a könyvtárközi kölcsönzés kapcsolatáról. Hangsúlyozza, hogy a program megvalósításának elsőrendű feltétele és fő tényezője a könyvtárközi kölcsönzési rendszer hatékonysága, amely világszerte saját lehetőségeinek szintje alatt működik. Sok a ki nem elégített kérés, hosszú az átfutási idő, sok kutató nem is él e lehetőséggel éppen a folyamat nehézkessége, lassúsága és bizonytalansága miatt. Ha ez így van egy-egy országon belül, még inkább érvényes a nemzetközi kölcsönzésben. Gyakori, hogy egyes országok saját kiadványaikat nem tudják szolgáltatni. A kérések teljesítése a legszervezettebb könyvtárközi kölcsönzést folytató országokban is csupán 70%-os arányt mutat. Kevés országban tanulmányozzák a könyvtárközi kölcsönzés jelenlegi sajátos problémáit. Eddig csak Angliából és az NSZK-ból tudunk ilyen tanulmányokról. E tevékenység fontosságát, rangsorát a könyvtári szolgáltatásokban kevésbé ismerték fel, és általában még mindig mellékes tevékenységnek tekintik. Ugyanakkor az egyre tökéletesedő bibliográfiai információ következtében (pl. az on-line üzemmódban működő számítógépes adattárak és visszakereső rendszerek mellett) a dokumentumok megszerzése iránti igény egyre nő. A növekvő igényekre egyetlen válasz lehet: *a hozzáférhetőség javítása*.

A nemzeti könyvtárközi kölcsönzési rendszerek nem fejlődhetnek spontánul, ezeket meg kell tervezni és meg kell teremteni hozzájuk a megfelelő leőhelybázist az adott ország könyvtári viszonyainak megfelelően, továbbá meg kell teremteni a kérések irányítását szolgáló leggazdaságosabb leőhelynyilvántartást. Meggyőzően érvel Line a központi kölcsönző gyűjtemények felállítása mellett, különösen a gyakran keresett folyóiratok vonatkozásában. A BLLD-ben (British Library Lending Division) végzett mérések szerint 5000 folyóiraatra esik a kérések 80%-a és 8500 folyóiraatra a kérések 90%-a. Mivel azonban ilyen nagyméretű központi kölcsönző könyvtárak létesítésére inkább csak nagyobb országoknak van lehetősége, véleménye szerint elképzelhető a könyvtárközi kölcsönzések hatékony kielégítése korlátozott számú, néhány nagykönyvtárral is, ezeket azonban el kell látni a művek szükséges kölcsönzési példányaival.

A nemzeti könyvtárközi kölcsönzési rendszer tervezésénél javasolja figyelembe venni a már létező, vagy lehetséges nemzetközi kölcsönzési rendszereket is. Lehetségesnek tart több országra kiterjedő *regionális rendszereket* és *világméretű rendszert* is. Míg az előbbi esetben egy közösen fenntartott központi kölcsönző könyvtár előnyös lehet, az utóbbi csak az egyes országok olyan értelmezésű kooperációján alapulhat, hogy minden ország vállalja a felelősséget saját kiadványainak szolgáltatásáért. Bármilyen rendszerről lévén is szó mindig lényeges szempont a *gyorsaság*, a *gazdaságosság* és az *egyszerűség*.

Az IFLA fontos feladata e kérdések nemzetközi vizsgálata és megoldásuk elősegítése.

Nemzetközi elemzés a könyvtárközi kölcsönzésről. Elvek és modellek

Mivel a könyvtárközi kölcsönzés javítása az UAP program egyik legfontosabb tényezője, elkerülhetetlenné vált nemzetközi összehasonlító vizsgálat lefolytatása. Az UNESCO 1977-ben szerződést kötött az IFLA-val a könyvtárközi kölcsönzés helyzetéről szóló nemzetközi felmérésre és egy erről szóló kiadványra. E munka elkészült és 1978-ban meg is jelent az UNESCO kiadásában.⁶ A tapasztalatokat a bevezető tanulmány összegzi. E tanulmány felveti a könyvtárközi kölcsönzés minden lényeges kérdését, értékes, hasznosítható következtetéseket von le minden ország számára, és megoldásokat javasol.

Megállapítja pl. hogy kevés országban van a könyvtárközi kölcsönzésnek *rendszere*, ehhez a modellek is csak néhány országban alakíthatók ki. Az egyes országok könyvtári állománya ritkán felel meg a felmerülő igényeknek. A kooperatív gyarapítás (gyűjtőköri megosztás) mellett meglehetősen nagy a dokumentumok szóródása. Optimális megoldásnak a központi kölcsönző gyűjteményeket tekinti. Az a döntés, hogy a dokumentumokat egy központi gyűjtemény kölcsönzi-e, vagy a kölcsönzés a könyvtárak kooperációjára épül, alapvetően meghatározza a könyvtárközi kölcsönzés rendszerének tervezését. Az állománygyarapítás tervezett rendszere mellett nem kevésbé fontosnak tekinti a *kivonás* és a *megőrzés* rendszerének kialakítását.

A lelőhely megállapítása tekintetében általános elégedetlenség jelentkezik a központi katalógusokkal szemben (naprakésztség, hiányok, költségek, a használat nehézségei, a központi katalógusok többfélesége, a gépesítés költségei stb.). Általában nem kielégítő, nehézkes a könyvtárközi kölcsönzés ügyvitelének módja. Egyszerűsítést és egységesített eljárásokat javasol. A modern technikáról szólva (komputerek, kiadványok mikroformátuma, telex, televízió, műholdak mint adatközvetítők stb.) megjegyzi, hogy ezek inkább a központi kölcsönző gyűjteményekben éreztetik hatásukat.

Különösen érdekes és tanulságos fejezete az elemzésnek az a része, amely a könyvtárközi kölcsönzés országon belüli rendszerének egyes típusaival foglalkozik. E rendszer tervezésében olyan tényezőket is figyelembe kell venni, mint a földrajzi helyzet, a népesség, a közigazgatás rendszere, az oktatás, a kutatás, a könyvtárügy fejlettségi szintje, a könyvtári források lehetőségei, továbbá a szerzői jog problémái az egyes országokban a másolatok készítésének szempontjából. Mindezek a tényezők hatnak az ellátás gyorsaságára és költségeire is.

A gyorsaságról szólva, ennek legfontosabb összetevőjeként a lelőhely meghatározást, a birtokló könyvtár kölcsönzési készségét, a közvetítés technikai tényezőit és az eljárás mód egyszerűsítését jelöli meg. A nemzetközi tapasztalatok alapján ésszerű és elérhető cél a teljesítés idejére a maximum 3 hét, sürgős esetekben 1 hét (országon belül). Kívánatos, hogy a kielégítés hányadosa elérje a 70%-ot.

A tanulmány megállapítja, hogy a nemzetközi adatgyűjtésből kevés anyag vonatkozott a könyvtárközi kölcsönzés költségeire. Megemlíti a központi gyűjteményt mint

leggazdaságosabb megoldást. Vákolja a nemzeti könyvtárközi kölcsönzési rendszerek modelljének elvi kérdéseit és a sok lehetőség közül négy alapmodellt jelöl meg, felsorolva előnyeiket és hátrányaikat. E négy modell a következő:

- A. modell** *Koncentrált központi ellátás.* Ennek is több válfaja lehetséges: a kizárólag kölcsönzésre épített gyűjtemény; de kapcsolódhat ez a fölőspéldányokból alakuló tároló könyvtárral is. A központi ellátással megbízott gyűjteménynek rendelkeznie kell a teljes nemzeti könyvanyaggal (kötelepéldánnyal is) és biztosítania kell ennek kölcsönzését. E megoldás kapcsolódása a nemzeti könyvtár feladataihoz kézenfekvő. *Előnyei:* gazdaságosság, a nemzeti kiadványtermés közvetlen hozzáférhetővé tétele, a kölcsönzés közvetlensége. *Hátrányai:* a felállítás költségei viszonylag magasak; csak nagy forgalom esetén gazdaságos; a jövő pénzügyi feltételei bizonytalanok; nagy a pusztulás kockázata; fennáll a monopolhelyzet veszélye; és végül a gyors és könnyű kölcsönzés mértéktelenül megnövelheti a szükségtelen kéréseket.
- B. modell** *A néhány könyvtárra koncentrált ellátás.* Néhány országban e megoldás eredményesen működik, de javítani kell a könyvtárak szolgáltatásait és kölcsönzési példányokkal bővíteni a gyűjteményeket. E rendszer *előnyei és hátrányai* hasonlóak az A. modelléhez, de mérsékelttek.
- C. modell** *A tervezett decentralizáció.* Ez a rendszer a könyvtárak bizonyos, többé-kevésbé rendszerezett körére támaszkodik, sikeres működéséhez erős szakkönyvtárak szükségesek. *Előnyei:* a kérések nagy része a szak szerint illetékes könyvtárhoz érkezik; a források helyi és országos igényeket egyaránt kielégítenek; a többletköltség nem túl nagy. *Hátrányai:* a sok párhuzamos beszerzés miatt a teljes nemzeti ráfordítás magas lehet; a kölcsönzés és a könyvtár más feladatai ütközhetnek; az ügyintézészt ebben az esetben erősen javítani kell a hagyományos módszerekhez képest. E típusban érvényesülhet a gyarapítási kooperáció, amelyről azonban a könyvtárközi kölcsönzés viszonylatában a nemzetközi tapasztalatok kevés jót tudnak felsorolni.
- D. modell** *Nem tervezett decentralizáció.* A legtöbb ország a forrásokat a központi katalógusok útján teszi hozzáférhetővé. E megoldásnak *számos hátránya van.* A gyakran keresett, vagy éppen a nagyon speciális anyagokhoz nehéz hozzáférni; a központi katalógusok fenntartása igen költséges; nehézkes a könyvtárak kooperációja, mivel a saját klientúra és a könyvtárközi kölcsönzés érdekei gyakran ütköznek; nincs biztosítva, hogy a központi katalógusokban feltüntetett dokumentumanyag valóban fedí az igényeket. Összefoglalva tehát: a rejtett, a közvetett költségek magasak és a hatékonyság alacsony.

E négy alapmodell számos kombinációja lehetséges. A tanulmány ezeket is ismerteti, de hangsúlyozza, hogy bármelyik formára esik is a választás, *mindegyiket meg kell tervezni.*

Ha a központi katalógusok automatizált, on-line üzemmódban vehető igénybe, kiadásukra a COM (Computer Output Mikroform), géppel olvasható mikrofilmlapokat ajánlja a hagyományos nyomtatás helyett.

A regionális rendszereket főként szövetségi rendszerű vagy sokféle nyelvű és kultúrájú országoknak ajánlja, vagy ott, ahol a könyvtárközi kölcsönzési igények mennyisége igen nagy. Egyébként nem javasolja a regionális rendszert, mert ez a források többszörözését jelenti, továbbá egy sereg szervezési és koordinációs problémát hoz magával. *Legjobb megoldásnak a nem merev, hierarchikus rendszert tekinti úgy, hogy egyes szintek kihagyhatók legyenek.*

Részletesen elemzi a tanulmány a könyvtárközi kölcsönzés hatékonysága ellen érvényesülő, a kérések kielégítését akadályozó, a késedelmet okozó, a magas költségeket előidőző tényezőket.

Mindezeket túl két lényeges szempontra hívja fel a figyelmet: *a könyvtárközi kölcsönzés és az országos könyvtári gyarapítási program*, valamint *a könyvtárközi kölcsönzés és a nemzeti tárolási program összefüggéseire*.

Minden országban – a legfejlettebbekben is – radikális változásokat sürget a könyvtárközi kölcsönzésben. Ajánlásokat fogalmaz meg a fejlődő országok könyvtárközi kölcsönzésének elősegítésére is.

Az összefoglaló tanulmány után az összegyűjtött nemzetközi adatanyag részletes elemzése következik. A kötet 3. része 43 ország könyvtárközi kölcsönzési viszonyait ismerteti a bevezetésben jelzett, különböző forrásokból szerzett információk alapján, feltüntetve a bibliográfiai forrásokat. A kötetnek ez a fejezete mint forrásanyag különösen értékes. Ezt követi M. B. Line és S. Vickers pontokba foglalt összeállítása: *alapelvek a nemzeti könyvtárközi kölcsönzési rendszerek szervezéséhez*.⁷ A kötetet a könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozó szakirodalom terjedelmes bibliográfiája egészíti ki.

A UAP gyakorlati eredményei

Az UAP program visszhangját és hatását ismerteti egy 1979-ben megjelent nemzetközi cikkgyűjtemény, ebben Brazília, Bulgária, Franciaország, NDK, Malaysia, Norvégia, Nagy-Britannia és az USA vezető könyvtárosai nyilatkoznak arról, hogy országaikban miként érvényesülnek az UAP elvei. A cikkekhez a téma legfőbb gondozója M. B. Line fűz bevezetésként figyelemre méltó megjegyzéseket.⁸ Megállapítja, hogy az UAP még csak kezdeti lépéseit teszi, de a kilátások biztatóak a gyakorlati eredmények eléréséhez. Az UAP program elfogadása és az érdekében folyó munkálkodás minden országnak hasznos, még a legfejlettebbeknek is, mert hozzásegíti őket a nehezen megszerezhető kiadványokhoz. Különösen nagy segítséget jelenthet a fejlődő országoknak, amelyek könyvtári és könyvtárközi kölcsönzési rendszere még kialakulóban van, s nagymértékben függnek a fejlett országoktól. A dokumentumok iránti igény e jelenlegi viszonyok mellett is magasabb lehetne.

Legnagyobb haszna az UAP-ból azoknak a kisebb országoknak van, mint pl. a gyűjteményben szereplő Norvégia és Bulgária, amelyek viszonylag keveset publikálnak és erősen függnek más országok publikációitól, az idegen nyelvű kiadványoktól. A saját kiadványaik szolgáltatásaival járó felelősség elenyésző azokhoz az előnyökhöz képest, amelyek a kiadványokhoz való hozzáférést jelentik számukra. A továbbiakban Line itt is megemlíti az előzőkben már ismertetett, az UAP megvalósítását akadályozó tényezőket. Utal arra, hogy a gyűjteményben közölt elemzések csak kis mértékű mintavételt jelentenek, inkább a problémák felvetését segítik és kezdeményezésre bátorítanak. Bevezetését a következőkkel summázza: *az UAP program nem valósulhat meg, hacsak minden ország meg nem fontolja saját UAP problémáit. Egyetlen ország, a legfejlettebb sem lehet ön-*

elégült: mindegyiknek nagy utat kell megtennie a kiadványok hozzáférhetőségének lényeges javítása érdekében. Az UAP szó szerinti értelmében nem valósítható meg teljeséggel, de minden lépés közelebb visz hozzá.

A beszámolók e szűk mintavételben is tükrözik az egyes országok rendkívül különböző viszonyait, szükségleteit és megoldási módszereit.

Brazília⁹. A dokumentumok hozzáférhetőségét Brazíliában három központi könyvtár, ill. intézmény segíti leghatékonyabban: az Instituto Brasileiro de Informacao em Ciência e Tecnologia (IBICT), a Biblioteca Regional de Medicina (BIREME) (ez nemcsak Brazília központi orvosi könyvtára, hanem a többi latin-amerikai országé is) és az Empresa Brasileira de Pesquisa Agropecuária (EMBRAPA) dokumentációs és információs osztálya.

A könyvtárközi kölcsönzési igények mennyisége gyorsan növekszik, a kielégített kérések száma az utolsó nyolc évben megnégyszereződött. A könyvtárközi kölcsönzések számának gyors növekedését a másolótechnika alkalmazása indította el. Eredeti dokumentumokat általában nem kölcsönöznek. A teljesítési ráta 65–70%, az átfutási idő 1–3 hónap.

A külföldi, könyvkereskedelmi forgalomban nem kapható, ill. a kiadó országtól be nem szerezhető dokumentumok megszerzését a külügyminisztérium mellett működő információs rendszer (Sistema de Informacao Cientifica e Tecnológica do Exterior – SICTES) segíti elő a követségek útján, kifelé pedig brazil anyagokat közvetít. E szolgáltatást egész Latin-Amerikára és Afrikára is ki akarják terjeszteni.

A cikk hangsúlyozza, hogy a fejlődő országoknak is ki kell építeni saját könyvtárait, hogy információs szükségleteik nagy részét saját könyvtáraikból elégíthessék ki.

Bulgária¹⁰. A cikk főként a külföldi kiadványokhoz való hozzájutással foglalkozik. Bulgária évi kb. 30 000 könyvet és 17 000 folyóiratot szerez be külföldről, ebből 10 000 könyvet és 10 000 folyóiratot „kemény valutáért”. Nagy nehézséget okoznak számukra a kiadványok magas és egyre emelkedő árai. Emiatt gyakran le kell mondaniuk a szükséges kiadványok beszerzéséről.

Három bolgár könyvtár lehet külföldi könyvtárakkal könyvtárközi kölcsönzési kapcsolatban: a Cyrill és Method Nemzeti Könyvtár, a Tudományos Akadémia Könyvtára és a Központi Mezőgazdasági Könyvtár. 1977-ben a külföldi kiadványokra beérkezett igények 46%-át külföldről szereztek be. A külföldi könyvtárak közül fő forrásuk a Lenin Könyvtár és a GPNTB (Moszkva, 50%), valamint a BLLD (Boston Spa, 25%).

Franciaország¹¹. A Bibliotheque Nationale könyvtárközi kölcsönzési osztályát 1977-ben kibővített feladattal nemzetközi kölcsönzési központtá fejlesztették (National Centre de Prets – NCP), amely egyben a központi könyvtárak együttműködéséért is felelős. Évi 30 000 kérést elégítenek ki, főként fotomásolatokkal és mikrofilmekkel.

A könyvtárközi kölcsönzésnek Franciaországban nagy hagyománya van, de nincs szervezett rendszere, sem szabályzata. A könyvtárak maguk döntenek a kölcsönösség kritériumairól, a másolatok szolgáltatásáról. A cikkíró szerint e spontaneitásnak vannak előnyei és hátrányai. A kölcsönzés a központi katalógusokra támaszkodik, amelyek a könyvtárakat közvetlen kapcsolatba hozzák egymással, és így valamiféle együttműködés azért kialakult.

1975-ben mintegy 600 000 kielégített kérést tartottak számon. Ennek felét a CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) bonyolította le. A további kölcsönzések 85%-át az egyetemi könyvtárak szolgáltatják, 2,8%-át a városi könyvtárak és 1,6%-át a nemzeti könyvtár.

A kielégítési hányad az egyetemi könyvtárakban 87,1%, a városi könyvtárakban 77,1%. A külföldről kért művek 86,4%-a az orvostudomány, 77,3%-a a természettudományok köréből származott. Az átfutási idő a társadalomtudományi művek esetében 1–6 hónap, az orvostudomány terén 15 naptól 3 hónapig mozog. Nagymértékben veszik igénybe a BLLD-t és a nyugat-európai könyvtárakat.

Igen magasak a kölcsönzések költségei, egy kölcsönzés 54 frankba, hozzá a szállítás 30 frankba, összesen tehát 84 frankba kerül.

A francia könyvtárközi kölcsönzés hátrányai: a kölcsönzés bizonytalansága, a teljesítési idő hosszúsága és a magas költségek. E helyzetben a következő módokon kívánják javítani:

- a központi katalógusok gépesítésével és ezzel kapcsolatban egy megosztott katalógizálási rend megszervezésével;
- egy országos kölcsönzési központ létrehozásával

amelynek feladatai: 1. más országok ellátása francia kiadványokkal; 2. a francia könyvtárak ellátása a keresett kiadványok 80%-ával, tehermentesítve ezzel más könyvtárakat; 3. a fennmaradó 15%-ot az ún. háttér könyvtárakból (nagy tudományos szakkönyvtárakból) kívánják kielégíteni; 4. a külföldi kiadványokra vonatkozó kéréseknek csak 5%-át szándékoznak külföldről beszerezni (ha ezek francia könyvtárakban nem találhatók); 5. e központ hivatott megoldani a fölőspéldányok, ill. a már nem használt anyagok tárolását is (tároló könyvtár).

Német Demokratikus Köztársaság¹². Elsősorban az állománygyarapítással foglalkozik az UAP szempontjából. A gyarapítás fő formája a szakterületenkénti együttműködés, amely azonban éppen revízió alatt van. A folyóiratok standard jegyzékének kiadására törekszenek, amely biztosabb lelőhelyet eredményez. Az állománybázist két nagy hálózat biztosítja: 1. a szakkönyvtárak hálózatai, amelyekhez az egyetemi és a főiskolai könyvtárak is tartoznak, s amelyek a szolgáltatásban is fontos szerepet játszanak; 2. a regionális hálózatok, amelyeknek vezető könyvtárai a területi általános tudományos könyvtárak. E két hálózat kiegészíti egymást. Jelentős szerepet vállal a négy nagy berlini könyvtár: a Deutsche Staatsbibliothek, az Egyetemi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár és a Városi Könyvtár. A Deutsche Staatsbibliothek számos könyvtárnak fizet elő központilag külföldi folyóiratokat.

Az NDK jogszabálya minden állampolgár számára lehetővé teszi a könyvtárközi kölcsönzést, tanulási, kutatási, oktatási, vagy továbbképzési célból. Nemzetközi vonatkozásban az NDK rendszere a kölcsönösség elvére épít könyvtárak és államok között egyaránt. Központja a Deutsche Staatsbibliothek, amely a központi katalógusokat is gondozza. (A központi katalógus a kérések 50–60%-ára tud lelőhelyet adni.) Külföldi kölcsönzés

is csak rajtuk keresztül lehetséges. A kérések kielégítésének ideje gyakran hosszú, ennek okát a kérések számának növekedésében látják.*

Malaysia¹³. A könyvtárközi kölcsönzés első szabályzata 1977-ben keletkezett öt egyetemi és a nemzeti könyvtárra vonatkozóan. A könyvtárközi kölcsönzési kérések mennyisége egyelőre még kevés. Kedvező kapcsolataik vannak Ausztráliával és Angliával. A fenti könyvtárak jelentős mértékben szolgáltatnak másolatokat. A régi maláj dokumentumokat főként a British Múzeum könyvtárából és más angol könyvtárakból szerzik be másolatban. Sürgős feladatnak tartja a beszámoló a szükségletek részletes tanulmányozását.

Norvégia¹⁴. Az ország nagykiterjedésű, ritkán lakott, könyvtárügye magas színvonalú, a könyvtermelés mennyisége nem nagy. A cikk e sajátos helyzetből kiindulva szemléli az UAP célkitűzéseit. A könyvtárközi kölcsönzés régen működik már Norvégiában, de az utóbbi időben mintha kissé öncélúvá vált volna. A kérések nyomán mire a szokott utat végigjárva meglelik a könyvet, az már gyakran nem is szükséges. Pedig minden megyei könyvtárnak van telexe, és a megyei könyvtárak központja az oslói városi könyvtár, birtokában a nemzeti könyvtár központi katalógusainak másodpéldányaival.

A szerző a könyvtárost tekinti – norvég viszonyok között – a kiadványokhoz való hozzáférés egyik legfőbb tényezőjének. A nagyon szórt településeket és nagy távolságokat átfogó norvég könyvtári rendszerben a kis települések könyvtárosainak képzését, bibliográfiai segédeszközökkel való jobb ellátását sürgeti. A könyvtárközi kölcsönzés belföldön ingyenes, annak ellenére, hogy a postaköltségek igen magasak. Nemzetközi vonatkozásban egyezményeket sürget a könyvtárközi kölcsönzések postaköltségeinek csökkentésére.

A fotomásolatok elősegítik a szolgálatot és ennek gyorsaságát, de megoldatlanok és akadályt jelentenek a szerzői jogi problémák.

Együttműködési terv a könyvtárak között nincsen. A jelenlegi gazdasági helyzetben nagyobb állami támogatásra lenne szükség a szolgálat szintentartására.

1977-ben a nemzeti könyvtárból érkezett mintegy 20 000 kérésből 11 000 teljesült (55%), ennek egy negyedét külföldről elégítették ki. A könyvtárközi kölcsönzés állapotát jellemezve egy régi mondást idéz: egy rendszert sem erősebb, mint ennek a leggyengébb láncszeme.

A szerző a gyarapítás lényeges tényezőjének tekinti a nemzetközi cserét. A gyarapítási kooperáció a skandináv országokban (Scandia-terv) alapvető tényezője lett további kooperációknak.

Az ellátási rendszerek centralizációjával kapcsolatosan a norvég viszonyok alapján negatív álláspontot foglal el. Egyébként általános a jelszó „nem növelni tovább” sem az országos könyvtárak feladatait, sem a könyvtáraknak küldött kérések számát, sem a könyvkiadás méreteit. A szakmai gondolkodás inkább a decentralizálás irányába hat.

Egyesült Királyság¹⁵. A kiadványok hozzáférhetőségét két szempontból vizsgálja a szerző: a kérések és a kielégítés oldaláról. Az országból származó kérés háromnegyed

---

* Az NDK könyvtárközi kölcsönzéséről részletes beszámoló jelent meg lapunk 1979/6. számában (613–616.p.).

része egyenesen a BLLD-hez érkezik, a fennmaradó egynegyedrészből az, ami máshol nem elégíthető ki szintén. Külföldre csupán a kérések 0,7%-át küldik, bár ez számszerűen jelentős mennyiség: 1977/78-ban pl. 17 580 kérés volt. Ezek 70%-a kielégítést nyert, átlag három hónap alatt. (A leggyorsabb elintézés egy hét, a leglassúbb 82 hét volt.) Országon belül az átfutási idő 7 nap. Ezért nekik nem érdemes külföldről kérni. A legtöbb külföldre irányuló kérést a kiadó országhoz küldik, az átfutási idő a legfejlettebb könyvtári rendszerű országok esetében is 3 hónap. A késedelem egyik oka, hogy nem veszik igénybe a légitársaságokat, a másik a lelőhely megállapítás bizonytalansága, ill. lassúsága és az ügykezelés problémái. A BLLD igen sok külföldi kérést elégít ki. 1977/78-ban 21 000 művet kölcsönzött eredetiben és 93 000-et másolatban. A kielégítés aránya kb. 90–95% a BLLD saját állományából, és 5% az ország más könyvtáraiból. Az angol folyóiratokra vonatkozó kérések kielégítése 95%-os. A legtöbb folyóíratra vonatkozó kérés azonban nem brit folyóíratra szól, valamiféle nemzetközi forrásnak tekintik világszerte, tárgyra és nyelvre való tekintet nélkül érkeznek hozzá kérések. Egyik nagy ország BLLD-hez küldött kéréseinek harmada saját kiadású folyóirataira vonatkozott. Ez egészségtelen és szükségtelen helyzet. A kérések 22%-a Nyugat-Európából, 20%-a Kelet-Európából származott a fenti időszakban. Hangsúlyozza, hogy a BLLD brit kiadványok kölcsönzéséért vállal felelősséget, a külföldiekért nem. Hangsúlyozza, hogy az UAP az egyetemes hozzáférhetővé tételt jelenti, nem pedig könnyű megszerzését azoknak a kiadványoknak, amelyek máshonnan is megszerezhetők lennének.

Egyesült Államok¹⁶. A könyvtárközi kölcsönzés mennyisége az Egyesült Államokban is állandóan növekszik és néhány milliós nagyságrendű. A növekedés hatására azonban romlik maga a rendszer. Az igények növekedését gátolandó, néhány könyvtár kölcsönzésenként 2.5–8 dollárt kér. Ez nyílt felszólítás, hogy ne forduljanak hozzájuk.

Az amerikai könyvtárosi közvélemény most elsőrendű feladatának tekinti a számítógépes visszakeresésre alapozott hálózatok kiépítését, amely a bibliográfiai tájékoztatás és a hozzáférés javításához vezet.

Az UAP kevésbé ismert az amerikai könyvtárosok előtt és kevesebbet foglalkoztak vele a szakemberek, mint Európában. Az amerikai könyvtárak elsősorban az ország saját kutatóit kívánják ellátni. Az igények súlya hagyományosan a nagy egyetemi és központi tudományos könyvtárakra nehezedett.

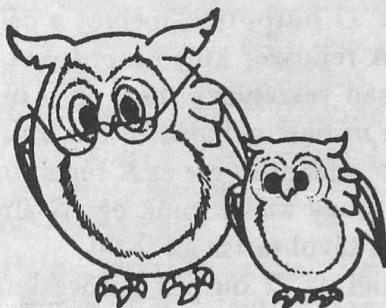
Ez magyarázza a nagy könyvtárak jelenlegi nehézségeit. A helyzet mostanában kezd változni azzal, hogy a számítógépes rendszerek, mint az OCLC (Ohio College Library Center), lelőhely információkat szolgáltatnak a kis és közép nagyságú könyvtárak állományáról is, és ezek a könyvtárak kezdik kölcsönözni állományukat. A nagykönyvtárak rövidesen tapasztalni fogják könyvtárközi kölcsönzésük csökkenését.

Az amerikai könyvtárosoknak nem közömbös a rendszer romlása. Éppen ezért hozták létre (a BLLD példájára) a Nemzeti Folyóirat Központot (National Periodical Centre), amelytől szintén a nagykönyvtárak tehermentesítését és a folyóiratok, valamint egyéb sorozati kiadványok jobb hozzáférhetőségét remélik.

Mivel a világ kiadványtermelése állandóan nő, egy idő múlva az amerikai könyvtárak is egyre kisebb hányadát tudják e kiadványtermésnek megszerezni. Hosszabb távon tehát számukra is egyre nagyobb jelentősége lesz az UAP-nak.

IRODALOM

1. International Federation of Library Associations. Draft Medium Term Programme. 1975–1978. (Working Document IV.) The Hague, 1975. 23 p.
2. LINE, M. B.: Universal Availability of Publications. = Unesco Bulletin for Libraries. 31.vol. 1977. 3.no. 142–151.p.
3. Az IFLA 1978. évi konferenciájának előadásaiából:
VICKERS, S. C.: Einer weltweiten UAP – Universalen Verfügbarkeit der Veröffentlichungen entgegen. 10 p. (Gépirat.)
URQUHART, D. J.: UAP in einem entwickelten Lande. 4 p. (Gépirat.)
4. LINE, M. B.: UAP and Interlibrary Lending. = IFLA Journal. 4.vol. 1978. 2.no. 118–121.p.
5. LINE, M. B.: Universal Availability of Publications: Progress and Development. = IFLA Journal. 4.vol. 1978. 4.no. 345–346.p.
6. LINE, M. B. – BRIQUET DE LEMOS, A. A. – VICKERS, S. C. – SMITH, E. S.: National Interlending Systems: a comparative study of existing systems and possible models. Paris, Unesco, 1978. 280 p. Bibliogr.: 244–280.p.
7. LINE, M. B. – VICKERS, S. C.: Principles of National Interlending Systems. = National Interlending Systems: a comparative study of existing systems and possible models. Paris, Unesco, 1978. 240–243.p.
8. LINE, M. B.: The Practical Impact of UAP. = Unesco Journal of Information Science Librarianship and Archives Administration (UJISLAA). 1.vol. 1979. 2.no. 76–78.p.
9. BRIQUET DE LEMOS, A. A.: UAP and Brazil. = UJISLAA. 1.vol. 1979. 2.no. 78–81.p.
10. POPOV, V.: UAP and Bulgaria. = UJISLAA. 1.vol. 1979. 2.no. 81–84.p.
11. CHAUVEINC, M.: UAP and France. = UJISLAA. 1.vol. 1979. 2.no. 84–88.p.
12. GENZEL, P.: UAP and the German Democratic Republic. = UJISLAA. 1.vol. 1979. 2.no. 89–92.p.
13. LIN HUCK TEE: UAP and Malaysia. = UJISLAA. 1.vol. 1979. 2.no. 92–95.p.
14. GRANHEIM, E.: UAP and Norway. = UJISLAA. 1.vol. 1979. 2.no. 96–99.p.
15. LINE, M. B.: UAP and the United Kingdom. = UJISLAA. 1.vol. 1979. 2.no. 99–101.p.
16. DOUGHERTY, R. M.: UAP and the United States. = UJISLAA. 1.vol. 1979. 2.no. 102–103.p.

A BIBLIOGRÁFIAI ELLENŐRZÉS KIBERNETIKÁJA A dokumentációs visszakereső rendszerek elmélete felé

WELLISCH, H. H.: Cybernetics of bibliographic control: toward a theory of document retrieval systems c. írás alapján (Journal of the AIS. 31.vol. 1980. 1.no. 41–50.p.) DIENES GEDEONNÉ tömörítvénye.

A bibliográfiai ellenőrzésnek, amely az elmúlt években Egyetemes Bibliográfiai Ellenőrzés néven vált ismertté, a következő fő funkciói vannak:

1. a formai, leíró funkció,
2. az adatoknak bibliográfiai leírásban való összegyűjtése,
3. ezen adatok szekvenciális rendezése, végül
4. a tartalmi feltáró funkció.

Az Unesco és a Library of Congress meghatározása szerint a bibliográfiai ellenőrzés „azon írott és nyomtatott rekordok ellenőrzését jelenti, melyeket bibliográfiai célból állítottak össze, vagy amelyeket valamely bibliográfia szolgáltatót”.

P. Wilson szerint a bibliográfiai ellenőrzés két fő területe a *leíró ellenőrzés*, mely a dokumentum formai, fizikai jellemzőire vonatkozik és a *feltáró ellenőrzés*, mely a dokumentumok tartalmát, témáját öleli fel. Véleménye szerint a leíró ellenőrzés teljeskörű lehet, de a leíró, tartalmi ellenőrzés sohasem lehet és nem is lesz teljeskörű.

Kérdés tehát, hogy egy bibliográfiai rendszerben mit lehet és mit nem lehet szabályozni és milyen ellenőrzést kell foganatosítani az egyes elemek tekintetében.

A kibernetikai ellenőrzést egy rendszermodellben kell vizsgálni, ahol a rendszer egy adott E környezetben működik, O outputtal, melyet a cél érdekében bizonyos elérhető m határok között kell tartani. A rendszer külső inputokat fogad be, melyek mindegyike D zavart jelenthet és potenciálisan veszélyeztetheti az O output használhatóságát. Annak érdekében, hogy az O outputot m használhatósági határok között tudjuk tartani, a rendszernek szüksége van C ellenőrzési lehetőségre és R regulátorra, melyeket az E környezethez lehet kapcsolni oly módon, hogy kialakítunk egy S alrendszert, melynek célja, hogy fenyegető és nem kívánt D zavart távol tartsa az O -tól.

A bibliográfiai ellenőrzésnél az O output a következő bibliográfiai leírási követelményeknek kell hogy megfeleljen:

1. A bibliográfiai leírásnak minden egyes tárolt dokumentumot egyedileg azonosítani kell. Ezt a C_1 ellenőrző-rutin (a katalogizálási szabályok) biztosítja.
2. A bibliográfiai leírásnak betűkből és/vagy számokból kell állnia, amelyet mind az operátor, mind a rendszer felhasználója ismer, és amely a C_2 ellenőrzőrutin szerint használható.

3. A bibliográfiai leírás elemeinek előre meghatározott sorrendet kell követniük a C_3 rutin szerint.

Minden bibliográfiai leírásnak előre meghatározott helye van, ahonnan lehívható.

A C_1 rutinnak elvben végtelen sok eleme lehet: szerzők neve, dokumentum címe és más azonosítók. Hogy ezeket hogyan, milyen formában, sorrendben kell felvenni, erre sokféle katalogizálási szabály van, melyből talán a legelterjedtebb az angol-amerikai katalogizálási szabályzat. Az automatikus katalogizálás megvalósításánál az a fő probléma, hogy a katalogizáló egyéni döntéseitől függ, hogy mely dokumentációs elemet honnan emel ki, mivel az adatok nem szabályozott formában jelennek meg a dokumentumokon, pl. cím nem mindig a címlap második eleme stb.

Ahhoz, hogy az automatikus katalogizálás megvalósulhasson, a következő feltételeknek kell teljesülniük: -

1. a katalogizálási szabályoknak logikusoknak, állandóknak, és programozhatóknak kell lenniük.

2. a bibliográfiai azonosításhoz szükséges adatoknak vagy egyértelműen azonosítható formában, vagy megfelelő azonosító kódokkal kell a dokumentumon szerepelniük.

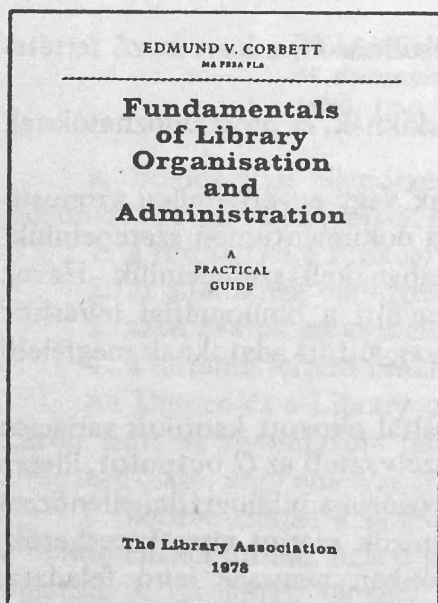
3. az azonosító adatoknak géppel olvasható formában kell szerepelniük. Ha ez a feltétel teljesül, akkor a C_2 ellenőrző program összegyűjti a bibliográfiai leíráshoz szükséges azonosító adatokat. A következő feladat az összegyűjtött adatoknak megfelelő sorrendbe szedése; ezt a feladatot a C_3 rutin végzi.

A regulátor (R_1, R_2, R_3) feladata, hogy D_n input által okozott kaotikus variációs lehetőségeket olyan formára transzponálja, mely nem veszélyezteti az O outputot, illetve azt továbbra is m határok között tartja. Ezzel egyben megvalósul a bibliográfiai ellenőrzés fő célja: a dokumentumok bizonyos adott formai jellemzők szerint visszakereshetők.

A legtöbb bibliográfiai ellenőrző rendszernek azonban nemcsak leíró feladata, hanem tartalmi-feltáró funkciója is van. Ehhez egy negyedik ellenőrző-rutint (C_4) használnak, nevezetesen egy indexelő nyelvet és annak a szabályrendszerét. Az indexelő nyelv lehet „természetes” nyelv, vagy annak valamilyen ellenőrzött formája, vagy valamilyen mesterséges nyelv, mint egy osztályozási rendszer. Akár a természetes nyelv, akár valamely indexelő nyelv vagy osztályozási rendszer alkalmazása mellett dönt valamely rendszer, az mindig magán hordja az osztályozó vagy indexelő személy szubjektív ítéletét. A problémát még növeli a felhasználó szubjektív ítélete, mellyel a keresett témát meghatározza. Ez a két szubjektív témameghatározás gyakran nem esik egybe részben azért, mert két embernek különböző elképzelése van a világról, részben azért, mert a relevancia meghatározás olyan egyéni ítéleteken alapszik, melyek személyektől, társadalmi hovatartozástól és időtényezőtől függően változnak.

A dokumentumbázis tartalmi ellenőrzése csak úgy valósulhat meg, ha a rendszer ellenőrzött kulcsszavak és a szinonímák utalórendszerét alkalmazza. Tehát egységes, standardizált módszerek alkalmazására van szükség ahhoz, hogy a bibliográfiai ellenőrzés betöltse ezt a feladatát is.

KITEKINTÉS

CORBETT, E. V.: Fundamentals of library organisation and administration. A practical guide. London, Library Association, 1978. 291 p.

A könyvtárszervezés és -irányítás alapelemei

A könyvnek legnagyobb vonzereje talán az, hogy fókuszában mindvégig a könyvtári gyakorlat áll: a szervezési és vezetési tevékenységet kizárólag a gyakorlat – pontosabban a brit gyakorlat – alapján elemzi.

A szerző következetesen kerüli az elmúlt években különösképpen előtérbe került ún. „tudományos” management elméletét és nyelvezetét, és az egyszerű, mindennapi szakmai szókincs használatával igyekszik megközelíteni az egyes kérdéseket. Azokra az alapvető

gyakorlati tényezőkre koncentrálnak, amelyek a legtöbb könyvtárban közösek, példáiban azonban azokat a típusokat emeli ki, amelyek legjobban illusztrálják az éppen tárgyalt problémát: leggyakrabban a közművelődési, az egyetemi és a nemzeti könyvtárakat.

A történelmi háttérrel bemutatkozó bevezető fejezet után olyan „alapelemek” megvilágítása következik, mint a könyvtár és a fenntartó szervezet kapcsolata, a bizottság-szintű ellenőrzés, a könyvtár céljai, a könyvtári rendszer alapvető szerkezete, a finanszírozás, a személyzet, az állománygyarapítás, az állománybiztonság és végül, de egyáltalán nem utolsósorban: a könyvtár és az olvasó kapcsolata.

E kérdéscsoportnál abból a „ranganathani” elvből indul ki, hogy a könyvtár elsősorban az olvasóért van. Ez az „eszmei mondanivaló” végigvonul az egész művön. Ebből következik az a megállapítás is, hogy a könyvtári tevékenység profitja megfoghatatlan. A könyvtár az ipari termeléssel ellentétben nem törekedhet kézzel fogható, pénzben kifejezhető haszonra; célja az egyén és az egyének útján a társadalom fejlesztése, előremozdítása, és e folyamat nyomon követése, mérése lehetetlen vállalkozás.

Mivel a kézikönyvnek, tankönyvnek egyaránt jól használható, igen hasznos műkülönféle kérdéseket tárgyaló, önmagukban is megálló fejezeteinek a recenzió kedvéért történő egybeolvasztása, egységként való kezelése megvalósíthatatlan vállalkozás lenne,

nem marad más hátra, mint néhány olyan figyelemre méltó tény, érdekesség kiragadása, amelyek ismerete hasznos lehet az olvasó számára.

A könyvtártípusokkal és fenntartóikkal, felügyeleti szerveikkel (parent body) foglalkozó fejezetből először a három nemzeti könyvtár: a British Library, a skót Nemzeti Könyvtár és a velszi Nemzeti Könyvtár szervezetét, irányító testületeit ismerhetjük meg, majd az egyéb kormányzati könyvtárak közül a két leghíresebbnek, az Oktatási és Tudományos Minisztérium felügyelete alatt működő Természettudományi Múzeumi Könyvtárnak (Science Museum Library) és a British Museum Könyvtárának (British Museum Library) bemutatása következik.

A könyvtártípusok sorában ezután a szakkönyvtárak, az egyetemi, a főiskolai-technikumi és a közművelődési könyvtárak irányítási szervezetének ismertetése következik. Innen csak egy érdekesség. Nagy-Britanniában a szakkönyvtárak egyik kategóriáját képviselik a szakmai egyesületek és társaságok könyvtárai. Esetükben a felügyelet természetesen az egyesület irányító tanácsának feladata; e szervezetek azonban a növekvő dokumentumárak miatt egyre kevésbé tudják könyvtáraikat fenntartani. A brit Könyvtáros Egyesület (Library Association) például kiemelkedően gazdag, korszerű könyvtárral rendelkezett, de ezt 1975-ben az említett ok miatt a British Library-hez kellett csatolni.

A könyvtárak bizottságok útján történő irányítása sehol a világon nem hódított akkora teret, mint Nagy-Britanniában – nem véletlen tehát, hogy Corbett egy egész fejezetet szentel ennek a vezetési formának. A bizottságok fajtáit szemügyre véve meg kell különböztetnünk a végrehajtó, az ajánló és a tanácsadó bizottságot; neveik a felügyeleti szerv által meghatározott funkciókat is magukban foglalják. Ezeket állandó bizottságoknak nevezik, megkülönböztetve őket az egy meghatározott feladat, probléma megoldására létrehozott ad hoc bizottságoktól. A bizottságok, miután kis létszámú, szakemberekből vagy legalábbis lelkes pártolókból álló tagságukkal képesek a problémák részletes megtárgyalására, a vezetés igen hatékony eszközei. Igaz, sok könyvtáros, akinek ilyen bizottságokkal van dolga, irigykedve gondolhat az iparvállalati könyvtárakban dolgozó kollégáira, akik „bizottságmentesen” tevékenykedhetnek. Az utóbbi könyvtárakban a könyvtáros a részleg teljes jogú vezetője, így a könyvtár sikere vagy kudarca kizárólag rajta múlik – ha tevékenysége semmi haszonnal nem jár, az elbocsátás sorsára jut. Az egyetemi és közművelődési könyvtárosnak azonban nem az a feladata, hogy profit által motivált igazgatói tanácsok kedvébe járjon, hanem az, hogy a felhasználók legkülönfélébb igényeit kielégítse. A bizottság e könyvtárak esetében nemcsak igazgatási szereppel bír, hanem kommunikációs csatornát is jelent a fenntartó, a felhasználó és a könyvtáros között.

Legyen bármilyen tökéletes a vezetés, bármilyen képzett a személyzet, a megfelelő szolgáltatások alapvető feltétele a működtetésükhöz, fenntartásukhoz szükséges pénz. A könyvtárosoknak, irányító testületeknek ezért fel kell becsülniük (általában egy évre előre) a könyvtár várható költségeit. Ha rosszul becsülik fel, a vezető testületek igen drasztikus határozatokat hozhatnak, amelyek eredménye legtöbbször a szolgáltatások csökkentése.

A pénzgazdálkodásnak a becslés, a költségvetés csak az egyik oldala – a másik oldal az ellenőrzés. Másként szólva a könyvtáros azért is felelősséggel tartozik, hogy a költségek a megszavazott célokra lettek-e fordítva. A gazdálkodást pénzügyi előírások szabályozzák,

az ellenőrzés pedig revízió formájában történik. Az ún. belső revíziót az intézmény saját revizorai végzik, és ez bármikor bekövetkezhet; a külső revízió során – általában évenként – külső, független revizorok ellenőrzik a könyvtár könyvelését. A külső revíziót könyvtári törvények szabályozzák.

A pénzgazdálkodást tárgyalva nem szabad szó nélkül hagynunk a könyvtárak díjazási rendszerét sem. Az általános szempontokat az 1964-es Közművelődési Könyvtári és Múzeumi Törvény (Public Libraries and Museums Act) adja meg: könyvet, folyóiratot, vagy folyóiratcikket ingyenesen kell kölcsönözni, míg az előjegyzésért és értesítésért, valamint a késedelmes visszahozatalért díjat lehet felszámítani. Az utóbbi időben azonban egyre inkább elterjed az a nézet, hogy a felhasználói díjszabásokból származó összeget számottevő bevételi forrásnak tekintsék és minden szolgáltatás díjazási alapon történjék; a British Library-ben is már csak a helybenolvasás és a könyvkölcsönzés ingyenes.

Feltételezve, hogy egy könyvtár megfelelő pénzgazdálkodási és elhelyezési körülmények között dolgozik, az átfogó és hatékony szolgáltatásoknak a legfontosabb feltétele a személyzet. A cél az, hogy a különféle képzettséget, emberi természetet, magatartást igénylő munkaköröket megfelelő dolgozók lássák el, olyan feltételek mellett, hogy örömmel végezzék munkájukat. E célt állandóan szem előtt tartva Corbett e fejezetben a személyzet szerkezeti kialakítását, a munkaköri leírásokat, a munkaelemzést, a kiválasztás módszereit, az ösztönzés, a továbbképzés stb. kérdéseit tárgyalja. Talán egy érdekességet emeljünk ki innen is: a személyzeti vezetés rendszerét. Ellentétben pl. az USA-val, ahol a könyvtárak jóval függetlenebbek, és ahol a személyzet összes kérdéséért, a fizetésektől az elbocsátásig, egy egész osztály felelős, az Egyesült Királyságban a könyvtárak személyzeti vezetése bizottságok útján történik (természetesen nagykönyvtárakról van szó). A fizetési határokat és a munkafeltételeket ún. országos tárgyaló testületek alakítják ki, amelyekben az alkalmazók és az alkalmazottak is képviselve vannak.

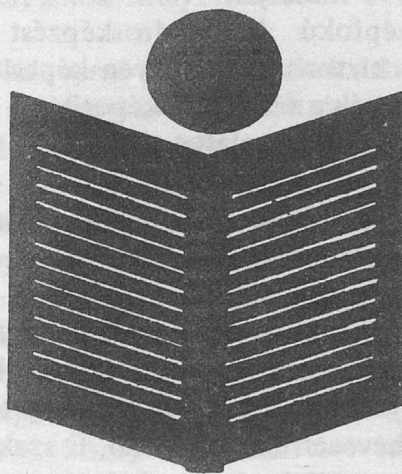
A könyvtári szolgáltatások legfontosabb „alapelemével”, a felhasználóval a könyv utolsó fejezete foglalkozik. A felhasználó a könyvtár „raison d'être”-je; minden, amit az előbbiekben tárgyaltunk, e végső cél érdekében történik. A public relations tevékenység azonban nemcsak a felhasználó felé irányul, hanem a fenntartó intézmények anyagi támogatása is sokszor ettől függ, sőt, az ország egész könyvtári rendszeréről kialakult képért is felelős.

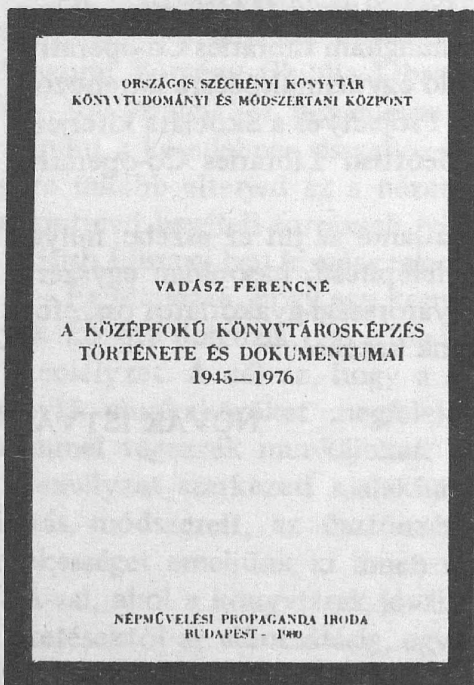
Melyek azok a tényezők, amelyek a könyvtár és a felhasználó kapcsolatát befolyásolják, meghatározzák? Mindenekelőtt a könyvtár épületének elhelyezkedése, belső elrendezése, felszereltsége a világítástól a katalógusrendszeren keresztül a bútorokig, a könyvtárakról való közérthető tájékoztatás, továbbá a személyzet és a felhasználók közötti kapcsolat, a könyvtári szolgáltatások rendszere – elsősorban a szelektív információterjesztés és a folyóiratkörözés hatékonysága –, a könyvtárról szóló kiadványok, évkönyvek, kiállítások, kulturális események, a tömegkommunikációs eszközök felhasználása, a könyvtárosok előadásai könyvtáraikról, a más könyvtárakkal való kapcsolat, a könyvtárközi kölcsönzés, a kooperatív állománygyarapítás és raktározás. Nem elhanyagolható a szakmai egyesületek szerepe sem: a 24 ezer tagú Library Association 1898-as Királyi Chartája szerint az egyesület célja, hogy a képzéstől a könyvtárakban érdekelt személyek tömörítéséig mindent tegyen meg a könyvtárak fejlesztéséért és hatékonyságuk előmozdításáért.

Végezetül még egy tény, amely beszédesen bizonyítja a könyvtáraknak az utóbbi időben előtérbe került felhasználóra-orientáltságát: a számítógépek kooperációban történő kihasználása. Az effajta együttműködés nélkül a könyvtárak nem tudnának olyan minőségű és mélységű szolgáltatásokat nyújtani, mint amilyeneket kooperációban nyújtanak. A számítástechnikára épülő együttműködés beszédes példái a MARC-rekordokon alapuló, kooperatív katalogizálási program, a BLCMP (Birmingham Libraries Co-operative Mechanization Project), a körözési rendszerek területén való együttműködésre létrehozott SWALCAP (South Western Academic Libraries Computer Project) és a Skóciára kiterjedő on-line bibliográfiai feldolgozást szolgáló SCOLCAP (Scottish Libraries Co-operative Automation Project) programok.

E. V. Corbet könyvét olvasgatva az embernek óhatatlanul az jut az eszébe: milyen jó lenne, ha valaki vállalkozna arra, hogy egy hasonló felépítésű, hasonlóan egyszerű, közérthető nyelven megírt, korszerű – csak éppen a magyarországi gyakorlatot összefoglaló – művet adjon könyvtároshallgatóink és könyvtárosaink kezébe!

NOVÁK ISTVÁN

VADÁSZ Ferencné: A középfokú könyvtárosképzés története és dokumentumai 1945–1976. Bp. OSZK KMK – NPI. 1980. 128 p.

A szerző több mint egy évtizedig állt a középfokú könyvtárosképzésért felelős szervnek, az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ Oktatási Osztályának élén, így a téma egyik legavatottabb szakértőjének tarthatjuk. Nemcsak a történeti összefoglalókor, hanem hivatali munkája során éveken át a gyakorlatban is elmélyülten foglalkozott a középfokú könyvtárosképzést életre hívó igényekkel, a képzés fejlesztésével, különféle formáival és szervezeti kereteivel. Módjában állt figyelemmel kísérni a képzés színvonalát, eredményeit és hiányosságait. Véleményét számos fórumon elmondta, megírta, mint azt az ebben a műben is közölt minisztériumi beadványok, állásfoglalások, előterjesztések stb. mutatják.

Mint ismeretes, a középfokú könyvtárosképzést 1976-ban megszüntették, a 2/1976-os miniszteri rendelet biztosította az ilyen képesítéssel rendelkező könyvtárosoknak, hogy utólag megszerezhessék a felsőfokú képesítést.

A könyvtárosképzés jövőjével kapcsolatos mai viták és gyakori szervezeti változtatások közepette igen hasznos és aktuális a megszüntetett képzési forma történetének feldolgozása, szerepének összevetése a hasonló külföldi tapasztalatokkal, a történeti távlat jóvoltából adódó tanulságok levonása. Vadász Ferencné számos megállapítása a könyvtárosképzés egészére, az alapfokú és a felsőfokú képzésre is vonatkozik, mivel a képzési szinteket mint egymással összefüggő, rendszeralkotó tényezőket vizsgálja.

Minél gyorsabb a könyvtárak, az egyes könyvtártípusok mennyiségi fejlődése, annál nagyobb szakadék támad a könyvtárosok iránti mennyiségi és minőségi kereslet, valamint a kínálat között – mutat rá a bevezetőben a szerző. E szakadék áthidalására világszerte az utóképzést választották. Az utóképzés konkrét megvalósulási formái, színvonala „mindenkor az adott ország társadalmi-politikai fejlődésének függvénye”.

A szerző a középfokú könyvtárosképzés történetét időrendben, hat fejezetre bontva vizsgálja. A könyvtárosképzés kialakulásának történeti előzményeit veszi először számba, majd az 1956-os egységes, országos továbbképzési terv következményeként beinduló középfokú könyvtárosképző tanfolyam kezdeti szakaszáról ír. A harmadik fejezet az 1959–65-ig terjedő időszak története. Ekkor lett a KMK Oktatási Osztálya a tanfolyamok felelőse: egységes vizsgakövetelményeket állítottak össze, bevezették a központi

nyilvántartást, megszervezték a tankönyvtári rendszert, jegyzeteket adtak ki stb. Az 1962-es képesítési utasítás a könyvtáros szakoktatást is szabályozta. A tanfolyami formát intézményesítették, ezzel a középfokú könyvtárosképzést kirekesztették az iskolarendszerből.

A középfokú könyvtárosképzés helyzetével az 1970. évi III. Országos Könyvtárügyi Konferencia is foglalkozott. Ajánlásaiban rögzítette, hogy a középfokú könyvtárosképzés ügye megoldatlan, a középfokú munkakörök elhatárolása bizonytalan, amelyet pontosítani kell, hogy a képzés célját is ehhez lehessen igazítani.

Különbséget kell tenni az érdemi munkát végző könyvtárosok (akiknek feltétlenül felsőfokú végzettséggel kell rendelkezniük) és a hivatásos könyvtárosok mellett tevékenykedő könyvtárkezelők között, akik iránt a nagy munkamegosztással működő könyvtárakban az igény világszerte növekszik, hangsúlyozta a könyvtárosképzés felülvizsgálatára 1971 végén alakult bizottság. A bizottság javasolta, hogy a könyvtárosképzés legyen háromszintű. Az új rendszer fokozatos bevezetésével a középfokú könyvtárosképzés megszűnt. Az új helyzet új problémákat szült, amelyeknek elemzése már nem tartozik a szerző tárgyához, csupán utal rájuk. Az egyik legnyilvánvalóbb gond, hogy sem az egyetem, sem a főiskolák nem tudnak kibocsátani olyan nagy számú végzett könyvtárost, mint amennyire szükség volna, vagy ahányat korábban középfokon kiképeztek (3100 fő szaktanfolyamokon, 3460 fő a tanítóképző intézetekben).

Marad tehát a viszonylag könnyen megszervezhető könyvtárkezelői tanfolyam, de féltő, hogy a főiskolai képzési kapacitás elégtelensége, főleg a budapesti főiskolai szakkönyvtárosképzés megoldatlansága miatt ezek a tanfolyamok egyre inkább a középfokú könyvtárosképző szaktanfolyamok helyét kezdik betölteni, lényegesen alacsonyabb óraszámúval és igényekkel.

Világszerte a képzési színvonal emelkedésének lehetünk tanúi, a hazai szakemberek többsége szintén a felsőfokú könyvtárosi végzettséget tartja a könyvtárosi munkahelyek többségénél kívánatosnak. Ugyanakkor könyvtárainkba egyre nagyobb számmal kerülnek be a képesítés nélküliek, és közülük egyre nő a könyvtárkezelők száma —, előbb-utóbb a kívánt arány fölött is. A középfokú könyvtárosképző szaktanfolyamok utóda pedig — ez Vadász Ferencné könyvének egyik fontos tanulsága — a főiskolai könyvtárosképzés és a könyvtárkezelő képzés *együttese*; ha ezek helyes aránya megváltozik, a középfokúnál rosszabbul működő képzési rendszert kapunk.

A könyv második része értékes dokumentumokat közöl: a különböző szaktanfolyamok tanterveit, óra- és vizsgaterveit, a népművelő-könyvtár szak tantervét stb. Érdekes kimutatásokat találunk itt a középfokú oklevelet szerzett könyvtárosokról. S végül a szerző kiváló bibliográfiát állított össze a szaktanfolyamon és a tanítóképzőben használt jegyzetekről, tankönyvekről.

A szerző időben és tartalmilag hatalmas anyagot dolgozott fel. A középfokú könyvtárosképzés történetét a társadalmi-intézményi feltételek változásának megfelelően jó érzékkel szakaszolja, a problémák elemző feltárásával vezet el szinte napjainkig. Vállalkozása sok szempontból úttörő jellegű, s nyilván termékenyen fog hatni mind a könyvtárügy további fejlődésére, mind pedig a hasonló oktatástörténeti áttekintések szerzőire.

CSAPÓ EDIT

PATTE, Geneviève: *Laissez-les lire! Les enfants et les bibliothèques*. Paris, 1978, Les Éditions ouvrières. 293 p.

Hagyjátok őket olvasni! A gyerekek és a könyvtárak.

A címlapon *Helen Oxenbury* rajza. Angol humor: egy gyerek, akinek már csak a torzonborz beat-frizurája és a rémült szemei látszanak ki egy öreg vasfazékból. Körülötte a felnőttek, a papa, egy rendőr és egy hivatalnokféle, amint leplezetlen dühvel gyömöszölik befelé. A fazék alatt ég a tűz. Még egy pillanat – és a tanítónő, aki ott áll készenlétben, ráteszi a fődőt, és a gyerek eltűnik a vasfazékban.

Ezt a vérfagyasztó karikatúrát ellenpontozza mindjárt a bevezetőben a szerző. „Egy téli estén, véletlenül, a párizsi Boutebrie utcán kószáltam – kezdi, mintha regényt írna – és megálltam az Heure joyeuse ablakai előtt.” A látvány, a könyvtár hangulata, a gyerekek vidámsága és az a mód, ahogy a két könyvtáros foglalkozott velük, olyan nagy hatást gyakorolt rá, hogy reggel visszatért a könyvtárba, és egész életére elkötelezte magát a gyermekkönyvtáros pálya mellett. Az első benyomása az évek során meggyőződéssé vált: a gyermekkönyvtár az egyetlen olyan hely, ahol a gyerek nincs kitéve a felnőttek önkényének, ahol komolyan veszik, meghallgatják, jól érezheti magát.

G. P. pályája tehát az Heure joyeuseben indult (magyarul kedvesen, de szokatlanul hangzik a könyvtár elnevezése: Boldog, vagy Vidám óra). Ez a könyvtár USA alapítványból 1924-ben létesült. Irattárában még megvan *Eugène Morel* megnyitó beszéde, amelyben a könyvtár célját így határozta meg: „Permanens önképzésre kell ösztönöznie a gyerekeket.”. Módszerként a foglalkozások hajlékony, dinamikus szervezését ajánlotta. A legfontosabbnak a könyvtáros gyermek iránti fogékonyságát tartotta. Már 1924-ben – amikor még a rádió is ritkaságszámba ment, s a TV-nek híre-hamva sem volt – hangsúlyozta a „médiák világába” való bevezetés időszerűségét.

A húszas években megbotránkoztató újítás volt, hogy nem választották szét az olvasókat sem kor, sem nem szerint. Máig megmaradt az a gyakorlat, hogy a könyvtáros minden könyvet elolvas, mielőtt a gyerekek odaadná, s a legjobbabból több példányt tesz a szabadpolcra. (A szabadpolc is újítás volt!) A meseórák ünnepi alkalmak. Nagyobb

gyerekek, szülők, egyetemisták tartották a felolvasásokat – s tartják ma is. A könyvtárnak egyetlen hiányossága, hogy nem kapcsolódik hozzá felnőtt részleg.

Az Heure joyeuse-ből G. P. útja előbb a müncheni Internationale Jugendbibliothek-ba, majd egy New York-i közkönyvtár gyermekrészlegébe vezetett (1961–63). Új feladatként a bevándorlók, illetve a vendégmunkások gyerekeivel való foglalkozás jelentkezett. A meseórák során már nemcsak a mesélés, hanem a meséltetés is nagy szerepet kapott. Anyanyelvükön, saját népi meséiket mondták el a gyerekek és a szülők. A szülőföldjük ünnepeit a könyvtárban ünnepelték, népi dalakat énekelték.

Párizsba visszatérve G. P. bekapcsolódott a Gyermekkönyvtáros Olvasókörök munkájába. Ilyen olvasókörök – mint a könyvtárosok önkéntes társulásai – Franciaországban elszórtan működtek. Kéthavonta összeállították az újdonságok jegyzékét, mi úgy mondanánk – recenziókkal, s eljuttatták az érdekelteknek (a kiadvány címe 1965-től: *Revue des livres pour enfants*). Megoldották a gyermekkönyvtári munka dokumentálását, és megkezdték a gyermekkönyvtárosok szakmai továbbképzését.

Ezeket a feladatokat 1965-ben átvette az akkor megnyitott Joie par les livres (A könyvek öröme) elnevezésű clamarti könyvtár. G. P. ma ennek az intézetnek a vezetője. Clamart Párizs külső övezetébe tartozó ipari lakótelep. A központjában lévő épület még ma is Európa legkorszerűbb és legszebb gyermekkönyvtárai közé sorolható. 19 munkatársa a következő osztályokon dolgozik (a felsorolás egyben funkciórendszerét is mutatja): maga a gyermekkönyvtár, dokumentációs központ, publikációk szerkesztősége, a már említett könyvtáros olvasókörök titkársága, továbbképzési osztály. A könyvtárban 3 állandó munkatárs és több francia, ill. külföldi ösztöndíjas specialista foglalkozik az átlagosan 2000 körüli gyermekolvasóval.

A kötet további részei arra a tapasztalati anyagra épülnek, amelyet itt, ebben a műhelyben megfigyelések és kísérletek során gyűjtött össze a szerző.

A könyvtár szerepe a gyerek életében

Új szempontokkal, rendkívül meggyőző módon fogalmazza meg G. P. korunk információözonének negatív hatását a gyerekekre. A gyerek általában nem kap választ az őt valóban érdeklő kérdésekre. Mit tud felelni egy felnőtt arra, hogy miért kék az ég és miért zöld a fű? Nincs idő arra, hogy az új ismeretet beépítsük a meglévők közé. A kíváncsiság így eltompul, „megszokjuk, hogy nem értjük”. – Az iskola szerepe csökken. Felmérés szerint a gyerek 10 ismeretegysége közül csak kettőt kapott az iskolától, a többit főként a TV-től. – A szülők többnyire „távol vannak”, Clamartban különösen számos „kulcsos gyerek” ténfereg az utcákon (az üres lakás kulcsát a nyakukba kötött zsinóron hordják). Mire van tehát szükségük? Helyes információkra, derűs környezetre és arra, hogy „az életre neveljék” őket. Minderre a könyvtár – ha vállalja a feladatot – képes, sőt, egyedül a könyvtár képes.

A bőség zavara

A következő fejezet a könyvválasztás nehézségeiről szól. A francia elemi iskolákban osztálykönyvtárak vannak és bibliobuszos szolgáltatás. Az osztálykönyvtárak összetétele kizárólag a tanító gondosságán múlik, tehát esetleges. Többnyire a kiadók elfekvő készletei, a maradék és a gyerekek megúnt, vagy eleve érdektelen könyvei kerülnek ide. A választás ebből a kínálatból nem sok jóval kecsegtet. – A szülők elég sok könyvet vásárolnak a gyerekeknek. Az ő választásukat gyermekkori emlékeik vagy a kiadók prospektusai befolyásolják. Sok szülő még könyvesboltba se szívesen megy, hanem a szupermarket polcáról, vagy az újságosbódéból veszi a könyvet.

A könyvtáros tudja, hogy a gyerek 5 és 15 éves kora között maximálisan 500 könyvet tud elolvasni. Azt is tudja, hogy a gyerek szívesen újraolvassa a kedves könyveit, így a nagyon széles választék helyett jól szelektált állomány kialakítására törekszik. G. P. egyetért *MacColvinnel*, aki a gyermekkönyvtárra vonatkozóan irányszámként az 1500–2000 címet (féleséget) adta meg.

Mi legyen tehát a könyvtárban? Képeskönyvek, a nélkülözhetetlen „sikerkönyvek”, főként azok, amelyeket a TV éppen időszerűvé tett, sok klasszikus, sok folyóirat és újság, médiák és játékok.

Röviden ír a gyermekkönyvtár katalógusrendszeréről. A betűrendes szerzői katalógust a gyerekek elég hamar megszokják. A kicsik a besorolást a képeskönyvek betűrendbe rakásával gyakorolják. A címkatalógust praktikus megoldásnak találja, mert a gyerekek jobban emlékeznek a könyv címére, mint a szerző nevére. Több érv szól viszont az ellen, hogy a szépirodalmat korosztályok számára, vagy témák szerint bontsák akár a katalógusban, akár szabadpolcon. A francia gyermekkönyvtárakban általános a Dewey-rendszer. Ennek legfőbb előnyét abban látja, hogy a felnőtt könyvtárban is használatos. Jó, ha ezt kiegészíti egy tárgyszókatalógus. Nem tartja rossznak a kötet-katalógusokat. Dániában például ilyenek vannak a repülőtereken, a fogorvosi várószobákban, az iskolákban. – Franciaországban nincs központi céduellaállítás. Egy munkaközösség dolgozik azon, hogy a gyerekek számára egyszerűsített címleírásokat a gyermekkönyvtárak lehető leg szélesebb körében meghonosítsa.

Mozgalmas könyvtári élet

Ez a fejezet a nehezen fordítható „L’animation” címet viseli, ami tartalmilag még legközelebb áll a némileg körvonalazatlan magyar „könyvtárpedagógia” kifejezéshez. Abból a köztudott tényből indul ki, hogy az iskola – minden törekvése ellenére – csak növeli a szociális-kulturális egyenlőtlenségeket. G. P. itt bizonyítja a bevezetőben hangsúlyozott meggyőződését, azt, hogy a gyermekkönyvtár az egyetlen olyan hely, ahol a gyereket emberszámba veszik, s hozzáfűzi: ahol nivellálhatók a társadalmi helyzetből adódó különbségek. Ez a szerepvállalás azonban megfontolandó következményekkel jár. Lehet, hogy a könyvek másodlagosak lesznek, és egyre inkább előtérbe kerülnek az egyéb foglalkozások, a napközi otthon jelleg, az animáció.

A gyereket az vonzza leginkább a könyvtárba, hogy ott mindig történik valami. Azt a hangulatot, amit a könyvtárban a legjobbnak tart Lev Kassil gyermekhősének szavaival fogalmazza meg (az 1934-es megjelenésű Képzeltbeli utazás c. könyvből): „Vidáman és szorgalmasan dolgoztunk, előadásokat rendeztünk, könyv-vitákat... év végén meghívtuk a szüleinket, kitakarítottuk a könyvtárat, feldíszítettük... csak a mamák jöttek el. Feltűzték a kontyukat a legszebb fésűjükkel, nagy, kidolgozott kezüket a sáljuk alatt összekulcsolták... Dino és Zorka teával kínálta őket és süteménnyel...” Érdekes és számunkra – most az új tanterv bevezetésének idején – nagyon aktuális G. P. álláspontja az iskola és a könyvtár kapcsolatának sokat vitatott kérdésében. Az együttműködés a könyvtár számára is hasznos, hiszen az iskolában találjuk meg potenciális olvasóink teljes körét, s itt találkozhatunk a szülőkkel is. Az „órák a könyvtárban”-gyakorlatról azonban a következőket írja: „...a fix időpontra jó előre megtervezett foglalkozások ritkán hozzák meg a kívánt eredményt. Az ehhez szükséges nehézkes szervezés könnyen arra vezet, hogy a könyvtárhasználat mesterkéltséggé és unalmas lesz... és a gyerek a könyvtárban az iskola függelékét látja. Az együttműködésnek ez a formája mindenképpen túlterheli a könyvtárost, aki iskolai segédszemélyzetté degradálódhat. Nem lesz ideje arra, hogy saját szerepére felkészüljön. A rendezvények előkészítését kénytelen felületesebben végezni, elmarad a könyvek és az egyéb dokumentumok alapos áttanulmányozása.”

Működési feltételek

Egy gyerekkönyvtárnak G. P. szerint tulajdonképpen két övezete van: az egyik a csendes foglalkozásnak fenntartott rész, a másik a közösségi övezet. Csendes foglalkozáson nemcsak az olvasás értendő, hanem például a zenehallgatás is.

Alapelvnek tartja a könyvtárápület flexibilitását. Változnak az igények és a lehetőségek. A működés döntő feltétele azonban maga a gyermekkönyvtáros, akiről mint „a felnőttvilág követéről” beszél. Milyen személyiségjegyek kellenek ehhez a pályához? Kíváncsiság, kiegyensúlyozottság, humor, kommunikációs készség, érzelmi és intellektuális érettség, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

Nemzedéki ellentétek

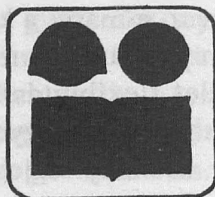
A gyerek zavarja a felnőtteket a könyvtárban, de ne felejtsük el, hogy a felnőtt is zavarhatja a gyereket. Egy-egy szülő azzal a szigorú kikötéssel hozza a gyereket a könyvtárba, hogy fél órát maradhat és nem olvashat képregényt. Mások gyerekkörnyezetbe kerülve valami merev, nagyképű pózt vesznek fel, gyakran agresszívek, vagy teljesen elbátortalanodnak. Mindénnek ellenére a könyvtárosnak vállalnia kell a közvetítő szerepet. Olyan helyzetet kell teremteni, mint egy jól szervezett családban: mindenkinek megvan a külön szobája, de az asztal körül találkoznak.

Ebben az összefüggésben foglalkozik a gyermekkönyvtárosokat fenyegető szakmai ártalommal is. Nem lehet ugyanis évtizedeken keresztül mindig és kizárólag gyerekek

körében élni és dolgozni. Szívesen gondol vissza G. P. a New Yorkban töltött évekre. Az ottani könyvtárakban a könyvtárosok hol a gyerek, hol a felnőtt részlegben dolgoztak. Ez nem jelenti azt, hogy nincs szükség gyermekkönyvtáros specialistákra. Franciaországban a „fejlettebb” könyvtárakban a gyermekkönyvtárosnak semmi köze sincs a felnőtt olvasószolgálathoz, holott ismernie kellene ennek a részlegnek a problémáit is, a legolvasottabb felnőttkönyveket, a folyóiratok széles körét. Lazább és rugalmasabb szervezésre lenne szükség, és akkor a gyerekkönyvtárost nem fenyegetné az elszürkülés veszélye.

A gyermekkönyvtárügy vonatkozásában G. P. könyvének megjelenése az utóbbi évek egyik legnagyobb eseménye. Mindenképpen komplex alkotás. Tárnyilagos és szak-szerű, ugyanakkor szubjektív és szórakoztató olvasmány. A felvetett problémák körül hazai könyvtárainkban is eleven viták zajlanak, s így öröm számunkra, hogy nézeteinket egybevetethetjük a szakma ilyen hivatott és széles látókörű képviselőjének tapasztalataival.

KÁROLYI ÁGNES

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ALA	American Library Association – Amerikai Könyvtáros Egyesület
BIREME	Biblioteca Regional de Medicina – a latin-amerikai könyvtárak központi orvosi könyvtára
BLCMP	Birmingham Libraries Co-operative Mechanisation Project
BLLD	British Library Lending Division, Boston Spa – a brit nemzeti könyvtár kölcsönző részlege
CNRS	Centre National de la Recherche Scientifique – Országos Tudományos Kutatási Központ (Franciaország)
COM	Computer Output Microform
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
EMBRAPA	Empresa Brasileira de Pesquisa Agropecuária
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
FID	Fédération Internationale de Documentation – Nemzetközi Dokumentációs Szövetség
HISZ	Hungarika Irodalmi Szemle
IBICT	Instituto Brasileiro de Informação em Ciência e Tecnologia
ICSU	International Council of Scientific Unions – Tudományos Uniók Nemzetközi Tanácsa
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Intézetek Nemzetközi Szövetsége
ISDS	International Serials Data System – nemzetközi folyóiratnyilvántartási rendszer
KK	Közönség[K]apcsolatok – ld. Public Relations (PR)
KMK	Könyvtártudományi és Módszertani Központ
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
MM	Művelődési Minisztérium
MNB	Magyar Nemzeti Bibliográfia
MOB	Magyar Orvosi Bibliográfia
MTÁ	Magyar Tudományos Akadémia
MTESZ	Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége
NCP	National Centre de Prêts – a Bibliothèque National kölcsönzési központja
OGYK	Országgyűlési Könyvtár

OMKDK	Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ
OKT	Országos Könyvtárügyi Tanács
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
PR	Public Relations – közönségkapcsolatok
RMNY	Régi Magyar Nyomtatványok
SCOLCAP	Scottish Libraries Co-operative Automation Project
SICTES	Sistema de Informação Científica e Tecnológica do Exterior – a külügyminisztérium mellett működő információs rendszer Braziliában
SWALCAP	South Western Academic Libraries Computer Project
SZÁMOK	KSH Nemzetközi Számítástechnikai Oktató és Tájékoztató Központ
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
UAP	Universal Availability of Publications – egyetemes hozzáférhetőség
UBC	Universal Bibliographic Control – Egyetemes Bibliográfiai Számba- vétel (EBSZ)
UJISLAA	Unesco Journal of Information Science Librarianship and Archives Administration
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – ENSZ Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezet
UNISIST	United Nations Information System in Science and Technology – Universal System for Information Science and Technology – World Information System for Science and Technology – nemzet- közi tudományos és műszaki információs rendszer

CONTENTS

TÓTH Gyula

THE STATE OF CADRES IN LIBRARIES, TRAINING AND EXTENSION TRAINING OF LIBRARIANS.—Library training did not keep abreast with the increase of staff number who are working in the field of librarianship and literary information, further on with the development and growth of knowledge necessary for both the librarian and the information specialist. This is the reason why in the last years those discussions flared up again which aimed at the content, organizational and quantitative development of library training. The Hungarian Council of Libraries discussed the proposals prepared by a working committee in order to solve the suggestions and tasks. Present article is the abridged version of them.

85— 93.p.

SZABÓ Sándor

THE STATE OF BIBLIOGRAPHY IN HUNGARY.—In spite of the progress, experienced in certain fields, the principal statements of the national bibliographic working conference in 1961—according to which in our bibliographic system there are great gaps and co-ordination is lacking, too—(the 7th volume of the series—science of Hungarian literature—is already published), are still fundamentally valid. A serious result of the general national bibliography is that the retrospective bibliography of the period 1921—1944 will be published before long, the current issues are prepared by computer and further modernization is going on. The processing of periodicals is not yet solved satisfactorily. Our retrospective special bibliographies are sometimes oversized, the form of guide is missing. There is a great number of overlappings in our current bibliographies while, at the same time, the registration of important special fields are missing, e.g. bibliographies of mathematics, physics, biology do not exist. In recent years an important progress took place in the bibliographic processing of literature, sociology, jurisprudence and economics.

94—100.p.

MOHOR Jenő

QUESTION-MARKS ROUND THE CURRENT BIBLIOGRAPHIC REVEALING OF FOREIGN HUNGARICA-LITERATURE.—The current bibliographic revealing of foreign Hungarica-literature has started 10 years ago. In its present form it undertakes more than what it can perform reliably. It is questionable whether bibliographic processing of Hungarica is needed in each special field and in each kind (linguistic, personal, contents). Functions of present Hungarica-bibliography are not made clear, conformity between the contents of bibliography and users' demands toward it does not exist. The recently elaborated comprehensive plan of the bibliographic registration of Hungarica documents in libraries suggests the development of the current Hungarica bibliography. In order of development it is necessary to reword functions and to establish forms complying more with the users' demands.

101–109.p.

LUCKHAM, Bryan

INFORMATION IS POWER: LIBRARY AS RESOURCE.—The author examines, in a rapidly developing and steadily changing world, the role, division and re-division of information and of the accumulated human knowledge. In this connection he lays down that their division is uneven, the possession of information means power. The librarian's role is to eliminate the unevenness with the help of up-to-date services—or at least to act in the direction of the elimination—since this unevenness affects the society. According to his statement the library functions must be extended and library training developed. He expects positive results, the earliest, from the local information systems.

110–114.p.

Outlook**ZOLTÁN Imre**

VITAL INTEREST OF LIBRARIES—PUBLIC RELATIONS AN AN ESSENTIAL ISSUE.—*Review* of the articles: GALBRAITH, J. K.: Are public libraries against liberty? (*American Libraries*. 1979. 8.no. 482–485.p.) and CURZON, S.: Survival strategies for library managers (*Wilson Library Bulletin*. 1979. 4.no. 225–229.p.).

115–124.p.

N. RÁCZ Aranka

THE CONCEPTION OF THE UNIVERSAL AVAILABILITY OF PUBLICATIONS AND ITS PRACTICAL RESULTS.—The study presents in short the more important phases of spreading the UAP programme emphasizing that the UAP programme is not a Utopia. She analyses the connection between the UAP and the interlibrary lending. She considers important the improvement of availability from the standpoint of quickness, economicalness, simplicity. She outlines the conceptual problems of a model in the system of national interlibrary lending and, at the same time, presents four basic models—pecifying their advantages and disadvantages—and informs on the *practical results of UAP in relation of Brasil, Bulgaria, France, GDR, Malaysia, Norway, the United Kingdom and the USA.*

125–135.p.

WELLSICH, H. H.

CYBERNETICS OF BIBLIOGRAPHIC CONTROL: TOWARD A THEORY OF DOCUMENT RETRIEVAL SYSTEMS.—*Summary* of the article published in Journal of the ASIS. (31.vol. 1980. 1.no. 41–50.p.).

136–137.p.

Reviews

CORBETT, E. V.: Fundamentals of library organization and administration. London, Library Association, 1978. 291 p. (Rev.: NOVÁK István.)

138–141.p.

VADÁSZ Ferencné: A középfokú könyvtárosképzés története és dokumentumai 1945–1976. *History and documents of middle-grade library training 1945–1976.* Budapest, OSZK KMK – NPI, 1980. 000 p. (Rev.: CSAPÓ Edit.)

142–143.p.

PATTE, Geneviève: Laissez-les lire! Les enfants et les biblioghèques. *Let them read! Children and libraries.* Paris, Les Éditions ouvrières, 1978. 293 p. (Rev.: KÁROLYI Ágnes.)

144–148.p.

INHALT

TÓTH Gyula

LAGE DER KADER IN DEN BIBLIOTHEKEN, BILDUNG UND FORTBILDUNG DER BIBLIOTHEKARE. – Die Bibliotheksbildung hielt nicht Schritt weder mit der Standeserhöhung jener, die sich auf den Gebieten des Bibliothekswesens und der fachliterarischen Information betätigen, noch mit der Entwicklung und Erweiterung der Kenntnisse, die für Informationsfachleute notwendig sind. Deshalb entspannten sich in den letzten Jahren mit erneuter Kraft jene Diskussionen, welche die inhaltliche, organisatorische und quantitative Entwicklung der Bibliotheksbildung bezweckten. Der Ungarischer Rat für Bibliothekswesen verhandelte über den Vorschlag ausgearbeitet von einer Arbeitskommission und stellte Anträge zur Lösung der Aufgaben und Sorgen. Vorliegender Artikel ist eine gekürzte Version derselben.

85– 93.p.

SZABÓ Sándor

DIE LAGE DER BIBLIOGRAPHIE IN UNGARN. – Die Hauptbestimmungen der Arbeitskonferenz vom Jahre 1961 – laut welchen unsere bibliographische Systeme lückenhaft sind und die Koordination fehlt – sind im wesentlichen auch gegenwärtig stichhältig, trotz Fortschritte, die auf gewissen Gebieten wahrnehmbar sind. Ein ernstes Ergebnis der allgemeinen Nationalbibliographie ist, dass die retrospektive Bibliographie der Zeitperiode zwischen 1921 und 1944 vor Erscheinung steht (der 7. Band der Serie- die ungarische Literaturwissenschaft – wurde bereits veröffentlicht), die kurrenten Hefte werden mit Hilfe des Komputers hergestellt, eine weitere Modernisierung wird fortlaufend vorgenommen. Die Bearbeitung der Zeitschriften ist auch gegenwärtig nicht beruhigend gelöst. Unsere retrospektive Fachbibliographien sind manchmal überdimensioniert die Gattung des Wegweisers fehlt. In unseren kurrenten Bibliographien findet man oft Überlappungen, während die Registrierung wichtiger Fachgebiete fehlt, zB. die mathematischen, physikalischen, biologischen Bibliographien. In den letzten Jahren entwickelte sich wesentlich die bibliographische Bearbeitung der Literatur auf den Gebieten der Literatur, Soziologie, Rechtswissenschaft und Wirtschaftswissenschaft.

94–100.p.

MOHOR JENŐ

FRAGEZEICHEN UMSDIE KURRENTE BIBLIOGRAPHISCHE ERSCHLIESSUNG DER AUSLÄNDISCHEN HUNGARICA-LITERATUR. – Die kurrente bibliographische Erschliessung der ausländischen Hungarica-Literatur wurde vor 10 Jahren eingeleitet. In ihrer gegenwärtigen Form unternimmt sie mehr als was sie verlässlich verrichten kann. Es ist fragwürdig, ob die bibliographische Bearbeitung jeder Art Hungarica jedes Fachgebietes, sprachlich, persönlich, inhaltlich gleicherweise notwendig ist. Die Funktionen der gegenwärtigen Hungarica-Bibliographie sind nicht entsprechend geklärt, der Einklang zwischen dem Inhalt der Bibliographie und dem Benutzeranspruch ihr gegenüber ist nicht komplett. Der neuerlich ausgearbeiteter, umfassender Plan für die bibliographische Regulierung der Hungarica-Dokumente in den Bibliotheken, schlägt die Entwicklung einer kurrenten Hungarica Bibliographie vor. Zur Entwicklung wird eine Neuverfassung der Funktionen und die Ausgestaltung von Formen, welche sich den Benutzeransprüchen besser anpassen, erforderlich.

101–109.p.

LUCKHAM, Bryan

INFORMATION IST MACHT: DIE BIBLIOTHEK ALS KRAFTQUELLE. – Der Verfasser untersucht, in der sich rapid entwickelnden und sich ständig ändernden Welt, die Rolle, Aufteilung und Wiederaufteilung der Informationen und das aufwachsende, menschliche Wissen. In diesem Zusammenhang stellt er fest, dass die Aufteilung ungleich ist, der Besitz der Informationen Macht bedeutet und dass die Rolle des Bibliothekars mit Hilfe der modernen Dienstleistungen, die Liquidierung dieser Ungleichmässigkeiten ist – oder zumindest eine Tätigkeit, die sich in Richtung der Liquidierung auswirkt –, nachdem diese Ungleichmässigkeit eine Rückwirkung auf die Gesellschaft ebenfalls ausübt. Seinen Feststellungen gemäss müssen aus diesem Grunde, die Funktionen der Bibliotheken erweitert und die Bibliotheksbildung entwickelt werden. Er erwartet positive Ergebnisse baldmöglichst von den örtlichen Informationssystemen.

110–114.p.

A u s b l i c k**ZOLTÁN Imre**

LEBENSINTERESSE DER BIBLIOTHEKEN – DIE ÖFFENTLICHKEITSARBEIT ALS WESENTLICHE FRAGE. – *Rundschau* aufgrund der Artikel: GALBRAITH, J. K.: Are public libraries against liberty? (*American Libraries*. 1979. 8.no. 482–485.p.) und CURZON, S.: Survival strategies for library managers (*Wilson Library Bulletin*, 1979. 4.no. 225–229.p.)

115–124.p.

N. RÁCZ Aranka

DIE IDEE EINER UNIVERSELLEN ZUGÄNGLICHKEIT ZU DEN VERÖFFENTLICHUNGEN UND IHRE PRAKTISCHEN ERGEBNISSE. – Die Studie präsentiert kurz die wichtigsten Stationen der Verbreitung des UAP Programmes, wobei betont wird, dass das UAP Programm keine Utopie sei. Die Beziehung zwischen UAP und auswärtigen Leihverkehr wird analysiert, wobei die Verbesserung der Zugänglichkeit als wesentlich betrachtet wird, vom Standpunkt der Promptheit, Wirtschaftlichkeit und Einfachkeit. Die prinzipiellen Fragen des Modells der nationalen auswärtigen Leihverkehrssysteme werden beschrieben und 4 Grundmodelle präsentiert – ihre Vor- und Nachteile anführend. Sodann informiert die Studie *über die praktischen Ergebnisse der UAP in Bezug auf Brasilien, Bulgarien, Frankreich, DDR, Malaya, Norwegen, Grossbritannien und den Vereinigten Staaten.*

125–135.p.

WELLISCH, H. H.

KIBERNETIK DER BIBLIOGRAPHISCHEN KONTROLLE: IN RICHTUNG DER THEORIE DES RECHERCHESYSTEMS FÜR DIE DOKUMENTATION. *Zusammenfassung* des Artikels The Cybernetics of Bibliographic Control: Toward a Theory of Document Retrieval System (Journal of the ASIS. 31.Jg. 1980. 1.No. 41–50.S.).

136–137.p.

Rezensionen

CORBETT, E. V.: Fundamentals of library organization and administration. *Grundelemente der Bibliotheksführung und Leitung.* London, Library Association, 1978. 291 p. (Rez.: NOVÁK István.)

138–141.p.

VADÁSZ Ferencné: A középfokú könyvtárosképzés története és dokumentumai 1945–1976. *Die Geschichte und die Dokumente der mittelstufigen Bibliotheksbildung 1945–1976.* Budapest, OSZK KMK – NPI, 1980. 000 p. (Rez.: CSAPÓ Edit.)

142–143.p.

PATTE Geneviève: Laissez-les lire! Les enfants et les bibliothèques. *Lässt sie lesen! Die Kinder und die Bibliotheken.* Paris, Les Éditions ouvrières, 1978. 293 p. (Rez.: KÁROLYI Ágnes.)

144–148.p.

СОДЕРЖАНИЕ

ТОТ Дьюла

ПОЛОЖЕНИЕ КАДРОВ БИБЛИОТЕК, ОБРАЗОВАНИЕ И ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ БИБЛИОТЕКАРЕЙ. — Образование библиотекарей не поспевало за увеличением численного состава сотрудников, работающих в библиотечном деле и в области специально-литературной информации, а также за развитием и расширением знаний, необходимых для библиотекарей и специалистов научной информации. Поэтому в последние годы снова с большими силами загорелись споры о развитии содержания, организации и количества библиотечного образования. Венгерский совет по делам библиотек обсуждал представление рабочей комиссии, и внес предложения для решения задач и трудностей. Эта статья является сокращенным вариантом данного материала.

стр. 85— 93

САБО Шандор

ПОЛОЖЕНИЕ БИБЛИОГРАФИИ В ВЕНГРИИ. — Главные установления государственного совещания о библиографии, состоявшегося в 1961 году — по которым в системе нашей библиографии имеются большие пробелы, отсутствует координация — при наблюдаемом в нескольких областях развитии в сущности являются верными и сегодня. Значительным результатом общей национальной библиографии является, что ретроспективная библиография 1921—1944 гг. скоро выйдет из печати (7-ой том серии "Венгерское литературоведение" уже вышел в свет), текущие выпуски издаются с помощью ЭВМ, дальнейшее усовершенствование библиографии происходит непрерывно. Обработка периодических изданий все еще не является успокоительно решенной. Ретроспективные специальные библиографии иногда сверхмерны, отсутствует жанр "библиографического путеводителя". В текущих библиографиях имеется много излишних повторений, в то же время отсутствует регистрация важных областей, нет напр. математической, физической, биологической библиографий. В последние годы сделаны значительные шаги в библиографической обработке литературоведения, социологии, права и экономики.

стр. 94—100

МОХОР Ене

ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ЗНАКИ В СВЯЗИ С ТЕКУЩЕЙ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКОЙ ЗАРУБЕЖНЫХ ХУНГАРИК. — Текущая библиографическая обработка зарубежных хунгарик началась 10 лет назад, в своей сегодняшней форме она предпринимается делать больше, чем надежно может. Спорно, что требуется ли библиографическая обработка хунгарик свеж областей и всех видов (хунгарики по языку, личности и содержанию). Функции настоящей библиографии хунгарик не совсем выяснены, не полно соответствие между содержанием библиографии и требованиями пользователей. Недавно разработанный охватный план библиографической регистрации библиотечных хунгарик предлагает развитие текущей библиографии хунгарик. Для развития необходимо новое определение функций, создание таких форм, которые лучше приспособляются к требованиям пользователей.

стр. 101–109

ЛАКХЕМ, Брайн

ИНФОРАЦИЯ — ЭТО ВЛАСТЬ: БИБЛИОТЕКА КАК ИСТОЧНИК СИЛЫ. — Автор рассматривает роль, распределение и перераспределение информации и накопленного человеческого знания в бурно развивающемся и постоянно меняющемся мире. В связи с этим он устанавливает, что их распределение неровное, владение информацией является властью, и роль библиотекаря — это упразднение этой неровности с помощью современных услуг, или по крайней мере деятельность в интересах упразднения, так как эта неровность действует обратно и на общество. По его установлению, в интересах этого необходимо расширять функции библиотек и развивать образование библиотекарей. Он ждет положительных результатов скорее от местных информационных систем.

стр. 110–114

Библиотечное дело за рубежом**ЗОЛТАН Имре**

ЖИЗНЕННЫЙ ИНТЕРЕС БИБЛИОТЕК — СВЯЗЬ С ПУБЛИКОЙ КАК НАСУЩНЫЙ ВОПРОС. — *Обзор* на основе статей GALBRAITH, J. K.: Are public libraries against liberty? (American Libraries. 1979. 8.no. 482–485.p.) CURZON, S.: Survival strategies for library managers (Wilson Library Bulletin. 1979. 4.no. 225–229.p.).

стр. 115–124

Н. РАЦ Аранка

ИДЕЯ И ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ВСЕОБЩЕЙ ДОСТУПНОСТИ ПУБЛИКАЦИЙ. — В статье коротко представляются главные станции распространения программы Всеобщей доступности публикаций подчеркивая, что программа ВДП — это не утопия. Анализируется связь ВДП и межбиблиотечного абонеента, считая значительным улучшение доступности с точки зрения быстроты, экономности, простоты. Характеризуются принципиальные вопросы модели национальных систем межбиблиотечного абонеента, и представляется 4 основных модели — перечисляя их выгоды и невыгоды —, потом сообщается *о практических результатах ВДП в Бразилии, Болгарии, в Франции, в ГДР, Малайзии, Норвегии, в Соединенном Королевстве и США.*

125—135

ВЕЛЛИШ, Х. Х.

КИБЕРНЕТИКА БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО УЧЕТА: К ТЕОРИИ ДОКУМЕНТАЦИОННЫХ ИНФОРМАЦИОННО-ПОИСКОВЫХ СИСТЕМ. — Суммирование статьи автора *The cybernetics of bibliographic control: toward a theory of document retrieval system (Journal of the ASIS. 31.vol. 1980. 1.no. 41—50.p.)*

стр. 136—137

Обзор

CORBETT, E. V.: *Fundamentals of library organisation and administration. Основные элементы руководства и управления библиотекой.* London, Library Association, 1978. 291 p. (Рец.: НОВАК Иштван.)

стр. 138—141

VADÁSZ Ferencné: *A középfojú könyvtárosképzés története és dokumentumai 1945—1976. История и документы среднего образования библиотекарей 1945—1976.* Budapest, OSZK KMK — NPI, 1980. 000 p. (Рец.: ЧАПО Эдит.)

стр. 142—143

PATTE, Genevieve: *Laissez-les lire! Les enfants et les bibliothèques. Дайте им читать! Дети и библиотеки.* Paris. Les Éditions ouvrières, 1978. 293 p. (Рец.: КАРОЙИ Агнеш.)

стр. 144—148

Ára: 24, — Ft